

Новото начало.
Година
шестдесет
и пета
брой 2
2022 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

ПАМЕТ

5	Петър-Емил Митев	ВОЙНАТА: НОМАДИ ПО ПРИНУДА
11	Златимир Коларов	СНИМКИ ПО СТЕНИТЕ. Разказ

БЪЛГАРСКИ ПОЕТЕСИ

13	Иванка Павлова	СТИХОТВОРЕНИЯ
17	Джина Дунгова-Панчева	СТИХОТВОРЕНИЯ
19	Валентина Михайлова	СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

21	Андрей Илиев	КРАДЕЦЪТ НА КУЧЕТА. ПОЛОВИН ЧОВЕК. Разкази
31	Огнян Панов	СТАРИ СЪРЦА ЗА ПРОДАН. ВИЗИТАЦИЯТА. ГОРЕЩ КОЗУНАК. Разкази
47	Йордан Калайков	В ДЪЖДА. ПОЛУДА ЗА ЛЮБОВ. Разкази
50	Величка Драганова	ЕТЮДИ
52	Петър Доневику	ЦИГАНСКИ СТРАСТИ. Разказ

ВНЕЗАПНОТО ПОКОЛЕНИЕ

56	Яна Рагилова	СТИХОТВОРЕНИЯ
60	Денис Олегов	СТИХОТВОРЕНИЯ

62 Бисер Тошев

ДЕЦАТА НА ВОЙНАТА. Разказ

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

65 Ивайло Терзийски

СТИХОТВОРЕНИЯ

69 Петко Недялков

СТИХОТВОРЕНИЯ

ЕСЕИСТИКА

72 Милена Върбанова

ИЛИОН, ИЛИАДА И ИМЕТО НА
ХЕКТОР

НАУЧНО-ФАНАСТИЧНА ПРОЗА

78 Янчо Чолаков

ЗЕМЯТА НА КРЪСЛОВЕТЕ.
Разказ

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

88 Лалка Павлова

145 ГОДИНИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО
НА ПЛЕВЕН
ИСТОРИЯ, ЛИТЕРАТУРА, ЧОВЕК

103 Никола Иванов

ТРЕТАТА КЛАСИЧЕСКА ПОЕМА
В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА
(Иван Динков на 90 години)

111 Елена Алекова

ЗА НОВОТО ЗАЧЕВАНЕ НА СВЕТА
И МИСИЯТА НА ПОЕТА

ПРОЧЕТЕНО ОТНОВО

122 Георги Н. Николов

ПРАВОТО НА БИТИЕТО
И „ПРАВОТО“ НА СМЪРТТА

125 Прогрум Димов

„КОЛЕКЦИОНЕР НА МИГОВЕ“
от Ирина Велева

ХОРИЗОНТИ

128 Оуен Галахър – Ирландия

СТИХОТВОРЕНИЯ

132 Илиан Генев

ВОДЕВИЛНИ СЕНКИ ОТ ЗНАЧЕНИЯ
НА ЛИЧНОСТТА ДОСТОЕВСКИ –
„БЕСОВЕ“. Фрагмент

ХОРИЗОНТИ

141 Нукума Станеску

АФОРИСТИЧНА ПРОЗА

151 Огнян Стамболиев

АЛБЕР КАМЮ ИЛИ
МЕТАФИЗИЧНИЯТ БУНТ НА
САМОТНИКА

153 Албер Камю

„ПРИЗВАНИЕТО НА ПИСАТЕЛЯ Е
ДА ОБЕДИНИ ХОРАТА СРЕЩУ
ДИКТАТУРАТА НА ЗЛОТО!“

ИНТЕРВЮ „ПЛАМЪК“

158 ●

„ЛИПСАТА НА ВДЪХНОВЕНИЕ
НАБРЪЧКВА ДУШАТА...“
Интервю на Георги Н. Николов
с писателя Тео Буковски

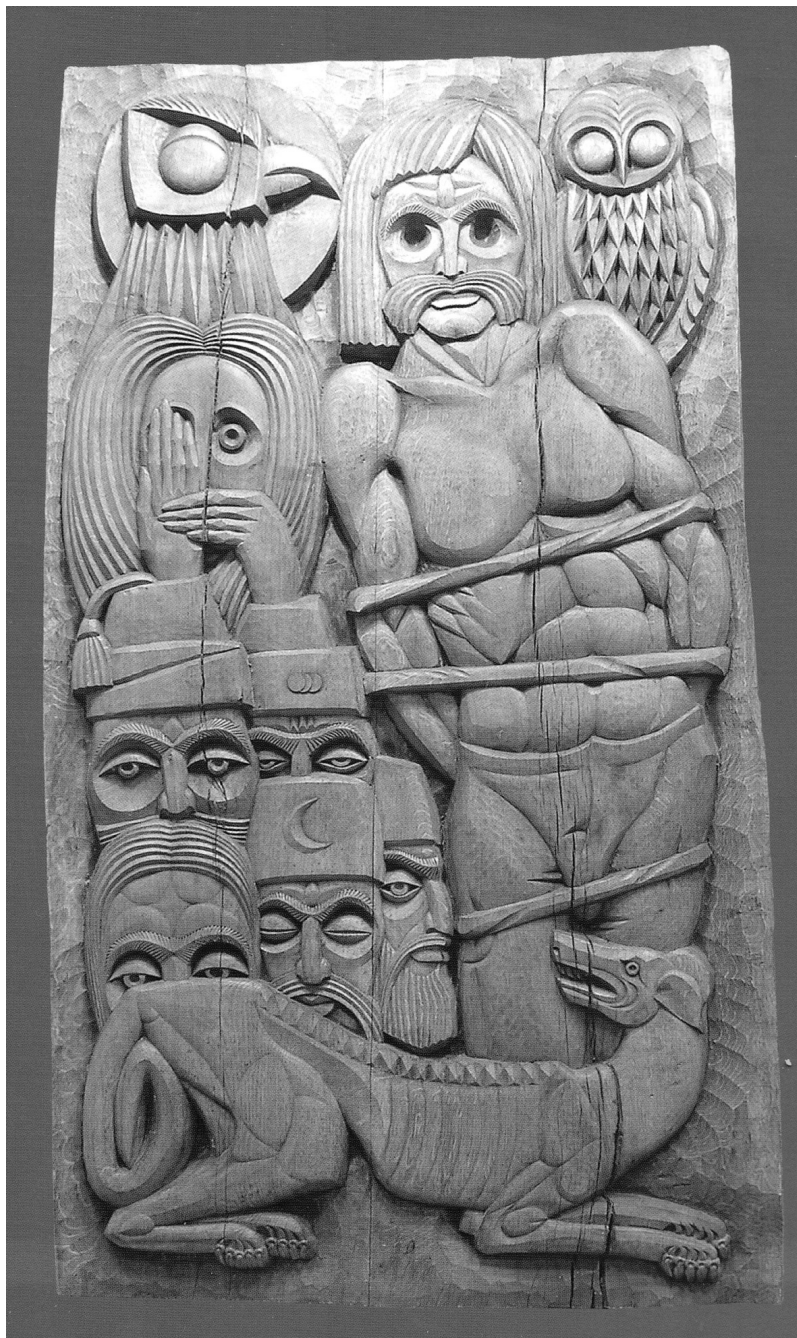

**НАСТОЯЩИЯТ БРОЙ СЕ ИЗДАВА С ПОДКРЕПАТА
НА НАЦИОНАЛЕН ФОНД „КУЛТУРА“
КЪМ МИНИСТЕРСТВОТО НА КУЛТУРАТА**

*Броят е илюстриран с творби на забравения
художник-дърворезбар Христо Бараковски (1936–2012)*

*На корицата: Христо Бараковски: „Стражи на
миналото“. Дърворезба*

Христо Бараковски • „Балканджи Йово“. Дърворезба

Петър-Емил Митев **ВОЙНАТА: НОМАДИ ПО ПРИНУДА**

По време на войните на XXI в. стана едва ли не можно засегнатите да бягат в друга страна. През Втората световна война мнозина софиянци се замислиха къде да отидат на по-сигурно място, но между възможностите не влизаше друга страна. Най-напред поради простия факт, че всички бяха включени във войната по един или друг начин и на редица места беше още по-опасно. Извън войната беше Турция, но тя просто се колебаеше преди да направи решителната крачка. Реалната възможност беше, най-общо казано, провинцията. И изведнъж до критична степен изпъкна значението на роднинските и приятелските връзки.

Керванът

Голямата бомбардировка на София започна на 10-ти и продължи през нощта срещу 11-ти януари 1944 г. Отбой беше даден около 8 ч. сутринта. Нашата къща беше на бул. „Бъкстон“, известен като Боянското шосе, а кухничката, в която през зимата се топлехме около „пернишката“ печка, беше с изглед към шосето. Още на 11-ти преди обяд се появиха необичайни „шейни“, теглени по посока на Бояна: пружини от легло, които леко се хлъзгаха по замръзналата улица. Върху пружините имаше неголям багаж и често малко гете. По-големите геца крачеха до възрастните. На следващия ден необичайното стана правило. Към Бояна се движеше буквално керван.

Без да погозирам, че има наука социология, направих първото си, условно казано, социологическо наблюдение. Направи ми впечатление, че най-често шейните се теглят от жени, мъжете бяха малко. Мислех си, че е редно да бъде обратното – мъжът е по-силен и официално обявен за „глава на семейството“. Реших да проверя дали не съм сбъркал. Засякох часовника и в продължение на 30 минути броях жените и мъжете. Първото впечатление се оказа съвсем точно. От пет шейни четири се теглеха от жени. Всъщност беше обяснимо – мъжете ходят на работа. В Царство България правилото беше жената да бъде „домакиня“. Опитах се да определя какви са хората от кервана – богати, бедни. Мисля, че също успях. Реших да броя кожените яки. Тогава беше на мода заможните жени да носят около врата си лисица, т.е. лисича кожа, като главата на лисицата беше с монтирани стъклени „очи“. Модата ме отвращаваше, но си струваше да се използва. „Лисиците“ бяха рядкост. Със сигурност можеше да се очаква „лисица“ след поне 15 шейни. Нямахме и видимо бедно облечени. Бяха хора „средна ръка“, вероятно типично за чиновническа и, с днешните понятия, гребнобуржоазна София. Богатите хора не напус-

каха града като правят от леглата си шейни. И биха избрали по-добро място. А откровено бедните едва ли имаха достатъчно средства, за да наемат къща в Бояна. При масовото бягство от София цените в селото със сигурност бяха завишени.

Към Централната гара

Още в първите дни след 10-ти семейството ми взе решение да напусне София. Допълнителен и важен стимул беше, че институтът, в който работеше баща ми, се евакуираше. Войната превръщаше в номади не само хората, но и институциите им. Министерският съвет заседаваше в Чамкория и това не беше тайна. Нито веднъж обаче не беше бомбардирана вилната зона в Чамкория. Бомбите пагнаха върху главите на обикновени хора. Бомбардировките не бяха наказателни, а терористични.

Къде да отидем? Най-близки хора в провинцията бяха сестрата на майка ми с мъжа ѝ и двете им дъщери във Варна. Също и родителите на баща ми, които се бяха установили в с. Мараш, Шуменско.

А как ще стигнем до гарата?

Софийският транспорт беше тежко уязвен от бомбардировките. Трамваите бяха нередовни и разредени. Щетите проличаха най-ярко след войната, когато нормалният живот започна да се възстановява. Софианци се завърнаха, а гойдоха и много нови хора, които през следващите години станаха „кагри“ и започнаха да „решават всичко“. Трамваите обаче бяха по-малко, отколкото преди войната, а оцелелите често с изпочупени прозорци. Стъклото беше изключително дефицитно не само за хората, но и за гържавата, която намери следното решение: шперлат. Трамваите изглеждаха като инвалиди с избити очи, заменени с изкуствени.

Да се планира път до гарата с трамваен превоз през януари 1944 г. беше нереално. Майка ми се договори с местния каруцар Спас. Спас и съпругата му Нагка бяха единственото признато за бедно семейство в Красно село. Официалното потвърждение беше „махленско свидетелство“, което общината признаваше за пълноценен правен документ. Социалната стратификация в Красно село не беше рязко изразена. След войната майка ми стана кума на Нагка, а синът ѝ Илия завърши средно специално образование в транспортното училище, постъпи на работа и стигна до началник гара.

Рано сутринта още по тъмно се натоварихме на каруцата на Спас – цялото семейство с баща ми като изпращач. Пътят е вероятно около 7–8 км. Единственото преживяване беше Руският паметник – несъборен, но поместен като кибритена кутийка от някаква гигантска въздушна вълна.

На гарата ни чакаше по-малкият брат на баща ми, чичо Николай. Обстановката беше хаотична, навалицата – изключителна. Изглеждаше ми невероятно да се качим на влака. Най-после влакът отвори врати. Баща ми успя да влезе, зае места в едно купе, а чичо Николай прехвърли през прозореца мене и братчето ми Илчо, на 5 години. За него майка ми беше взела предвидливо и нощно гърне...

Пиянството на едно село

Във Варна престояхме около седмица. Леля Цеца ни посрещна радушно. Вуйчо Тодор имаше развито чувство за хумор и поддържаше настроението на височина „над бомбардировачите“.

Институтът на баща ми (Държавен институт за контрол върху хранителните продукти) беше евакуиран във Враца. За зла участ точно в деня, когато баща ми пристига във Враца, 24 януари, градът беше жестоко бомбардиран. Министерството преосмисли решението си, Враца е твърде близо до София, и евакуира института временно във Велико Търново, а за по-продължително – в Стара Загора.

От Варна тръгнахме към с. Мараш, Шуменско, където бяха родителите и сестрата на баща ми. Дядо Петър боледуваше. Беше наскоро освободен от концлагера Еникьой срещу подписка. Беше депутат в 25-о ОНС, избран от София през февруари 1940 г., касиран веднага след включването на България в „Тристранния пакт“. Без съг и присъда беше изпратен в концлагера Гонда вога, а след това прехвърлен в по-тежкия концлагер Еникьой на окупираната територия на Беломорска Тракия. Комендантът на лагера очевидно е следял развитието на войната и е преценил, че ако един депутат умре в лагера, ще означава отговорност, която е по-добре да не се поема.

В Шумен на гарата ни чакаха вуйчо Христо и леля Маргарита. Взехме файтон. Минахме през с. Дивдядово, по-голямо и по-уредено от с. Мараш.

За първи път идвах в българско село. Сега мога да кажа, че съм бил в повече от 50 страни, в т.ч. своеобразни като Индия, Южна Африка и – по друг начин – Северна Корея. Никога не съм изпитвал такъв културен шок, както при първия сблъсък със селската реалност на собствената ми страна. Вероятно съществена причина беше изостаналостта на самото село. Не беше електрифицирано. Влияние оказа и съвпадението на нашето пристигане с местни събития.

Бяхме настанени на втория етаж на една от най-добрите къщи. На първия етаж беше... местната кръчма. И като връх на всичко гоиде Трифон Зарезан. Не мога да опиша празнуването му. Една седмица селото беше като в транс. Израснал съм в семейство на въздържатели. Баща ми се гордееше, че не е изпил дори една бира през живота си. А тук виното сякаш беше символ на живота. Не разбирах света, в който съм попаднал. Реших да надзърна в кръчмата, та дано се ориентирам. Влязох. Пред мен имаше маса с двама души. Пълни чаши с червено вино. Вдигнаха чашите и единият каза: „Майната му!“. Двамата започнаха да се смеят, повториха го и отпиха с широки глътки. Не можех да разбера смисъла на тоста. Очевидно беше нещо важно за тези хора. Не можех да питам и въщи, защото новината, че съм ходил в кръчмата, нямаше да се посрещне с разбиране.

Не забравих тази загадъчна формула. Спомних си за нея през 60-те години по повод на една анкета във в. „Народна младеж“, организирана от Филип Панайотов. Бяха предложени на читателите въпросите, които гъщерите на Карл Маркс са задали на баща си. На въпроса „Каква е вашата отличителна черта?“ някои бяха отговорили: „Ненукист“. „Ненукизъм“

беше ново жаргонно понятие, появило се с отдалечаването от войната. Спомних си обаче селската кръчма и прецених, че е по-сложно.

„Майната му!“ – на войната, на купоните, на недостига, на несигурността, на всичко. Сега биха казали: „Не ми пука!“. В малкото и неуредено шуменско село бях срещнал за първи път непукуисти и бях получил житейски урок.

Запомних с. Мараш и с още нещо. Бях единственият ученик – софиянец. Местните организатори поискаха да рецитирам стихотворение по повод националния празник Трети март. Не можеше да се откаже. Вълнувах се много, но все пак първата ми публична изява беше успешна.

Селският живот отблизо

От с. Мараш се придвижихме до Шумен и оттам с влак – до Велико Търново, където беше баща ми. Пренощувахме и на следващия ден всички заедно потеглихме към Стара Загора. Настанихме се у инж. Иван Бояджиев, най-близък приятел на баща ми. Съпругата му Рушина беше учителка, имаха две дъщери. Отседнахме за около седмица, докато се реши въпросът в кое село ще се настаним. Причината да напуснем града беше, че на село е по-сигурно. С помощта на Иван Бояджиев беше избрано едно хубаво село – Дълбоки, на десетина километра от града. Първоначално обитавахме много неуютна къща, но след това със съдействието на кмета се настанихме в една от най-добрите. Съдействието беше получено по сложен, „български“, начин – една съученичка на майка ми от Американския колеж се оказа приятелка на жената на кмета...

Наехме една стая в къщата на дядо Къньо и сина му Йорган. Най-малкият член на семейството беше внукът Кънчо, 4-годишен, малко по-малък от брат ми Илчо. Посрещнаха ни гостоприемно. Не сме имали проблеми.

Дълбоки е село от несъмнено по-висока категория от скромния Мараш. Значително по-голямо по „брой на къщите“. Електрифицирано. С впечатляващо училище, в което се записах. Преподаването беше на неочаквано близко до софийското равнище. Долових само една разлика. В София се гържеше повече на християнското вероучение, всеки ден занятията започваха с колективна гласна молитва. Имаше дори понятие: „закъснял за молитвата“. В Дълбоки не се молехме. И още: в София ни бяха поръчали всяка вечер да се молим на колене. Знаех, че родителите ми не ходят на църква, а на семейната вечеря, когато баба ми и дядо ми мълчаливо се молеха, преди дядо да каже: „Благословен хляб наш насущний!“, родителите ми уважително, но не съпричастно изчакваха. Затова предпологах, че училищната поръка няма да бъде одобрена. Излъгах се. Майка ми беше педагожка и прецени, че не трябва да има противоречие между възпитателните институции. Така всяка вечер се молех... В Дълбоки изобщо не стана дума за такова изискване.

В с. Мараш смаяно наблюдавах „пиянството на едно село“. В Дълбоки влязох в селския начин на живот, в трудовото всекидневие на българския селянин.

Имаше един магазин за всичко със скромен асортимент. Там се купуваше сол, захар, олио и газ. Кибрит. Галоши. Всичко друго хората произвеждаха сами. Със семейство, с което родителите ми се сближиха на

политическа основа, ходихме на жътва. Бях твърде малък и не ми дадоха сърп. Но се качих **на** (в дуканята, когато се вършееше...

Впечатляваща за мене, софиянчето, беше връзката между кметската управа и хората. Имаше щатен глашатай. С барабана той обикаляше цялото село и призоваваше хората да дойдат пред общината, за да чуят важно съобщение или нареждане. От всяко семейство изпращаха някого. След това излизаше сам кметът или чиновник от негово име и съобщаваше за какво става дума. Най-често това бяха разпореждания от централната власт в София. И тук идва нещо съществено.

Едва в с. Дълбоки почувствах осезаемо, че в страната има дълбок разкол, преминаващ в гражданска война. Селото беше участник в тази война. Имаше селяни, които пекаат хляб за партизаните на Чочоолу. Хора от селото бяха важни ятаци на „шумкарите“.

Бяхме в Дълбоки, когато се случи голямо международно събитие: на 6 юни съюзниците откриха Втория фронт. Баща ми веднага оцени събитието: „Това е политическият край на Втората световна война“. В началото на юни имаше и важно вътрешно събитие: ново правителство начело с Иван Багрянов. Министерско кресло беше предложено на проф. Дончо Костов – председател на Българо-съветското дружество. Промяна пролича и от радиопредаванията. Имаше правило: през няколко часа да се съобщава на български и на немски език: „Над страната няма *вражески* самолети“. Изведнъж тонът се промени: „Над страната няма *чужди* самолети“. Но от промяната нищо не излезе. Проф. Костов отказа министерския портфейл. Радиото се върна към „неприятелски“, а не „чужди“ самолети.

Междувременно бомбардировките бяха практически прекратени. Последната и най-голяма въздушна атака беше на 30 март. За първи и последен път в София се разстла „въздушен килим“ – една след друга шурмови групи хвърляха бомбите си. Разрушенията бяха големи, но човешките жертви – многократно по-малки, отколкото на 10-и януари. София беше евакуирана, изнесена в провинцията.

През август започна Яш-Кишиневската операция на Червената армия. Очевидно предстояха преломни събития. Нашето семейство реши да се завърне в София. Там посрещнахме Девети септември.

Новото ръководство на института, в който работеше баща ми, разкри удивителен факт. Още през пролетта е имало нареждане баща ми да бъде уволнен по политически причини, но прекият ръководител не е издал съответната заповед. Характерен факт, който показва степената на объркване и на противоречия в резултат на огромната разлика между настоящето и вероятното бъдеще.

Послепис

Принудителното номадство продължи седем месеца, но остави неизлечими спомени. Понятия като „България“, „град“, „село“ придобиха ново, по-близко до реалността значение. Най-общо казано, разтърсващо беше усещането за многообразие на света.

Половин век по-късно заедно с дъщерята ми братя решихме да посетим същите места.

Във Варна ни прие сърдечно братовчедка ни Еми. Дивдядово се оказа, че вече не е село, а квартал на Шумен. Село Мараш беше незнаеемо, приличаше на модерна вилна зона. Така и не открихме бившата кръчма.

Най-вълнуващо беше посещението ни в с. Дълбоки. Малкото момченце Кънчо беше станал на свой ред дядо Къньо. Не само прародителите, но и родителите му не бяха вече между живите. Прекарахме часове в разговори като с най-близки хора. Дори ноцувахме в стаята, която ни беше приютила по време на войната.

„Световната слава“ отминава, човешките връзки остават...

Христо Бараковски • „Гнездо“. Дърворезба

Златимир Коларов
СНИМКИ ПО СТЕНИТЕ
Разказ

Преди години написах разказ-пътепис „Дупки по стените“, провокиран от дупките от гранати и шрапнели, които замрежват като траурни дантели стените на къщите и блоковете на Сараево. Описах и срещата с възрастна босненка, която ми показа две рани от отсколки на едното си бедро – единият прав и тънък, обработен хирургично, другият крив и надигнат, зараснал сам. Тогава се замислих за дупките по стените, които оставят дупки в душите на пострадалите от войната. И, докато гледах снимки и некролози на убити, разлепени на различни места в града и виждах мрачните погледи на минавачите, когато попаднах случайно върху тях, осъзнах, че след войната на много от оцелелите души са изтъкани от дупки и не е останало нищо друго.

Погобни снимки-некролози видях по-късно и на централния площад на Белград пред Министерския съвет – този път на убити сърби – бяха наредени на земята в гълга траурна колона в няколко реда сред повехнали, прашни китки в бурканчета с пресъхнала вода или положени с любов в ъгъла на снимката. Други се валяха безпризорни по земята, листата им се ронеха от полъха на вятъра. Хората забавяха крачки и поглеждаха към снимките, възрастните се кръстеха, младите стискаха гневно устни и отминаваха. Вместо сълзи, в очите им горяха същите черни пламъци, като на хората от Босна и Херцеговина. Раната от войната продължаваше да кърви и да гълбае дупки в душите на оцелелите.

Третата поредица от снимки на убити видях на една стена на централния площад на гр. Луцк – Украйна – изброих осемдесет колони от по четири реда на убити украинци във войната с Русия – триса и двайсет мъже! Имаше на средна възраст, повечето бяха млади, някои студенти, други почти деца – безумни жертви на една кървава безсмислена война. Украинската поетеса и преводачка Анна Багряна, с която представяхме пребедената от нея моя книга с къси и много къси разкази „Водовертъ“, ми каза, че това са загиналите само от района на Луцк, не и от цялата територия на Украйна. Възрастни жени минаваха покрай стената, кланяха се на убитите и се кръстеха три пъти по православния християнски обичай да се почете паметта на мъртвите. В очите им напиреха сълзи, в очите на младите искряха познатите ми вече черни, мрачни пламъци, отражение на дупките в душите им. В старата част на града видяхме и снимка на украински световно известен оперен певец с автомат и пре-

пасан с патронташи, убит в същата война. Видях и други фотографии, разпръснати из различни части на града. Заг всяка снимка като сияние съзирах бледи, изпити, разплакани лица на майки и бащи, братя и сестри, синове и дъщери, съпруги – хиляди почернени, обругани брънки от една безкрайна, черна, кървава верига.

Жертвите са повече от убитите, защото, както писах в сборника със следвоенни разкази „Отблясъци от далечни светкавици“, посветен на загиналите в Косово християни и мюсюлмани и на майка ми и баща ми, които са го преживели през Втората световна война, в крайна сметка на загиналите в която и да е война: „...в една война няма победители, има само победени, защото на бойното поле убитите губят живота си, а оцелелите – душата си. И не знам кое е по-добре – да изгубиш живота или душата си?...“. След като си горял в пожара на войната, никога не можеш да бъдеш същия човек! И така от хиляди, жертвите стават милиони... – тъжна статистика и жалка равносметка на човешкото безумие!

Не вземам страна в която и да е от цитираните войни – сигурно и потърпевшите от другата страна имат свои доводи за мъст, омраза и ненавист, за кръв и смърт в крайна сметка. Убеден съм: и в техните очи горят същите черни пламъци, и техните души са проядени от гупки, и техните майки и бащи, братя и сестри, синове и дъщери, съпруги са почернени, с проядени души от гупки... Негодувам от човешкото безумие брат да убива братя, защото „Братя сме всички хора по земята...“ – мисля си с ирония и насмешка – съзнавам колко наивно, клиширано, нелогично и глупаво в крайна сметка звучат думите ми в съвременния наш жесток, кръвожаден и безумен свят. Надеждата ми е, че и други мислят по същия глупав и наивен начин. В противен случай животът ни ще се превърне в една огромна, кървава, черна, бездънна гупка, която ще погълне душите ни завинаги.

Иванка Павлова
СТИХОТВОРЕНИЯ

БЕЗДОМНИКЪТ

Той гали две бездомни кучета
със същата любов, с каквато
би галил малките си внучета,
но на бунището запратен,
гладува често, а понякога
с шише ракия във ръката
се скита, без да се оплаква,
приел: „Такава е съдбата...“.
Къде нощува зиме, лете?
Какво му служи за утеха?
Отдавна мръсна и безцветна
е обехтялата му дреха.
И него майка е родила.
И него го боли душата.
От хората очаква милост,
от Бога – чудо да му прати.
Така живее. Докога ли?
Ще бъде някой ген намерен
умрял в купчината парцали
на уличната си постеля.
Сега събратята си гали,
съчувствайки им, че е зима,
готов коравия си залък
да сподели, ако го има.

* * *

Мъжки стъпки в снега.
И усмивка огрява
като слънце лицето ми.
Уморих се да гледам

тази приказно девствена,
недокосната още
белота на снега.
Доброволни затворници –
сякаш в странна измислица
на чудовищен филм
сме получили роли.
Враг невидим с корона
обсади всеки дом,
преобърна живота ни.
И сега като малко дете
аз гадая къде ли отива
куражливият мъж –
за храна, за вода може би?
Сам – сред преспите сняг,
сам – на целия свят,
сам – в страха си, дори
сам в надеждата плаха,
че вълшебница фея
ще разтури магията
и това ще е краят
на кошмарния сън.

* * *

Настъпиха за хитреците
най-хубавите времена.
Крадат прикрито и открито
оглозганата ни страна.
Каква безмерна находчивост
на обиграни умове!
Но странно! Тя е още жива,
насилвана от векове.
Ще ръфат дълго-дълго още
от мъченицата без срам.
Обезкървена, живи мощи,
родината ни – срутен храм,
ще се превърне ли в бунище,
обезлюдена, в съсипни?
Тъгата в погледа ѝ вижте.
Очаква мрачни бъднини.
А може би ще оцелее
чрез жилавия си народ?

Разграбени заводи зелят,
пустеят нивите без плод.
България не заслужава
пренебрежение, беди,
но ги търпи. Съдба такава
кой и защо ѝ отреди?

* * *

Унижават малкия човек,
който трудно хляба си печели.
Унижават бедния човек
хитреци с натъпкани портфейли.
Унижават кроткия човек
с грубост самозваните величия.
Унижават честния човек
и с презрение, и с безразличие.
Той докрай по божия закон
се опитва някак да живее,
но в душата му отеква стон
и в безсилието си немее.
Не че в някой миг, обзет от гняв,
няма целия свят да напсува.
Благославя залъка корав
и за уважение жадува.
Болката в душата му расте.
Унижен, отказва да приеме
новите байганьовци, а те
се множат – сега за тях е време!

БЛАГОГОВЕНИЕ

Бог поля и моята градина.
Подир продължителния струг
като в пишна пролетна картина
избуя плодът на моя труд.
Пак земята най-обикновена
с малки чудеса ме награди.
Гледам цвят и форми, удивена.
Преизпълва моите гърди
аромат на цъфнали божури.

Поздравява ме черешов клон.
Бръмбарче насам-натам се шура.
Властва роза, сякаш е на трон.
Пред земята аз благоговяя.
Затова душата не скърби,
че когато пак се върна в нея,
ще поникна в цвете може би.

Христо Бараковски • „Птици“. Дърворезба

Джина Дундова-Панчева
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЕПИЛОГ

Обичах те безумно, до полуца.
Обичах те със всяка своя клетка.
По пътища загъхана се лутах,
препъвах се в гласа ти.... Странна гледка.

Но ти не пожела любов такава -
отчаяна, възторжена, горчива,
а обич, топлина която дава,
която угва, после си отива.

Да, аз не съм голямата Невена
и ти не си на праскови крадецът.
Светът за мен сега е празна сцена,
игра на жмичка – ще броя до десет.

Не дойдеш ли при мене като вихър,
не пари ли в сърцето като огън,
ще тръгна към вратата много тихо
и стъпките ми ще прошепнат „сбогом“.

ПО ПЪТЯ НАОБРАТНО

През пръстите прокудената нежност
изтича като пясъчинки златни.
Очите ми внезапно се премрежават,
загледани по пътя наобратно.

Велурените нотки на гласа ти
по бързея назад ме придружават.
Опитвам да си спомня колко пъти
крояха те без гъх да ме оставят.

Опитвах да избягам цяла вечност
от бурния прибой, вещаещ рани.
Настигаше ме ехото далечно
и давех се отново в любовта ни.

Сега изтича смаяната нежност
през пръстите тъй – бързо, непонятно...
Очите ми внезапно се премрежват,
загледани по пътя наобратно.

Христо Бараковски • „Нирвана“. Графика

Валентина Михайлова
СТИХОТВОРЕНИЯ

НАУЧИ МЕ, ЖИВОТ

Научи ме, живот да прощавам,
когато на мен не прощават.
Научи ме, живот, да гарявам,
безкористно да се раздавам.

Научи ме, живот, да обичам,
когато любовта ми е бreme,
след ята и хвърчила да тичам,
превърни ме във огън и стреме.

Научи ме, живот, да презирам
изменилите на рог и родина.
Научи ме да отбирам
ценните сред глухи пъртини...

Научи ме, живот, да старея
с неуморните ти стъпки.
Нека Дунав и Ком ме люлеят
в изконната си прегръдка.

КЛАДЕНЧЕ

Сънувах те във ранен звезден час...
И търсих те навсякъде край мене –
във храст, в небе смълчано, в житен клас,
в усмивка блага, порив, вдъхновение...

Откривах прелестните ти черти
във някой бледен силует на пътник.
Потъвах в кладенчето на твоите очи –
страж мой в беди, мой верен спътник!

На този свят осъмвах неведнъж сама.
Над мен свистяха облаци и бури...
Но не потъпках своята душа –
ранена, но закриляна от гревни мури!

ДЕЦА НА ВЕЧНОСТТА

Поетите – деца на вечността –
извайват свят, пречистен с обич.
Но той се мята, дави се в нощта
и те осъмват в безпросветен обръч...

Къде е смисълът на простите неща
и тайната на поетичното горене?
Дали в наивната си самота
те верни са на земното въртене?

Шум, слава и безмерна суета
потъват в блатото на тихата забрава...
Проблясва в мене пареща сълза –
светулка малка в нощната гъбрава!

Остава ми утехата и радостта,
че поетите – родени грешни на земята –
макар и тленни като всичко на света,
прашинка чиста са от нивата на необята!

ИЗПОВЕД

Когато посрещам деня с усмивка
и блясък светлее в моите очи,
и ме пари мечта – обич пивка,
а вярата ми в делата личи.

Когато гоня изконни илюзии –
с риск да ме изпепелят –
и съм вярна на своите приятели,
и с доброта ми започва денят.

Когато отсявам доброто от злото,
когато съм в плен на красотата –
жаравата – орис е моя, защото
живея и истината ми е отплата!

Андрея Илиев

КРАДЕЦЪТ НА КУЧЕТА

Разказ

Аз съм гробен на ръст. По-скоро малък. И ако примерно съседът Минко е човек с неговите един и седемдесет, то аз в сравнение с него съм човече. Така ми каза и Стефана като ме напускате:

– Човече, аз не съм за тебе! Толкова си сив, че не се виждаш!

Аз не съм сив. По-скоро жълт, но бившата ми жена винаги изкривява нещата. Жълт, да... Какво му е лошото да си малко жълт? Знаеш ли колко бързо хващам тен? Без море при това!

Ха! Морето! То пък е причина да ме зареже Милкана, гъщеря ми. Петнайсет години я гледах сам, защото Стефана хич не ѝ пукаше за нея. Та тя ми зауска пари – искала да отиде на Свети Влас.

– Нямам – вдигнах рамене. – Шефът не ми е плащал от три месеца.

– Хей, смотан! – издивя щерката. – Какъв късмет да се родя твоя гъщеря!

И замина – вече цяло лято я няма...

Ама това пък ме накара да си потърся заплатите. Шефът ме посрещна усмихнат. Той си е такъв – никога не съм го видял намръщен. Сигурно не върви на костюма и мерцедеса му.

– Тъкмо се канех – казва – да те извикам.

Брее, рекох си, той, човекът, мисли за мене, пък аз угвам да се карам!

– Ще ти платя парите – казва все така озарен от блестящата си усмивка, – но искам да подпишеш ей това.

Гледам листа – молба за напускане по мое желание.

– Ама аз не искам...

– Виж сега, Балездров – рече, а зъбите му пак засияха бисерни и го абсурд равни. – Колко години работиш при мен? Седем? Да. Какво ли не те пробвах – шофьор, стругар, общ работник, охранител...

Кимнах – само в реда сбърка. Първо бях охранител, пък после общ работник.

– И все не се справяше.

Тук не сбърка, сигурно защото нямаше изброяване.

– Та, Балездров, може и да имаш някакъв талант, но аз не можах да го открия. Опитай някъде другде.

Взех парите, купих си бутилка ракия и кило домати. Ама не опрях до салатата – подкарах каменарката направо от шишето. Люлея се на стола, който намерих край казана за боклук, в гворчето под започналия да капе есенно люляк и пия ли, пия. Когато останаха два пръста от пипието,

започнах да мисля. И по-точно – да търся някакъв талант у себе си. Това прехвърлих, онова преметнах – абе, нищо не излиза. Явно съм се рогил пълен некадърник... И тъкмо да ударя последната глътка, сетих се. Едва не се задавих – влезе ми в кривото гърло. Накашлях се хубаво, но установих, че съм забравил какъв талант открих у себе си. Така и заспах – на стола и объркан.

Когато се събудих, главата ме болеше, тялото ми се бе вдървило от утринния хлад, а в мислите ми се рееха някакви кучета. Носят се във въздуха като гълъби, обаче кучета... Тъкмо да кажа „Мамка му, да не слагат вече наркотици в пиячката!“ и се сетих какво търсех, докато се наливах с ракията.

Те това беше талантът ми – кучетата. Мене куче не ме е залаяло! Куриоз. Обаче си е така. Целият ми род е овчарски, а прабаба ми Констанца дори беше каракачанка. Оттам ли беше или съм толкова човече, че и псетата не ме зачитат за човек, но те са настроени към мене винаги дружелюбно. И най-страшното, като му погам ръка, започва да я лиже сякаш съм го отгледал от пале. И си викам: абе, аз защо не използвам това да правя пари?... Други отвличат хора, аз ще крада кучета!

Сложих глава под струята на дворната чешма. Не толкова да изгоя махмурлука, колкото да се опитам да се отърва от тая опасна гума „крада“. Нищо не стана. Обаче някак си посвикнах с нея.

Хипермаркетът беше на три преки от моето къще с двеста квадрата двор. И хоп там. Обиколех паркинга и ги засякох – едното беше семер в пежо, а другото ротвайлер в джип. Кое избрах ли? Как кое – ротвайлера! Защо? Ами джипът беше паркиран извън паркинга и извън обсега на камерите. Балездрата може да е бил некадърна охрана, ама чатка някои работи! И второ – джипът бе скъп, следователно собственикът му имаше пари. Не беше и заключил автомобила – ами да, ротвайлер го пази!

Приближих. Кучето си лежи на седалката. Чукнах на стъклото. То наостри уши и отвори око.

– Хей – рекох.

Отвори и другото. Аз продължих, защото прабаба ми така ми бе казала – кучето всичко разбира и ще му говориш като на човек.

– Господарят ти каза да гойдеш с мен.

Надигна глава.

– Аз ще се грижа известно време за тебе.

И отворих вратата.

– Тръгваш ли?

Каишката беше на врата му. Разсуках я и я подгръпнах. Големият звяр послушно се изправи и тръгна до мене. Навремени мускулестата му плешка се блъскаше в крака ми. Заведох го у дома и зачаках. Какво ли? Обявите, че се търси изгубен ротвайлер и че се дава награда. Грижливо преписах мобилния телефон и звъннах. Никакъв проблем – посрещнаха ме като благодетел.

Няма да повярваш – тръгна ми! За седем-осем месеца откраднах петдесетина кучета и стабилизирах финансите си. Да. Чудо – хората бяха готови да броят сума ти пари за някаква мастия...

Мярнах веднъж гъщерята – кубичеше в лятната градина на един бар. Сегнах при нея. Тя се изчерви, заоглежда се – демек ще кажам околните, че хептен я е окъсала, щом сеги с такива като мене. Хъкмата-мъкмата – трябвали ѝ пари за таксата в университета. Мислеше, че като заговори за пари, ще се изпаря... Обаче аз извадох едно тесте, подхвърлих го на масата пред нея и... чао!

А на оня, шефа с белите зъби, му оставих бутилка уиски при портиера, защото не искаха да ме пуснат при него. Сигурно мислеха, че ще хленча да ме върнат на работа.

И така, един ден обикалям за нещо пу така и какво да видя: в края на една квартална градинка пясъчник. В него играят момиченца. Двенки. Близначки на около три, най-много четири годинки. А до тях лежи едно огромно куче от оная порода – бат'Бойковата. Лежи и греме. А кой умник направил пясъчника на пет метра от булеварда, не знам. Но в един момент едно от момиченцата излезе от него и с люлееца се походка тръгна към асфалта. А там колите – като побеснели оси. Осемдесет-сто километра в час.

Зяпнах. Огледах се...

В същия момент несътм скочи, стрелна се, хвана хлапето за блузката и го придърпа по гупе обратно на пясъка. Изглежда не го правеше за първи път, защото то дори не заплака. И кучето пак зае мястото си, сложи глава на тревата и затвори очи.

Бреее!

Огледах се. Ами да – трябваше да има някой с тия гечица! По метода на изключването я намерих – около двайсет и пет годишна изрусена до бяло мадама, с ей такива нокти – по-дълги от поличката ѝ. Сеги пред кафенето, папка си цигарата и само от време на време проверява с бърз поглед какво става в пясъчника.

Е, викам си, те това ми трябва, за да си оправя живота за години напред. За такова куче всеки би дал маса пари!...

Да не разправам как го отмъкнах... Не се различава много от останалите. Само ми се стори, че тръгна някак много охотно. Сигурно тая отговорност с хлапета му е тежала ужасно... Че е нещо от моя род ме навеле и поведението му надвечер. Всяко куче тогава се разтревожва, ако не си е у дома, иска да се върне там, защото знае, че работата му всъщност е нощна. И тогава правя това, което ме е учил дядо ми – започвам да милвам песа по главата. Той така викаше – всяко живо същество трябва да се милва по пет минути на ден. Помня, че тогава прабаба ми подметна:

– Ако беше милвал Стефана по главата, нямаше да те остави!

Бабешка ѝ работа – жената да не е куче?... Но трябва да ти кажа, че на тях много им влияе – успокояват се и се привързват към тебе. Обаче Бойковия хич не се трогна – яде си яденето, потича си из двора...

На другия ден следобед минах из квартала – обикновено към двадесет и четвъртия час при другите случаи улиците и кръстовищата биваха засипвани с обяви за изгубеното животинче. Тъ. Нищо...

На следващия ден пак така. Викам си: чорбаджията му нищо чудно да е наел частни детективи да го търсят моя заложник. И се притесних,

мамка му – тия много бят... Не са като днешните полицаи демократични. Затворих песа в бараката в задния двор даже.

Пак наминах след два дни. Нищо по стълбовете. Нищо пред магазините... Викам си – абе, те сигурно в градинката са сложили обявата. И хоп там.

И какво виждам? Ами хлапетама пак в пясъчника, а оная русата пак на кафето! Само кучето го няма. И докато стоя, едно от момиченцата пак излезе и гукайки тръгна към шосето. А там колите нали ти казах – като оси! Бръм... бръм... бръм! Осемдесет... че и сто в час! Две крачки... три крачки.

– Ей! – извиках.

Обаче то си върви. Пагна напред. Изправи се. Огледа се и щастливо продължи напред.

А няма никакъв тротоар. Храстите и тревите са почти го наг коленете на голям човек. Бордюр и хоп – шосето! Абсурд шофьорите да видят хлапето.

Още крачка...

Огледах се безпомощно и скочих напред.

Хванах го точно когато вдигаше крак към бордюра. Дръпнах го и със сърце в зъбите си го притиснах към себе си.

– Ей, глупаче – успях да изхъркам.

То пък като ревна!... Дотърчаха оная русата и двете, с които пушеше. Даже не хвърлили цигарите!

– Що пипаш детето? – нахвърли ми се тя.

– Педофил – мрачно констатира едната от дружките.

Другата въобще не каза нищо – просто стовари чантата си връз главата ми! Едва успях да оставя хлапето... отнесох още два удара... Чак тогава една бабка се опита да ме защити, като каза, че хлапето такова...

– Абе, педофил е! – бяха непреклонни и трите.

И мърморейки, се паркираха отново на кафето.

Децама останаха на пясъчника. А на десет крачки колите – бръм! – осемдесет, че и сто...

Върнах се вкъщи. Ударих една ракия, полюлях се в она стол. И реших.

Изкарах каракачанката от бараката и право в градинката. Хлапетама си бяха все там. Майката и ония двете – кръстосали крака... Откачих му каишката и го побутнах. Кучето надигна глава.

– Хайде – рекох му. – Трябва.

Наведе очи и бавно тръгна към пясъчника. По средата спря и се обърна към мене.

– Добре – съжалих го аз. – След година-две... като поотраснат хлапетама... Пак ще те открадна!

И забързах обратно...

ПОЛОВИН ЧОВЕК

Баща ми си падал по радиотехниката. Ама яко. Обаче през войната вносът на радиоприемници намалял силно, другите пък все ги запечатвали и работата намаляла много. По това време се влюбил, оженил се. Междувременно съм се родил аз и той приел да стане началник на свързочния възел на жандармерийската гружина в околийския център само и само да осигури стабилни доходи за семейството си. Деветосептемврийският преврат го заварил там. Отървал куршума, защото не участвал в никакви акции срещу партизаните. Обаче след две-три години започнаха да го разкарват по лагерите – Богданов гол, Скравена, Белене... До дванайсетата си година го виждах рядко. По едно време го оставиха на мира. Прибра се на село и отвори малко ателие за ремонт на радиа. Беше все навъсен, мълчалив и като че ли все очакваше да му се случи нещо лошо. Аз се въртях около него, беше ми интересно това, с което се занимаваше, и прихванах занаята от него. На 15 вече знаех какъв ще стана – радиоинженер. Баща ми изготви специална програма за подготовката ми – ходех на частни уроци по математика, физика. Завърших гимназията в града с отличен успех и кандидатствах. Кълна се, че реших всички задачи. Но за моя изненада не ме приеха.

– Станала е грешка! – палех се аз.

– Няма грешка – изпъшка баща ми и стана още по-мълчалив и мрачен.

Аз все още не разбирах какво се е случило. Прибрах се на село и наново се заех с учебниците. Когато не бях в ателието при него да му помагам, четях с настървение и решавах задачи, като че ли от това зависеше животът ми. Мгаа... От друго е зависел, от друго... Подагох отново документи за кандидатстване. Това изглежда преля чашата на търпението у някого, защото само след седмица дойдоха двама цивилни милиционери и ме отведоха с раздрънкана зелена газка в града. Там започнаха да ме разпитват защо не работя, с какво се изхранвам. Обявиха ме за лентяй и ме пратиха за превъзпитание в лагера край Ловеч. На каменната кариера. Баща ми ме бе научил на много неща, но бе пропуснал да наблегне на тънкостите при работа с курка и трудовашка количка. Закъсах с нормата. Това повлече наказания и обиди. И бой. Много бой.

Особено се стараеше един циганин по прякор Шахо. Колкото мен, но як, жилав.

– Хи-хи – хилеше се в очите ми, – ужким си от село, пък лопата не си виждал, ъ? Чорбаджия, ъ?

Обичаше да удря в бъбрека. С дясната ръка в левия бъбрек. Ей така, уж иска цигара или те пита нещо и бам – в бъбрека. И се хили победоносно, когато се свлека превит от болка на земята. Докато някъде на тридесетия път не можах да се изправя. Нокаут? По-лошо. Фелдшерът в лагера ме изпрати в болницата в Ловеч чак след два дни. Там единственото, което можаха да направят, беше да ми извадят бъбрека.

И какво – освободиха ме, ама вече бях половин човек. Баща ми ме посрещна състарен и очевидно болнав. Сгнах срещу него. Той ми подаде отвертка и ми посочи един грамофон. Не каза нищо, сякаш никога не бях

излизал от ателието. Вече разбирах защо мълчи и все е навъсен. И стаеният страх в очите му разбирах от какво се храни.

След няколко месеца научих, че са разпуснали лагера. Циганинът беше от Ловеч и познати бивши лагеристи, които ме търсеха пътем за някоя услуга, ми казаха, че не излизал от кръчмите. Знаех, че тате пазеше парабела си от службата в полицията скрит на тавана. Един ден се качих и го намерих под една от гредите. Когато слизах по стълбата, видях, че ме чака – все така намръщен и някак тъжен.

– Върни го на мястото му – рече студено.

– Тате, трябва...

– Ожени се. Искам внук. Пък тогава прави каквото щеш.

Да се ожения? Коя ще се зачерни с половин човек?... Ей така живяхме седем-осем години. Майка ни готвеше и пазареше, ние работехме в малката стаичка от сутрин до тъмно. Рядко излизяхме – най-вече за услуги по домовете или да купим части за работата.

Един ден баща ми си облече новия костюм и отиде някъде. Бави се почти цял ден – нещо невероятно. Попитах мама къде е. Тя мълчеше, но очите ѝ грееха някак особено. Някъде към пет следобед външната врата хлопна и аз се залепих на прозореца на ателието – баща ми се връщаше. Водеше със себе си гребна девойка, облечена в овехтели грешки.

– Донка – рече ми. – Това ще е жена ти.

И излезе от ателието. Вън го чакаше майка ми. Залепи се за него и го заговори. Обърнах очи към момичето – беше бяла, с лека червенина по бузите, тънки ръце и дълга руса плитка. Когато набра смелост и надигна очи, видях, че са зелени като смарагди. „Боже – помислих си, – колко е красива!“ И се уплаших – какво ще правя около нея аз, половиният човек?... Протегнах длан и я пипнах. Тя свде очи и изведнъж заруга.

Хванах с треперещи пръсти брадичката ѝ и надникнах в лицето ѝ.

– За какво съм ти? – изстреля тя. – Толкова си... А аз съм куца!

– Такаа... Левият ѝ крак бе малко по-къс. По рождение. Беше от едно близко село и досега бе работила в краварника.

Накратко – оженихме се. Роду ни се син. Георги. Здрав, прав. Да се чудиш – от двама души с кусури как се роди такъв. Когато стана на годинка, баща ми ме гръпна настрана и рече с приглушен глас:

– Парабелът е нали знаеш къде е?

Махнах с ръка.

Той се засмя. Колко отдавна не бях го виждал да се смее! Но само рече:

– Увря ти главата, а?

След месец си отиде от моя свят. Има-няма година след него ни напусна и мама. Георги растеше, завърши гимназия. Когато беше първи курс студент по електроника в София, пагнаха от власт комунистите. Никога не бях говорил с него за лагерите. Нито срещу БКП. Сам си избра позицията. Една вечер го видях по телевизията – показваха студентска барикада на едно от софийските кръстовища. Поплаках си.

Започнаха да дават едни пенсии на тези, които са лежали по лагерите. Потърсиха и мен. Викат: „Страдал си, полага ти се“. Трябвало да отида в града и еди-къде си да подам молба за възмездяване. Рекох:

– И какво – ще ми върнат бъбрека ли? Или ще ми напишат диплома за радиоинженер?

Ама така било редно, борил съм се, полагало ми се...

– Добре – викам.

Отивам аз на адреса, а там вече опашка. Нарездам се. По едно време един смачкан побелял циганин минава по опашката и моли хората:

– Да ми попълните фумуляра, ъ? Че не мога да пиша, ъ? Комунистите не ни даваха да ходим на училище...

Това „ъ“ ме накара да настръхна. Вгледах се внимателно. Същият беше – Шахо. Оня, който ми бе размазал бъбрека. Изхвърчах като тапа навън. Качих се на рейса за село, скочих на площада и задъхан влетях въкъщи. Сложих стълбата на капандурата и изпълзях до комина, където тате бе скрил завит в омаслен парцал парабела с две кутийки патрони. Беше горещо, пот течеше по лицето ми на струйки. Въздухът не ми достигаше. Седнах на една греда и се опитах да успокоя гишането си. Мярна се в главата ми баща ми – навъсен и с оня страх в очите, после с последната си усмивка и онова негово „Увря ли ти главата, а?“

– Увря – изпъшках и върнах пистолета на мястото му.

После... После гоиде мизерията. Бях вече на възраст сериозна, очите ми не виждаха. Появиха се нови радиа и телевизори, които бяха далече от познанията ми. Не можех да ги оправям. Закриха цехчето в село. Изклаха кравите, разтуриха ТКЗС-то. Младите избягаха по всички краища на света. Останахме стотина старци от едната страна на селската бара и стотина цигани от другата ѝ страна. И докато ние намалявахме всяка година, те се увеличаваха. Започнаха да крадат и бият. И грабят.

Георги няколко пъти ми предлага да се изнеса в София при него. Вече живееше с едно момиче – светлооко и русо като майка му на младини. Но здраво, право и с чиста крака. И то какви крака!... Разбирах, че ще пречим и поклатих глава:

– От стар турчин ходжа не става. А от нас с майка ти – граждани...

Минаха още години. Банки гърмяха, изгоряха спестяванията ни. В село останахме вече около трийсетина старци – бяхме като островчета сред разграбените като от хуни къщи... От другата страна на барата животът цъфтеше – циганите, които вече се бяха прекръстили на роми, гонеха гвеста. Каруците им хвърчаха като тачанки, пълни с материали от разкостените постройки от нашата страна на барата и оборите на ТКЗС. След като свършиха цветните метали, подкараха желязото. Като свърши и то, залюскаха отначало с брадви, а после и с модерни резачки селската гора.

Командваше ги як жилав циганин, който аз наричах Шахо, защото сякаш беше негов двойник. Когато беше млад и ме биеше в бъбрека. Един ден мина през дома и рече мазно:

– Труден живот, бате, зор голям да го живее човек. Нъли? Ъ?

Настръгнах като го чух това страшно „ъ“.

– Начи работата е такъва: даваш ми, бате, всеки месец по сто лева и никои няма да пиша нищо твое.

– Много пари са това за мене, Шахо – рекох. – Не мога.

– Шахо? Тарзан ми е името, батем... Е, щом ти се свиги, ще папиш.

И си отиде. А аз си рекох, че трябва да сваля парабела от тавана... Но нещата тръгнаха внезапно в съвсем друга, още по-лоша посока. Георги ни дойде на гости. Бяха го съкратили от фирмата. Снахата бе заминала на работа в Германия. Беше отслабнал, с жълто лице. Сърцето ми се сви.

– Ще си почина при вас – вика. – Мама да ме захрани, че в Германия сигурно няма да им харесам яденето.

На другия ден след закуска излезе да сече дърва. По едно време брадвата спря да се чува и жената отиде да му помогне да внесе цепениците. Чух, че изпищя и изхвъркнах навън. Георги лежеше до дръвника.

Линейка, болница... Оказа се от лошо по-лошо – рак в стомаха. Направиха изследвания. Докторът, един охранен такъв, червенгалест и дебелобрат, ме покани в канцеларията си и казва:

– Трябва да се направи операция.

– Добре – викам. – Направете я.

Обаче мозъкът ми шрака, струва ми се, че този човек някога и някъде съм го виждал.

– Това е скъпа работа.

Аз не съм глупав човек. Попитах:

– Колко?

– Пет хиляди.

Кимнах, че съм съгласен. Макар че отге толкова пари? Имахме заделени с жената хиляда и петстотин за погребения. Ни лев повече. Но Георги е най-важен, толкова важен, че си казвам: не може да не се намерят тези пари. Обаче докторът вика:

– Щом ги донесете, веднага го вкарвам в операционната.

Погледнах го в очите: студени, безразлични, неумолими. Няма смисъл да го врънкаш и убеждаваш. Няма да се смили. Раменете ми се свлякоха. Измънках нещо и излязох.

В село минах по всички старци – нищо, братко. Всеки пази някаква сумичка за ковчег. Нищо повече. И да ми бяха дали всички, пак нямаше да събера пет хиляди. Този петдесет, оня шейсет. Докарах ги до две и петстотин. И цъфвам пак при доктора. Щом разбра колко нося, той се намръщи, прибра парите с кисела физиономия и буквално ме избута навън.

Мота се за операцията цели три дни. След като изкараха Георги от операционната, издебнах го в коридора.

– Как е, докторе? – попитах.

– Изчистих го – вика, – ще живее сто години.

Обаче от Германия се върна снахата. Натовари Георги на колата си и го закара в София. Там наново прегледа, наново операция. И ми се обаждат:

– Тате, оня доктор само го е отворил и клъцнал тук-там. Добре, че го докарах тук. Дано това закъснение не е фатално.

Това „фатално“ ми се заби като пирон в главата. Дадох си сметка, че реално нищо не съм свършил. Тоест докторът. Че ме е излъгал. Защо? Нима приличам на човек, който има пет хиляди под ръка и не ги е дал, просто защото са му се досвидели парите? Заболя ме. Разплаках се. А не бях плакал от оня момент, когато се събудих в болничната стая в Ловеч

и сестрата хъката-мъката ми каза, че бърбекът ми е изваден и аз разбрах, че съм половин човек. На другия ден станах рано и рекох на жената:

– Ще отида до града. Този доктор трябва да ми върне парите.

Опита се да ме разубеди. Кешки да бях я послушал... На площада ме срещна Тарзан, заобиколен от трима-четирима охранени мъжаги.

– Бате – вика, – ти си ме лъгал, ъ? Камо гърти циганин си ме лъгал, ъ?

– Какво?

– Ми имал си пари, ъ? Две и петстотин си дал на доктор, ъ? А на мен сто не искаш да фърлиш, ъ? Лошо, бате, лошо.

Махнах с ръка ядосан и се качих на маршрутката. От нея право в болницата. Чаках час, но успях да вляза при оня със студените очи. Той ме изслуша отначало внимателно, към края отегчено.

– Работата според парите, гягка. Един човек поискал от художник да му нарисова на фасадата на къщата куче. Той го попитал дали кучето да е със синджир или без синджир. Със синджир било двеста лева, без синджир – петдесет. Човекът избрал по-евтиния вариант. Нали искал куче?... Знаеш ли края на приказката, гягка?

Знаех я, разбира се – художникът рисувал кучето без синджир с постни бои и при първия гъжг картината се размазвала... Изведнъж се сетих откъде ми е познато това лице. Не толкова лицето, а изражението и очите. Гадно. Надзирателят Газдов имаше такова самотоволно изражение и такива змийски очи.

– Искам си парите обратно – настоях упорито.

Засмя се. Май се забавляваше.

– А ако не ги дам? На кого ще се оплачеш?

Точно така викаха надзирателите: „На кого ще се оплачеш?“ Светът се люшна през очите ми. Уплаших се: нещо от миналото надничаше, смразяващ студ лъхаше през някакъв процеп във времето и пространството и напомняше за една несвършена работа.

– Няма да се оплаквам – рекох равно. – Ще те убия.

Олекна ми. Не е за вярване, но така беше. А той... Не се уплаши дори ей толкова! Изгледа ме преценяващо. Ами да – дори не ме виждаше като половин човек, за него не бях дори четвъртинка. Поклати глава – гемек твоята няма да стане. Погледнах часовника си.

– Сега излизам – рекох все така равно. – Ще гойда пак след три часа. За парите.

Беше му все едно след колко ще се върна – бе преценил, че може да ме хване за врата като пале и да ме изхвърли навън без никакви последствия за себе си. Тежко ти... Чак се сепнах, като си дадох сметка откога съм знаел, че трябва да убия този човек.

Сварих маршрутката за село буквално в последния момент. Пътят бе половин час. Слязох бавно и тръгнах за дома с тежка стъпка. Гледах прашните улици, зелените баури в южния край, цъфналите слънчогледи на север и мислено се прощавах с тях.

Пред дома имаше струпани десетина човека. Жегна ме нещо. Донка?... Какво е станало с Донка?... Забързах. Видяха ме и направиха път да мина. Всички гледаха гузно в земята. Нахълтах в коридора. Спънах се в прага

на спалнята. Там имаше няколко жени – стояха навесени над леглото. Отгърпнаха се. Видях я... Оооо! Лежеше в леглото. Сега видях, че стаята е разхвърляна. Дрехите от гардероба се търкаляха по пода. Донка... Лицето ѝ беше в кръв и отекло. Обехтялата басмена рокля беше разграна. Видях, че няма гащи, че те се белят захвърлени като ненужна грива в ъгъла... Тя вдигна очи към мене – бяха все така зелени и хубави, но под тях синееха следи от удари с юмрук. Захлуна тихо.

– Кой? – попитах.

– Оня... Тарзан. Търсеше пари... Би ме... И таквоз... Цял живот само тебе съм имала... А сега... на тия години...

Навън заби линейка. Влезе жена в бяла престилка и чанта. Жените ѝ помогнаха да качи Донка на носилката. Аз седнах в леглото. Край мене минаваха хора, говореха ми нещо. Кимах с глава, без да чувам и разбирам какво ми казват.

Когато останах сам, в един момент усетих, че ръката ми е мокра. Нагизнах я – беше кръв. Кръв от моята жена. Единствената, която бях умал в живота си. Изпъшках. Накъде върви този свят? Какво иска от мене и близките ми Този там горе? Докога мъки и болка само за мен и любимите ми хора? Стоварих юмрук на масата. Край! Не мога повече. А и не трябва... Качих се на тавана и взех парабела. Напълних гвата пълнителя, Заредих единия в пистолета, вкарах патрон в цевта. Отидох до бюфета, извадих шишето с ракията. Налях си в чашка. Изпих я на екс. Обърсах си устните и казах:

– С кого да започна? С доктора или Тарзан?

Не можех да реша. Ако свърших първо с циганина, докато отида в града, можеше да ме загържат. Но и при другия вариант беше така. Извадих монета от един лев и нарекох така: ако се падне ези, почвам с доктора; ако се падне тура, първи ще е Тарзан.

Подхвърлих я с палец нагоре. Тя се завъртя на височината на очите ми, падна на пода, търколи се по плочките, блъсна се в крака на масата и залепна права в долния край на гардероба.

Огнян Панов

РАЗКАЗИ

СТАРИ СЪРЦА ЗА ПРОДАН

Младата циганка се прозяваше дълго и сладко. Изящните ѝ пръсти леко барабаняха по старата кожена седалка на велосипеда. Поклащаше глава. Фитилите на косата ѝ с цвят на мексиканско черно се полюшваха. Пъстрите, силно гръпнати очи се къпеха жадно в дълбокия вир. Зеленикави, мокри и неспокойни. До нея спеше млад мургав мъж.

Под голямата върба, където пренощуваха, се чуваше сънено покръжаване на жаба. Широко отворените ноздри на циганката подушиха пушек. И чу протяжен магарешки рев. Бяха близо до селото. Протегна босия си крак и ритна нервно мъжа по задника.

Чу се въздишка, сумтене. После той се обърна на гругата страна. Не бяха идвали тук, но надушиха мястото. Красиво, тихо и закътано. Въздухът стоеше неподвижен и приличаше на тих църковен пламък. Големият вир събираше водата в голямо бяло огледало.

– Хайде, нали бързаме? – извиси глас момичето. А пръстите му още по-неспокойно помръдваха.

Шаме беше бясна. За миг, като зло куче, се върна лош спомен. Черен ѝ беше оня ден. Ограбиха я своите... Добре помнеше уроците. Старите циганки я научиха на всичко. Но тя крадеше и с наслада. Толкова изкусно режеше дамските чанти, сякаш полъх ги докосваше. А ако някой отвореше уста, щеше да му отмъкне и сливиците. Ако бяха златни.

Продаваше и тялото си. Ненаситно. И никої не жалеше парите. А гъбеците ѝ дърпаха очите на мъжете по-коварно и от мъртво възмущение. Полуделите трошаха маси, за да остане само една и тя да играе върху нея. Знаеха, че е циганка, но беше бяла. Затова и Европа ѝ беше понесла много. Обличаше се скъпо, като колежанче. Имаше пари за всичко. Е, високи токчета не носеше, защото можеше да се наложи да бяга. На няколко пъти по виенските улици я спасяваха бързите ѝ крака. След такъв страх си пиеше кафето с още по-голяма наслада. Сама. Мъжките погледи се търкаляха по тялото ѝ. Досуц скъсани броеници. И спираха на едно и също място. Тогава загадъчната ѝ усмивка мамеше, отблъскваше, питаше, галеше... Красив беше този живот, но не беше нейният. И кръвта я теглеше пак към махалата, прахоляка и шумните веселби. Шури дни и нощи. Така гоїде и прякорът ѝ – „Шаме“, весела.

Прибра се. Мислеше поне за седмица-две... Но тарторите не даваха никої да „работи“ сам и без да се отчита. Предупреждаваха я. И една нощ ѝ взеха всичко.

– Ставай, Фико! Мърдай, мързел!

Втрепененият поглед на Шаме се спря на тялото на мъжа. С Фико се познаваха от деца. Харесваше го. Преди година-две правеше и други планове. Но в последно време се гразнеше от всичко в него. Беше останало само леглото.

Младият мъж се надигна и отхвърли коженото яке от себе си. Лицето му изразяваше безкрайно отегчение.

– Селото е близо, чува се магаре – напрягаше слуха си тя.

– Ше ги смачкам.

Отегчението му бързо се смени със злоба.

– Нема да вършиш никакви дивотии, животно. Не ти ли стигат трите присъди и пандизъм?

– Те са стари и слаби, лесни ми са. По една възглавница и...

– Никакви такива.

– Я трай, ма! Ти да не си от Червен кръст?

– Да крадеме, да. Но груго, не.

– Я не ми се бъркай! Счувам им главите кам' буркани, пука ми. В тая дивотия кой ще ме види? Аз съм „неизвестен извършител“, нали?

– Тогава не съм с тебе. Дотука си. Ти се прибираш в махалата, а аз отивам сама.

Очите ѝ святкаха.

„Мръсница, що ми требваше да ѝ казвам.“ Фико изненадано клечеше и се чудеше на акъла си. Гледаше стиснатите ѝ устни. Беше я виждал такава. „Нищо добро нема да се случи.“ Той заклати глава, изправи се и тръгна да се връща към шосето за града.

Момичето вдигна бавно велосипеда, яхна го и пое към селото. Преди седмица двамата бяха поразпитали. На трийсетина километра от града, закътано и почти безлюдно село. Дядово. Бяха останали да живеят само трима души. Мъже. Старци.

Решиха, че е безопасно да го нагледат. Бог високо... Все ще има какво да се вземе. И сега, макар че беше сама, тя не искаше да се връща. Не беше добра поличба, ако се откажеш. И не ѝ беше в характера. А и беше останала без пари... Бесовете в нея не ѝ даваха мира.

Ранното юнско слънце грееше милостиво. Макагамовата настилка пушеше леко влажна. Гладната Шаме бавно натискаше педалите.

Скоро видя първите покриви и чу гласовитото магаре да реве някъде наблизо. Мушна колелото в едни гъсти храсти, взе само раницата си и тръгна по пращната безлюдна улица. Стресна я неочакван тропот. От двора на най-близката къща погаде муцуна бяло магаре. „Ще да е на късмет“ – помисли си циганката.

Дворът беше голям, гърветата бяха навързали, а на няколко слънчеви места имаше засаден зарзават. По-навътре, близо до пътеката, две кокошки кълвяха.

Шаме застана пред входната врата на къщата. С кецовете съвсем изглеждаше като момиче. Въпреки своите двайсет и шест години. Дънките ѝ бяха впити, но широкото яке скриваше госта от изкуси-

мелните форми. Не беше свикнала да крие тялото си, но днес не беше ген за това.

Ситно потропване по плочника покрай къщата я накара да погледне. Видя възрастен мъж с бастун, който се усмихваше. Заприлича ѝ на ненадейно остаряло хлапе – щръкнала коса, весели и любопитни очи.

– Добър ген, чичо – изпревари го тя с любимото на циганите обръщение.

Макар той да беше дядо, тя и отгоре.

– Дал бог добро, момиче. Какво те води в моя пущинак?

– Ами...

– Я ела да поседнем.

И той посочи с ръка към беседката.

– Търся някаква, каквато и ще да е работа. Затова обикалям – предпазливо продума тя.

– То хубаво, гръще, ама... Ние в село сме само трима. Аз съм единият – Михал Стойнев, на осемдесет и осем години. Другият съселанин е полковник от запаса. Той е с десетина години по-млад. А третият е пенсиониран гаскал. Болен е, едва става. То неговата е една... ще ти разправам. Добър човек е. Неговата работа са пеперудите. Чудя му се. Но пенсията му е малка, не е като моята.

Момичето го слушаше, а вътре в себе си вече се облизваше алчно. Май не беше била път напразно. А старецът, с насладата на човек, който си е намерил дългоочакван слушател, се отплесна да разказва.

– Миньор бех, момиче. Лалугерска работа, знаеш, ‘се под земята. – Той пооблиза сухите си устни и се сепна. – Едно сиропче от бъз ще пийнеш ли?

И се пресегна ниско под пейката. Измъкна зеленикаво шише с коркова тапа и го сложи на масата.

Породата му беше дребна и жилеста, а очите тъмни, сякаш взели и от тъмнината на подземните галерии, в които бе работил. Стискаше здраво бастуна в едната си ръка, а с другата ръкомахаше.

Шате беше подпряла главата си с ръце и го гледаше с нескрито любопитство. Умееше да слуша. А на дядото му се приказваше и сиропът май щеше да почака.

– Така като гледаш бай ти Михал, а? Какво ще кажеш? Бех при докторката и тя не може да се начуди. Вика, сърцето ти е много добре и си здрав като младо кутре. И не пия никакви лекарства. Има хора, дето по сто лева на месец дават за лекарства. А? И пенсията ми – не спираше той – е най-високата. – И той повдигна неволно брадичка, като че ли за да подкрепи гумите си. – Що съм тука ли? У къщи ме тормозеха. Хем ми ‘зимаха парите, хем ме навикваха. Омръзна ми и една сутрин по тъмно – хоп на рейса. И ей ме тука. Верно, един ген в седмицата – рейс, един ген – магазин, тежко е. Някое яйце от кокошките и това е. Но ми е спокойно. Обаче ние тримата се тачиме, много сме различни, ама се имаме...

– Добре де, чичо Михале, нямате ли нужда от някакви грижи? Студентка съм и през цялото лято съм свободна, а? Не мога да стоя така. Искам да си помогна. Догодина ще отида на студентска бригада в чужбина, но тая... Пък и не съм капризна, не придирям за работа.

Самата невинност беше изписана на лицето ѝ, а тъмните ѝ мигли ситно и безпомощно пърхаха. Дядото и хабер си нямаше, че се пазари с циганка. Умислен поклати глава, после погледна нагоре и въздъхна. От нейните очи не убягна, че се мъчи да ѝ помогне, и придаде още по-безпомощен израз на лицето си.

– Абе, трябва ми – колебливо започна той. – Истина е, как не? Лично аз съм жаден за грижи. Така си е.

За миг лицето му светна.

– Ха! – Доволна усмивка тръгна по четинестите му бузи. – Я чакай. Ти що не дойдеш у моята къща, малката? Тя е отгелно от големата. Игвай. В едната стая спи синът ми, като игва от време на време. Ще ти е добре, ела да видиш.

И той полека я поведе.

„Дотук добре – помисли си Шаме. – Дядото е доверчив човек, а пък, гай боже, да излезе и щедър.“ Тя хвърли раницата на леглото и, още усмихната, го видя да куцука пъргаво с бастуна по пътеката.

Циганката знаеше как трудно се печели доверие и затова лесно възпря опасното си желание да надзърне в къщата.

Не беше минал и половин час, и бай Михал се върна.

– Единият иска, но другият – не. Полковникът си е серт, знам си го. Не искам, казва, никакви помощници. Инат голем. Вдоец. Пък гаскалът без мене е за никъде. От него некой лев, от мене другите и ще те уредиме. На мене – продължи бай Михал – искам да ми чистиш два пъти в седмицата, да готвиш и на двамата, а от мене е и спането. Става ли? Ще ти плащаме добре, да си доволна. Казвай?

И той я загледа внимателно.

– Съгласна съм – ухили му се тя.

Юни едва започваше, когато момичето гоиде в селото. Сега се видя крайт му, а сякаш беше минала само седмица. Бай Михал грееше – същи тото милионер, ухилен и доволен. Беше му беше чисто и подрегено, друго не му трябваше. Двайсет години беше копал под земята, по-усърдно от къртица, та сега искаше да му е светло. Шаме обичаше да издува малко повече музиката. Не ѝ се сърдеше. Само я гледеше как се гъне. Млаго...

Историята на учителя Теодосиев наистина не беше розова. Преди десетина години му се възпалили венците, зъби му се клатели. Ревматизмът в краката се засилил и започнали болезнени схващания. Разколебала се вярата му в медицината. Какви ли не мисли му минавали. Отчаял се. Спрял да приема всякакви лекарства и се отдал на лечение по природолечебните методи. Хубавото беше, че на лицето му се виждаха първите признаци на подобрене. Във войната с официалната медицина учителят Теодосиев беше спечелил първата победа. А бай Михал бе видял на лицето му гори една усмивка.

И Шаме беше доволна. Плащаха ѝ, хранеха я и всички бяха доволни. Тя имаше достатъчно време, за да огледа всичко в двете къщи, и всеки ден, когато беше сама, прибираше по нещо. Намираше по някой сребърен прибор, черпак или стар часовник. А те я гледаха млада, красива и работлива, какво им трябваше повече.

Дойдоха горещниците през юли и слънцето разпалваше дните по-силно от главни в огнище. Всеки търсеше сянката. Тогава Шате реши да събере всичко, което си беше харесала, и по тъмно го занесе при колелото.

Една привечер бай Михал се прибра разтревожен.

– Полковникът е болен. Много е зле. Има температура. Тресе го.

И той вдигна очи към нея.

– Няма доктор, дай да му помогнем някак, а?

– Бай Михале, имаме аспириин, витамини и някакъв антибиотик. Но не знам за какво е, забравила съм. Пък и аз какво разбирам.

– Взимай ги и да тичаме.

Комшията лежеше безжизнен, с отпуснати настрани ръце. Главата му – като изгялана, властна... и безпомощна. Лицето плувнало в пот. На масичката до главата му имаше разхвърляни хапчета и термометър. Четирийсет и един градус показваше. От полуотворената му уста се чуваше тежко и бавно дишане. Не помръгваше.

Шате беше чула, че е на седемдесет и осем години, и на устата ѝ беше да каже: „Абе тия старци всички до сто години ли искат да живеят?“, но си замълча.

Бай Михал си имаше уважението с болния и не се спираше. Вареше някакви билки. Носеше мед, кантарион и всичко, за което беше чувал. Циганката старателно му помагаше, грижеше се за компресите. Дори учителят донесе някакви хапчета. Но го правеше с явно отвлечение, което беше част от войната му с медицината.

Три дни не спряха. По четири пъти в денонощието трябваше да го разтриват с камфор, то друго и нямаше. Цялата къща миришеше на полеви лазарет от световната война. Ръцете на Шате бяха пропити от вонящата течност и нищо друго не можеше да усети.

По средата на четвъртия ден полковникът отвори очи. Нямаше сили да говори. Сините му очи постепенно се избистряха. Дишането му беше станало равномерно. Бледността още повече изостряше чертите на лицето му. Наблюдаваше момичето с някакво хладно любопитство. Какво ли е усещането да пристигнеш от Ада и неочаквано да видиш Рая? Да се събудиш и да видиш това красиво момиче.

От самото начало на болестта му тя разтриваше съхраненото живот тяло и той вече добре познаваше пръстите ѝ. Меки, хладни, старателни и малко любопитни. Дали не търсеха гъдела му? А той имаше такива места. Те се катереха по раменете му, после слизаха по гърба нагоду... нагоду... нагоду... Завъртаха се в изненадващ кастилски танц и после натискаха с цялата си тежест. Мехлем... Райски мехлем.

Възрастният мъж видя чии са тези пръсти и се захласна. Същински единайсетокласник. Всички се радваха, че той оздравява, и с нескрито любопитство гледаха бързите и изящни ръце на момичето. Те лазеха и мачкаха меката кожа. А бившият болен издаваше сладостни звуци.

– Скоро май ще се черпим – въздъхваше бай Михал.

Шате също беше доволна. Игваше краят на месеца. Щеше да вземе парите си, откраднатото и да избяга. Макар да ѝ се правеше нещо друго и различно, тя си беше все същата.

Краят на лечението беше дошъл и трябваше да отмие миризливия камфор с топла вода и ароматен сапун и да преоблече болния. Този ден беше сама с него. Търкаше гърба му с цялото си старание и с малко умора. Изведнъж светна мълния с хиляди волтове: „Та той е мъж“. Тази мисъл жегна младото ѝ тяло като убождане.

Подкани го да се обърне с лице към нея и продължи с миенето. Опитва се да забрави натрапчивата мисъл.

Очите му бяха още затворени, чуваше се само приглушеното му дишане. Шаме потопи ръцете си в крем за последната процедура и започна да го масажира. Ръцете ѝ заслизаха бавно по гърдите и корема, все по-бавно и по-бавно и все по-надолу... „Онази“ мисъл... Тя усети, че вече не може да се владее.

Най-напред ноздрите ѝ подушиха ерекцията. Младото ѝ тяло потръпна. После видя пенуса му. И усети да се облива в гореща влага. Сграбчи го здраво с две ръце, като гребло, което не иска да изпусне. Желанието ѝ сякаш къртеше врата и влизаше, без да почука. А офицерът, който не познаваше гумата страх, се потопи в изкушението. Имаше оргени за храброст, беше посрещал смъртта със сабя в ръка, а куршумите бягаха от него. Но сега лежеше, втрепенен в пъна ѝ като в някакво ново и непознато оръжие. Сумракът бавно и тихо влезе да погледа.

Циганката вдигна леко едния си крак, после гругия и бикините про шумоляха на пода по-тихо от заспаля нощна пеперуда. Обкрачи го. Тогава в стаята влезе и тъмнината. Тялото на младата жена се издигаше бавно, а после се спускаше стремглаво като празна кофа в дълбок кладенец. Някой ръмжеше. Беше сумракът, който не искаше да си ходи. Тя пак се издигаше бавно, бавно, бавно... и диво политаше надолу.

Имаше три дни до края на последния месец. Бяха ѝ дали всичките дължими пари. И тримата.

Циганката беше взела и своето. Тя си отдели няколко часа за почивка. В този единствен облачен следобед лежеше в леглото си. Слушаше някаква въображаема музика, привиждаше ѝ се сцена. Не можеше... не можеше... да се отскубне от желанието, че трябва да промени нещо. Но не знаеше какво.

Някой застана на вратата. Видя само силует, позна го – бай Михал.

– Шаме, искам...

– Какво? – попита тя уморено и с безразличие.

– Искам и аз.

– Какво искаш?

– Имам пари. Ще си платя. Искам да опитам. Не съм от желязо, но може и да съм...

Гласът му гъгнеше, но не се огъваше. Мъжът беше сигурен, че може да си плати сметката. Какво лошо?

„Трябва да избягам час по-скоро от тук“ – мислеше си тя. После му протегна ръка. Влажните ѝ крака бавно се разтвориха, а широката кенарена пола се хлъзна надолу...

През няколко къщи мъжка ръка бавно и мъчително пишеше писмо. Полковникът грацеше със стар химически молив, а лилавите разкритвени букви се погребваха насила една след друга. А болката от писането лазеше и по лицето му.

„Гинче, да ме прости паметта ти. Съгреших... Ние сме гасили лампата хиляди пъти, деца народихме, но... Тя е от друг свят, Гинче. Родих се повторно. Викаше докторът: „Гледай да не изравниш стойностите на кръвното, полковник“. Тя ми ги изравни. В добрия смисъл, де.“

„Усетих се като в холивудски филм – редеше той. – Нищо не сме знаели, скъпа Гинче. Че кой да ни научи? Мамка му.“ И той поглеждаше с горчивина към прозореца, измъкваше голяма карирана носна кърпа и бършеше лицето си...

Полковникът свърши писмото. Бай Михал и той беше свършил. Свършено беше и със стария живот на учителя Теодосиев.

През последните седмици един след друг и тримата бяха разбрали, че са им изчезнали вещи. Простиха ѝ. После незнайно как вещите пак се намериха отнякъде. Но само едно нямаше да ѝ простят: „Ще се видим утре по изгрев на спирката за „говиждане“ – им беше казала тя. Отиваше си.

Изгряващото розово слънце заничаше сънено изпог един тънък облак. Часовниците в селото още спяха. Пог ръждивата козирка на спирката стояха и тримата. Полковникът в пълна парадна униформа и кортик, бай Михал Стойнев в черен костюм с кремаво жабо и учителят – седнал на стол и сресан на път. Загадъчно усмихнат. Но нея я нямаше.

Рейсът пристигна.

– Как сте, младоци, да не е умрел кой? – хилеше се глуповато шофьорът.

Но тримата мълчаха. Различно от друг път.

– Ти ще умреш, ако не се махнеш!

Баймихаловите очи го гледаха като две цеви.

Шофьорът скръцна със зъби, фръцна се и щракна вратата. След автобуса подтичваше само тънък син пушек, подбутван от лекия вятър.

Полковникът погледна бай Михал.

– Ако утре моя не спре, тръгваш с магарето. Не я ли намериш, търси друга. Трябва ни жена. Да се грижи за нас. Млада. Чу ли?

– Тъй верно, 2-н полковник. – отривисто рапортува Михал Стойнев и се изпъна. – И аз искам.

После се почеса и сви устни.

– Ама... не е ли малко безсрамна, а?

– Е...

Полковникът се изпъна. Погледна към близкия хълм... Дясната му ръка рязко се вдигна и докосна фуражката. Оттам някъде се чуваше зов на тръба.

ГОРЕЩ КОЗУНАК

Утре е Великден, радваше се Слави. Двайсетина яйца, боядисани по майчината рецепта – с листенца от димитровче и згравец, лежаха в светлосинята фруктиера. Липсваше само козунак.

Беше вдовец отдавна. Но не беше саможив и тайно завиждаше на хората, които си имаха компанийка. Но в големия град ходеше само за да види децата си и по празници. Но нещо не им вървеше приказката. Те си имаха свой живот. Имаше усецането, че пътуват в един влак, но Слави постепенно се мести към последния вагон. И все по-слабо ги чува и разбира думите им.

Беше висок, атлетичен, вятърът на годините не беше оставил дълбоки следи по лицето му. Едър кокал, дебела кожа и още по-дебела глава. Беше трънчанин. Всъщност само майка му беше от ония краища. Жилестите ръце потрепваха като на копиехвъргач. Имаше нещо първично и незлобливо в него. Като едно добро, голямо и силно дете, на което не можеш да се сърдиш дори да те победи. Тъмното на косата му си стоеше, а космите жилаво и неспокойно стърчаха, непогвластни на гребен.

Очите му бяха раздалечени и леко гръпнати. Сиви. Гълъбови. Жена като го погледнеше, твърдостта ѝ свършваше някъде там, по средата между двете. Бялото им светеше като два наклонени ножа.

– Слави, тежък поглед имаш, братко – казваше един.

Това отдавна го знаеха приятелите му. Много наказания си изкарваше така. Като стана метеоролог, също. Не си мълчеше и това му изяде главата. Уволниха го при първата възможност.

Сега работеше охрана на склад, а кабинката, в която стоеше на барьерата, имаше прозорчета от три страни. Така от изгрев до залез той наблюдаваше и анализираше времето. А то беше като живота – облак-слънце, облак-слънце. Е, при него напоследък бяха се събрали само големи облаци, но...

Като тях, и децата вече бяха големи. И макар майка им да ги беше направила много комерсиални, пак си ги обичаше. Понякога си спомняше думите на един старец:

– Не се приписва нищо на деца, докато си жив! Чуваш ли? – вдигаше глас той. – Иначе ще плачеш под моста, да знаеш, под мостааа... – продължаваше яростно той.

Сигурно беше патил човек.

– Децата са неблагогарни и искат всичко наготово – викаше, – а жената иска да ти гръпне килимчето и пуснеш ли... си отлетял.

И решително клатеше глава. Беше убеден.

„Ще плачеш под мостааа...“ – звучаха в ушите му думите на човека. И той леко потръпваше.

„За какво с добрата диплома ми трябваше метеорология – неволно се връщаше назад той. – На ти сега само лошо време, неудачнико.“

За празника той беше спестил малко пари да зарадва децата си. Готвеше им и една изненада. Поръча в една известна фурна козунак. Ама специален, пълен със стафиди и двойно по-голям от обикновените.

Слави говореше високо, а очите му издаваха специалното вълнение. Фурнаджията се позачуди, но взе поръчката. Вечерта си легна неспокоен. „А отгоре ще сложа шарените яйца, везаната кърпа и зграбец...“ – мислеше си той. Вечерта стана първо наситеносиня, а после нощта тихо зачегърта с големия си тъмен молив по вратите. Дописваше приказката.

На сутринта майсторът беше поставил козунака на специална маса. Да се поуцфука. Беше още топъл, бухнал, а от възклицианията още повече надуваше захаросани бузи. Преместиха го на дебел картон и го забиха с шарен целофан. Обрамчиха го и с небесносиня панделка. Веднага се усетиха горещото дихание и ароматът, който покривалото едва спираше.

Слави се радваше, сивото на очите му отразяваше карамеленото, а ръцете му не можеха да си намерят място.

„Сега ми трябва един автобус и готово“ – мислеше си той.

Не усети пътуването, слезе и с големи крачки тръгна през парка. По обедно време беше безлюдно. След половината път усети умора и разбра, че трябва да си почине. Сложи козунака на една пейка и се наведе да гъхне от аромата, попила шумолящата хартия. Усмихна се.

Изведнъж една шарена детска топка се търкулна в краката му. Помнеше, че в тази част на парка имаше малка падина, изгълбана меко, като от голяма лъжица. Някъде оттам чу гласове. В същия миг изникна една рошава детска глава и две разтревожени очи се впиха в него. Без да се баби, момчето се затича към пейката.

– Топката тук ли е? – едва дишайки, попита то.

Слави приятелски му кимна и посочи нагоду. Детето стисна топката и започна усилено да върти главата си и да бърчи носле. После видя козунака и вдигна очи към Слави.

– Това какво е? – попита.

– Нося на моите деца да си хапнат – отговори той.

Детето облиза устни, отвори уста за още нещо, но се чу глас на жена:

– Константине... Константине...

Хлапето извърна глава наатък и хукна. Внезапно някакво неудобство люшна Слави и той направи няколко крачки. Видя млада жена и три деца да играят с топката, а същото момче, което видя, извика:

– Мамо, мамо, този човек носи нещо много вкусно и голямо. И как мирише. Купил го е за децата си.

Майката хвана за ръка малкия. Другите – светлокосо момиче и едно момче с остра коса мълчаха. Подухна вятър и гонесе музика от духов оркестър, мирис на печено месо и галечен смях. Във въздуха се търкаляха веселите удари на голям и малък тъпан и вятърът весело ги гонеше.

Слави се върна до пейката, взе козунака и тръгна към децата.

Като придържаше с две ръце големия си товар, той се приближи. Те го гледаха мълчаливо, майката също. Беше около тридесет и две-три годишна. Тъмната ѝ смолисточерна коса стигаше до раменете, а извитите по френски напред краища ограждаха лицето ѝ. Слънцето правеше бялата ѝ кожа още по-светла.

Изненадата още беше върху устните ѝ, а тя беше задъхана. Слави се приближи и вдигна по-високо козунака. Очите ѝ – катранени, големи и

потънали във влага, се спряха на неговите. „Ирански черни очи“ – незнайно защо си помисли той. Никога не беше изпитвал погобен поглед върху себе си. И толкова отблизо. Очите на жената пулсираха като купящ петрол. Тя стисна леко устните си, но още се чуваше как въздухът минава през ноздрите ѝ. А високите ѝ гърди учестено се повдигаха, сякаш подмамани от неустоимия аромат.

– Добър ден и честит празник – каза пръв. – Аз съм Светослав, но ми казват Слави.

Наведе се, сложи върху тревата красивия си багаж и с едно движение развърза панделката. Неволни възторжени възклициания се отрониха от устните им. Очите им бяха широко отворени. А гледката наистина беше неустоима.

Преди да преглътнат повторно, той отчупи едно голямо парче, после второ, трето... и погледна жената. Изненада, искреност и почуда се бяха омесили в погледа ѝ.

– Аз съм Дафина. – Тя облиза пресъхналите си устни, притеснено сведе очи и прошепна: – Вие правите нещо, което...

– Искам само да ви зарадвам, нали е празник.

Омаяни от вкуса и аромата, децаата лакомо гъвчеха. Майката се наведе и остави до козунака две разноцветни яйца, които гържеше. Изящните ѝ пръсти безшумно ги търколиха в меката трева.

– Това е жест, за който аз не мога да... – прошепна тя, а тъмните ѝ очи бродеха наоколо неспокойно. Внезапно тя хвана ръката му, като че ли искаше да го отведе някъде.

– Аз не мога да ви се отплатя – повтори тя, – не знам как...

Той протегна ръка към нея и докосна устните ѝ.

– Не искам нищо.

Големите ѝ тъмни очи плуваха във влага. Тя сведе поглед. „В тъмно море бял кораб търси пристан“ – Слави неволно си спомни някакъв стих. За пръв път от много време се почувства забелязан.

– Да обичаме децаата си и да пазим любовта. Днес е празник – като на себе си шепнеше той. Дафина притегли ръката му към себе си и бавно я докосна с устни.

Децаата весело скачаха. Той се наведе, тя също и вързаха отново панделката. Въздухът ухаеше на стафиди и препечена захар. Между тях се опитваше да се промуши провлечената и малко тъжна мелодия на кларинет.

– Ето. – Тя протегна ръка, в която гържеше червено яйце. – За вас е. И утре пак да гойдете, нали? – и преглътна облекчено едва когато той кимна.

Устните ѝ се усмихваха по момичешки, белите ѝ зъби блестяха като на младо животно, а черните ѝ очи го гледаха с още по-голямо любопитство. Но най-вече с възхита, която тя трудно можеше да скрие, а може би и не искаше.

Той си тръгна с по-малък вързоп и трябваше да му е по-леко, но ръката му тежаша. Пристигна до кооперацията, където живееха децаата му, и изкачи двата етажа. Приблужи се до входната врата.

Дали някой го чакаше? Беше неестествено тихо. Вдигна ръка, направи

християнки кръст и се навее. Внимателно постаби козунака пред вратата и погреди три яйца върху него. Затвори очи. Една гълга мъчителна въздишка се плъзна от устните му. Обърна се и краката му неусетно го поведоха назад.

А когато докосна лицето си с червеното яйце, което жената му подари, освен аромата на празника той усети и още един... После внимателно стисна в голямата си шепа скъпоценния подарък и тръгна.

Усещането, че е ненужен, беше изчезнало.

ВИЗИТАЦИЯТА

Дългите зимни нощи лазеха по-бавно от охлюви по леглата на болните в стая №10. Хората стъпваха в ленкавата им гиря и това неволно ги сближаваше. Животът навън губеше смисъл. Социалният статус – още повече. В неочакваното нещастие се чувстваха безпомощни, търсеха съчувствие. И неусетно петимата се отдадоха доброволно в ръцете на смирението.

– Влезеш ли тука... – мърмореше отчаян глас.

– Е, стига ге!

– ...ти откриват какво ли не – продължаваше той.

Беше единият Димитър. Разбра се, че трима от стаята са Димитровци. Някой го успокояваше. Смяха се с половин уста. Свито сърце смее ли се? Живее ли весело и хоп – ето те на шестия етаж. Трета хирургия.

– Знаех си, че не ми е добре сърцето и си взимах лекарствата. А ето сега, ще умра от рак на стомаха. Мамка му – приплакваше другият Димитър.

– Хайде. Всичко ще се оправи.

– Да, бе.

– Ами аз – не оставах по-назад и третият, – как си ханвах, как си ханвах... Хммм... – сто и четиридесетте му килограма се поклацаха заедно със спомена доволно, но и съжалително. А блаженството капеше по брадата му като топла мазнина.

– Митко, спокойно бе. Виж ме мене – надигна се Хари. – Намериха ми „нещо“ на дебелото черво. Отрязаха го. Ама то, цялото черво било сегем метра. Колкото и да режат, все ще остане. Не е ли така? По-добре си изяж пюрето.

Наближаваше следобедната визитация. Всички се умълчаха. Не си го признаваха, но шефът на отделението им беше взел страха.

Доцент. Но се гържеше като харвардски професор, в който са вперени хиляди небинни и незнаещи студентски очи. Каменно лице. Никакви чувства. През него прелитаха само диагнози. И всичките те тайнствени и неразбираеми. На латински. Другите лекари не смееха да шукнат. После с грижливо прикрита наслада граскаха някакви чертички в картоната на болния.

А доцент Канев със спокойствието на тибетски жрец продължаваше към следващата. Болните чуваха дневните си присъди и се споглеждаха със съчувствие

Изведнъж, току докторът да отвори уста за последната си дума, и токът спря.

Стаята потъна в мрак. Чуваше се само учестеното дишане на лежащите. Нечии пръсти притеснено потропваха по стойката на една от системите. От тишината и тъмнината звукът кънтеше още по-тревожно. Някой се изпусна.

Всички знаеха, че след визитацията геспотичният хирург можеше да вкара когото си поиска в операционната. Говореха, че обичал да реже. Така се поддържа форма, но...

– Да пуснат генератора! – се чу властният му глас.

Но нищо не се включваше.

– Намерете свещи и раздайте назначените лекарства – рече Канев. А гласът му се отдалечаваше бавно в тъмнината като ехо в пещера.

– Д-р Псориазов! – извика той.

– Да, шефе.

– Иди в мазето и виж какво става с генератора.

– Но в тая тъмница...

– Вземи свещ и по стълбите. Бързо.

По целия коридор се чуваха предпазливите стъпки на вървящи в тъмното. Десета стая се опразни.

– Абе, Мумко, как можа да направя такава простотия?

– Не съм аз, бе Иване.

И аз, и аз не съм...– бързаха и другите.

– Хм! Да не би...

В стаята можеше да се видят поне очертанията на прозорците, но в коридора тъмнината беше по-гъста от машинното отделение на подводница. Само гласове тук-там шумоляха като криле на прилепи.

– Сестра, сестра! Чакам си ханчето!– молеше уплашено някой. Но гласът странно идеше сякаш от ниско. Никой не му отговори.

В един тъгъл други два гласа си шепнеха:

– Хайде да си влизаме. Занесе ли им кафетата? – питаше единият.

– Да. И то преди да загасне тока. Дори... Нали никой не ме виждаше, капнах им по „нещо“ в кафето.

– Какво „нещо“, бе Хари?

– От плоското шишенце, какво. От червения ром.

– И сега?

– Пият кафе на терасата. Не ги ли чуваш? Смят се. Нали бяха намръщени? Дори не забелязват, че е тъмно в отделението. А и много обичат подаръците.

Двата гласа намериха посоката и предпазливо тръгнаха. Хората в тъмния коридор се бяха увеличили. Всеки искаше да чуе някоя дума, за кураж. От тоалетната се носеше мирис на цигарен дим.

– Извинете, това осма стая ли е? – попита единият. Беше напилал рамката на една от вратите.

– Това е стаята на сестрите, бе! – изфуча пресипнал женски глас.

– Ама наляво или надясно е десета? – упорстваше гласът.

– Я се махай! Върви където щеш.

Двамата вдигнаха напред ръце и тръгнаха покрай стената. Напунаха друга врата.

– Кои влиза? Митко, ти ли си? – попита някой.

– Димитър съм, га. – каза единият.

Прозорецът призрачно хвърляше очертанията си. Леглата тъмнееха като купчини с парцали. Меко блещукаха само стойките на системите. Двете първи легла бяха свободни и двамата решиха, че са техните. Чуваше се грънченето на количката с лекарства и гласът на сестрата, която влизаше по стаята.

19.00ч.

Тъмнината в коридора сякаш се съгъсти от мрачното време. Пациентите се наслаждаваха на свободата. Обсъждаха вчерашния мач, пушеха. В хирургичното отделение късните визитации обикновено започваха на всеки час. Но без ток... От стаята на сестрите се чуваше силен истеричен кикот.

Внезапно метален глас се извиси над шумотевицата. Шефски. Беше Доцентът.

– Защо още е тъмно?

– Отидоха го мазето, ...ама никои не се върна, докторе. Нито те, нито токът – опита да се пошегува женски глас.

– Сестра, дай свецта в десета стая!

На главата си докторът носеше фенерче, каквито носят електро-техниците.

– Сестра!

– Да.

– Болният от четвърто легло защо яде вафла? Не знае ли, че е тежък диабетик от вчера.

– Да... Не...

Докторът озадачено се обърна. Напрягаше очи.

– Ти не си сестра Врачева.

– Тя пие кафе. Взех една престилка, за да ви помогна. Аз съм санитарката Пена.

– Ще я уволня и по цял ден ще си пие кафето в къщи. Тоя е диабетик, запомни ли? Извикай я.

– Д-р Канев, болните снощи играха на сантасе и бяха разбъркали леглата. Този, който гледате, е само с гребна операция. Първо легло. А другият...

Докторът, забравил за липсата на сестрата и това, че никои не го разбира, продължаваше:

– Второ легло – ръката му бавно се издигна в транс. – Хематамеза... Повръщаш ли още? – попита той болния. Но не гочака отговор. – Нулева гуета и албумин. И още лазерна коагулация... или електро, щом дойде тока.

Болният така и не свари да отговори навреме и си остана с отворена уста в тъмното. И сладко-кисела гримаса. Само внимателно извади уринатора изпод чаршафа и го пхна гузно под леглото. И безшумно възсъхна.

– Трето легло – същото – продължаваше завеждащият. Беше вдигнал като диригент и другата си ръка.

Фенерчето му нервно зашари към вратата. Пациентите бяха по-тихи от мъртвец. Не се чуваше дори дишане.

В стаята на сестрите една свещ по средата осветяваше смътно няколко силуета и се полюшваше от течението. Кафето с ром беше неправилно чудо. Мрачните гласове сега бяха весели.

– Димитрова, как можа да отвориш балкона? – мърмореше женски глас. – Тия твои цигари... Течението отнесе всичките лекарствени листове. Ей ги долу на шосето. И забавля.

– Я стига, не ги ли помниш? – смеше се опитен глас.

– Нали съм нова. Старшата Врачева сега ме учи...

– Питай болните. Те си ги помнят. Аз не знам някой да е умрял от едно хапче. Спокойно.

Чу се как новата сестра тръгна колебливо след количката.

– Моля ви, легнете – подканяше тя гласовете в тъмното, – това е неправилно.

19.45 часа

– Хора, гайте кислород! За шеста, трето легло – викаше някой.

– Сийче, не помниш ли, че вчера взеха кислородната бутилка да забавят нещо в мазето. Спукана тръба имало.

– Ама той не може да диша.

– Поговори му нещо, нали сте приятели.

Пациентите се бяха развеселили. Тъмнината скриваше стърчащите абокати по ръцете, белезите от всякакви теснове и окаения им вид. Болничните им грехи сякаш бяха донесени само от две места – магазин „Гигант“ и някоя изоставена детска градина от покрайнините. Някои си държаха системите в ръце. Чуваха се въздишки. И шум, който всички знаеха, че е от уринатор. Но се правеха, че не забелязват. Голи се бяха родили, всеки ден ги събличаха. И голи щяха да умрат. Хората си го знаеха. Само накрая всички ги къпят, а тука такова нещо нямаше.

20.00 часа.

Изскърца врата и се чу хладният тембър на Доцента.

– Сестра Врачева!

– Да, докторе.

За пръв път от двайсет и три години тя се усмихваше. Но тъмнината скриваше това.

– Дадохте ли медикаментите, преливания и всичко?

– Да.

– Имате ли въпроси?

– Не, докторе.

– Значи...

– Да.

– Отивам да вечерям в механата. Може да дойда, ако ми остане време. Бравата на вратата в коридора изтрака и някой влезе.

– Белоземски, ти ли си? – попита той, но никої не му се обади.

– Сестра!

– Слушам, докторе.

– Ако не вдигам телефона, звънни на г-р Белоземски, той е в бингото отсреща. А утре съм на ски, нали помниш? Ако закъснея, дай на пациентите от същото и свещички. И да не се дърпат. Миналата седмица ме ядоса един и знаеш... Помниш походката му, нали?

Коридорът беше утихнал. В шеста стая гвама си шепнеха.

– Трайчо, знаеш ли, че се чувствам много по-добре. И тая, новата сестра, не знам какво ми сложи, ама ми е приятно.

– В тая тъмница как виждат хапчетата?

– Нали е нова, тя ме питаше. Ама аз...

– Ти не знаеш ли какви лекарства пиеш?

– Как да ги помня? Все лежа. Гълтам. Вливат ми. Сега ми прасна антибиотика и не ме щипеше. Свежо ми е.

– Ами ако ти е гала друго?

– Какво друго? Нали ми е добре. За мене това е важно.

Неусетно мъвата за изхвърчалите лекарствени листа стигна до всички. Пациентите постепенно започнаха да виждат в сумрака странни неща. Хора, които не можеха да отидат сами до тоалетната, сега се държаха като здрави. Окуражаваха и другите. Възбуждана нарастваше. В момент на затишие някой извика:

– Ей, хора. Чуйте! Стана ми. Без майтап.

– Кої е тоя? Тоя глас не ми е познат – питаше друг.

– Сигурно са го изтървали от мазето, нали там е психиатрията. Горкият. Там ги връзват – чуваше се приглушен шепот.

– Не, не. От нашето отделение е. Знаем го. Едва дишаше, когато го докараха оня ден. От всякъде стърчаха маркучи. Затова не му знаеш гласа.

– И...?

– И се е оправил. Не знам как. До вчера беше много зле.

Гласът на викация бълбукаше от щастие. Хората в коридора се умълчаха, а той се насочи напред, където бяха женските стаи. Спря се.

– Колежки, стана ми. Извинявайте. Ако някоя...

– Иди към склада, в дъното на коридора. Хвърляме ези-тура – шепнеше женски глас.

– Чува ли ме някой? – сякаш от фуния кълтеше глас от тоалетната.

– Защо ми е толкова добре? От година не съм се чувствал така. Няма да си ходя! Няма да си ходя!

– Аз пък не чувствам стомаха си. А искаха да ми го махнат. Или са ме упоили и са ми го отрязали? А?

– Къде е тоя доктор? Неговата мамица. Да го питам аз какво гълтах до вчера? Знае ли някой? – стенеше друг.

От далечния край на коридора, от склада за бельо, вече се чуваше равномерно скърцане. Някакво легло ритмично се удряше в стената. Болните се чифтосваха. Тъмнината блажено прегръщаше всички.

Висок, брадясал, стърчащ над всички мъж, размахваше ръце – целите в абокати и лепенки. Изведнъж се взря в човека до него.

- Досега съм взимал грешни лекарства, а? Ти доктор ли си?
- Не.
- А тая престилка и баджа?
- Беше ми студено и съм я облякъл в тъмното. Честно. С херния съм.

Пипни.

- А къде е оня важен доктор, аз да го питам...
- Ка... Какво? – не можеше да разбере оня и трепереше още по-силно.
- До вчера ми даваха лекарства и бях пред умирање. Търсех лист за завеждане. А сега съм добре. Как става това? – и свиваше отмъстително устни.

– Ще стоя да го чакам. – Елате всички, нали и вие сте добре? – отекна гласът му в коридора.

От стаите заизлизаха хора. Мълчаливо наобиколиха входната врата на отделението. Заг матовото стъкло се мярна мъжка фигура в престилка. Силуетът досуц приличаше на завеждащия. Но веднага изчезна.

21.00 часа.

Тъмнината стана по-гъста от катран. Май няма да има визитация. Чуваше се само радостното звънене на мобилните телефони. И весели гласове на болните. От далечна стая някакъв глас отчаяно питаше:

- Някой да ми е виждал вазелина? Беше на шкафчето.
- Изкускаха се. После пак всичко утихна.

Христо Бараковски • „Момиче“. Графика

Йордан Калайков

РАЗКАЗИ

В ДЪЖДА

Беше му дошло времето да забави и гъждът го иде – сякаш се втурна през забранена врата, неканен, но напорист и неизбежен. Той връхлетя на свечеряване, когато Стефана се връщаше от работа. Обсеби тишината и мигом я наметна с прозрачна, плющяща греха. Събра ги оскърнатата сушина под един балкон. Бяха просто един мъж и една жена, търсеци подслон от мокротата. Стори ѝ се, че под гъждовните капки земята задиша дълбоко в задъхан транс. Не след дълго гръмнаха и капчуците. Стояха един го груг, приковали очи в хладната тъмнина, заслушани в прииждащия воден вал, някак напрегнато мълчаливи. После кой знае защо се озоваха един срещу друг и Стефана потръпна. Стори ѝ се, че небето се прогъни и блесна светкавица. Талазите на гъжда прииждаха равно и неумолими. Отврег тръгнаха ваги и водата отскочи го глезените. Лицето ѝ блего и мокро се доближи. Той го докосна. При следващата светкавица го погледна. Беше младеж. Сякаш тлеец възлен припламна. Усети парване и издайническо сърцебиене. Сред стенанията на водната стихия и брътвежът на капчуците не усетиха как с допрени глави ги погълна времето. Отпосле, никои никога не може да си спомни колко часа беше валял гъжда и кога беше спрял. Изобщо беше ли спирал някога и бяха ли си тръгвали въобще? Беше останал осезаем единствено някакъв необясним и абсолютно неопределим, но всепоглъщащ възторг като онази вечна ода на радостта – смазваща и велика. Мъжът беше онемял, сякаш се бе озовал изневиделица пред заключена съкровищница на тайни. Отвъд нея бучеше течението на река – пълноводна и страшна. Когато накрая Стефана попита все пак нещо, той отговори с въпрос, който прозвуча нелепо. Диалогът преди да е започнал секна напълно. Поиска ѝ телефон и тя противно на здравия разум му го даде.

Нататък дните зафучаха като преминаващ експрес, а балконът си остана на същото място, ненужен и незабележим за минавачите и за останалия свят. Избледняващият спомен за гъжд постепенно се превърна в телефонен гъжд...

ПОЛУДА ЗА ЛЮБОВ

Лятото идваше внезапно – горещо и безкрайно и у нея се загнезваше някакво безпокойство. Всъщност нищо особено не се случваше. Просто започваше поредната ваканция

След първия зов на лятото, делниците тръгваха по пътя си спокойни и все по-горещи, с ароматни дълбоки ноци само за любов. На последния житейски етаж тя и мъжът ѝ като усърдни младоци, се опитваха да изглеждат влюбени и щастливи.

С годините тя видимо застаря, закръгли се застрашително, но през нощите, все по-често я връхлитаха сънища за луда любов. Тя и той голи, избягали на най-скритото, далеч от хорските очи. На най-вълнуващия миг сънят изтъняваше и някъде в подсъзнанието се превръщаше в отиващата си младост. Спасяваше се, вкопчена в съновиденията извън реалния свят, изпълен със суетня, празнословие, омраза и отчужденост.

От бохемлъка на семейния глава, останата червените очи като на бял ангорски заек. Остана му и навикът да пие направо от каната, да я надига отдолу тържествено, сякаш свещеноействаше. Страдаше, че не може вече да я преполови на един гъх. Нощем пък неумолимите болки в износеното му тяло превръщаха ароматните и дълбоки вечери в кошмар.

Необяснимо как, но през гългите години на тиха ненавист към грубиянщината на богатия си съпруг, тя го бе превърнала в угол, в признат вожг. С начетеност, патос и отработени жестове, той можеше да смае всяка компания. В такива случаи, на нея ѝ се струваше, че гласът му плющи като безпоцаден камшик върху самочувствието на присъстващите и на нейното собствено. Вместо да я заболи ѝ ставаше приятно. Друг път, онемяла и възхитена от красноречието на този мъжкар, страшно ѝ се приискваше да се сгуши в скута му, да замърка като котка и със сведени очи да му прошепне: „водачо мой, ненагледен“. Или, след като ораторските му подвизи откънтят и публиката се разотиде, да се случи чудото – тя да коленичи смирено пред него, да сложи показалец пред устните си с онава многозначително и обещаващо: „ш – ш – ш – шт“. Не, не, направо ще закрие с длан устата му, за да не позволи да казва каквото и да е, защото мигът е дошъл... С полуотворени колене, бездиханна, ще притвори очи.

Обляна в гореща пот в съня си, сред пламъците на изпепеляваща страст, усеща как се възнеся. Отдолу се простира земната шир, огряна от слънцето, което разпалва ослепителни отблясъци. Не, това не са нито хълмове, покрити с искрящ сняг, нито изумрудени поляни. Това е тя – великата, страхотната любов. Мъжът ѝ – същински бог – също е тук. Прегърнати се поклащат в прозрачния въздух, вдигват дълбоко, а в устата им вкус на мед. Докато се реят над земята, той все по-често надига каната и после червените му очи се втренчват в полуотворените ѝ колене. Всъщност мъжът на мечтите блънува в съня си. Ужасена, тя бърза да се върне там горе при своя сън, от който сърцето замира. Затваря очи в тази сладка полуда и пак лети ли, лети. От високото съзира геометрията на нивите и тъмнозелените квадрати на горите. Вижда реката да сребрее между хълмовете и да отнася любовта. Чува се да крещи с всички сили, но вечното течение, мълчаливо и невъзмутимо, следва своя безкраен път. Отваря стреснато очи, разлюляна от страх. Остава неподвижна в леглото с натежало тяло и пресъхнало гърло, погълната от мрака на стаята. До нея мъжът на мечтите юнашки хърка с отворена уста. Навън плющи гъжг. Винаги, когато започваше лятото и ваканцията, плисваше

пороен гъжг. Стана бавно и отиде го прозореца. Отвори го. Керемидите на отсрещния покрив лъцяха като зъби на злосторник, злорадстващ, че е стъпнал духът на любовта. Разсъни се съвсем, но вълнуващият спомен от съня остана свой и несъвсем.

Дъждът бе преминал, мъжът го нея – утихнал. Нощта преваляше. Беше останал само горчиво-сладкият вкус на полуда за любов.

Христо Бараковски • „Кръст“. Дърворезба

Величка Драганова **ЕТЮДИ**

Нощта като уморена змия придърпва опашката си. През небесната порта зората вече разлива щедро палитрата си от наситено алено, което смесва с бялото на пухкавите облачета и то става бледорозово, докато накрая съвсем се разтваря в синевата небесна.

След нея слънцето плисва великолепието на своята златна пътека, търкулва се по росните зелени треви, за да изплакне сънливото си лице и го освежи, че денят го чака. Ще го обходи открай докрай небето, ще стопли земята, ще погали цветята, по върховете планински ще озари последните снегове. Привечер вече ще се отпусне в люлката от разтопено злато на залеза и ще се приготви за почивка.

Заревото дълго радва очите и вълнува душата ми. И когато като излъскан бакър блесне нощната кралица – Луната, щом затрепнат треперушките на омайните звезди, за семен път се убеждавам – Бог е най-великият художник и поет!!!

Сполай за очите, с които докосвам тази необятна хубост!

Сполай за слуха, с който чувам невероятните песни на птиците!

Сполай за аромата на люляковите храсти!

Сполай за живота, Господи!

Трижди сполай!!!

Миг преди слънчевата пендара да се търкулне по хоризонта и да се помопи в златистите си отблясъци, замаявам гръх.

Залез, съзерцание и много красота!

Крайчетата на пухкавите облачета се обаярят в алено и лилаво. В момента на раздялата си с деня слънцето е достолепно както при изгрева!

След това невидимият вятър намята с прозрачносия одежда земята, звездите слизат ниско и изглеждат едри, големи. Все така обаче са недостъпни за човеците и стугени...

В колесница от звезден прах и сребристи лъчи пристига владетелката на нощта – Луната. Захлажда. От близкия шипков храст се лее чудесна среднощна серенада. Славеите пеят! За обич и за любов!

Вдишвам омаята на разцъфтелите люляци, гледам звездите, слушам славеите.

Хубаво ми е. Дано не е за последно...

Да! Моята бреза! Тя петдесет години ме обича, радва, разхлажда и успокоява!

Разперила за прегръдка огромните си зелени клони, тя приютява уморения вятър. Той започва гальовно да ѝ шепти и тогава брезата, отмаляла от нежа и нежност започва да трепти с всяко от хилядите си листенца. Единствена аз чувам тихия звън на зелените ѝ сърчица. От радост брезата зашумява, сякаш пее. Песента я чувам с душата си, нейната радост се влива в сърцето ми. Тъгата ми си отива, отварям сетивата си за позитивната енергия, която струи на зелени потоци от моята бреза! И се чувствам обновена и подмладена, а може би и щастлива...

Дъждовните капки чукаха по стъклата. Кристалният им звън се вписваше чудесно в песента на вятъра. А той, грабнал цигулката на Паганини, с едничката си здрава струна, изпълняваше своя виртуозен дяволски концерт!

Щъркелите, разперили големи криле, пазеха гнездата си, а врабците се гушеха на сушина. От сивите, намръщени облаци се ронеха небесни сълзи. Зимата тъжеше на разгяла. Вятърът студено и протяжно стържеше с лъка.

Но Пролетта – накупрена с разцъфнали цветя и гръвчета не се плашеше. Беше сигурна в своя най-голям приятел – Слънцето. Знаеше, че огромното му сърце е изтъкано от златните нишки на нежността, обичливостта и любовта и с тях то галеше земята, топлеше я и изсушаваше сълзите на небето...

И тогава, най-после, уморен северният вятър ще прегърне своята легена майка – Зимата и ще си отиде.

До догодина.

Петър Донеvски
ЦИГАНСКИ СТРАСТИ
Разказ

Преди години като председател на кооперативното стопанство в Търнак приех на работа в стопанския двор един циганин. Ристо, Ристо. Всъщност истинското му име беше Рушид, но когато прекръстваха циганите и им даваха нови имена, той си пожелал да го наричат Христос и голям майтап станало, когато близките му разбрали това.

– Христос ли? – смеели се неговите комшии. – Какъв Христос е това? Ристо, Ристо... От Рушид друго не става – това си е Ристо... – И с това име всички го приели. А иначе... Беше среден на ръст човек, с черна, нересана коса, черни очи, пълни с огън и мургава кожа, мургава... Абе-е-е... чист циганин...

Впрочем историята му беше малко неясна. Бил от златийските цигани, май че е от ломския Цибър и госта време се не знаеше дали точно е от влашките цигани или от другата порода. Години наред скитал по айван пазарите на Лом, Оряхово и Кнежа. Обичал много конете... Купувал, продавал... Въртял търговия с хубава стока. В село гойде след Белослатинския панаур. Доведе го Сауд. Нали и той беше коняр. На пазара се запознали и бързо се сприятелили. За него научих и от шефа на градската милиция, който на една оперативка в щаба по прибиране на реколтата ме задържа на изхода на общината.

– Ей... – каза ми загрижено той. – Залудяхме от него. Прибери го там и му търси някаква работа. По ферми ли, по полето ли... нали ревете, че ви не стигат хора – и завъртя глава в почуда. – Пет пъти го прибираме в ареста за търговия и галавери с коне. И от Берковица имаме писмо за него. А иначе не изглежда лош човек... Но-о-о... беше в града, сега се е завъртял във вашето село... Устройвай го някъде, дано се оправи.

Това знаех за Ристо. След дни и домакинът ми съобщи, че Сауд забел Ристо във фермата и краварският бригадир разговарял на четири очи с него и в топлия умерен поглед на чужденеца той усетил голямата му любов към конете. Бригадирът ми разказа всичко, убеди ме в добрите чувства на Ристо и затова още следващите дни пуснах заповед и му поверихме обора с работните коне на цялата бригада.

– Ей – тръпеше доволно ръце бригадирът – гореща кръв, циганска кръв... И конете усетиха, че ги обича... Пълни вечер яслите с люцерна догоре и всяка сутрин с три чувала чака за зоб.

– Демек, случихме с него. Такива грижи за конете никои досега не е

полагал – гобави домакинът – за седмица почисти обора, изреса конете, амуниците тури в ред, в стаята се всичко промени. Даже налепил по стените снимки на коне от различни породи.

– Абе-е-е... Дано да е така всеки ден. Дано имаме късмет с него – казах доволно пред бригадирата и домакината и се замислих, въздъхвайки... Мислехме да намалим конете, нали въведохме механизация в процесите на цялото производство, но звеноводите ме спряха... „Нека, нека още някоя година да задържим конете, има още работа за тях. Пък и стопанството ни е стабилно, конете няма да ни са в тежест.“ Съгласих се с тях и помислих за Ристо. А той сияеше. Като разбра, че ще запазим конете, подскочаше от радост. От следващите дни не само се грижеше добре за конете, но помагаше и на доячи, и на телчари, на пастири, даже и на нощните гледачи даваше почивки. Всички се убедиха в неговата почтеност и много смях завладяваше доячи, телчари, пастири, когато емоционално разказваше как по Тугориците бил първенец, даже и в Божурище на кушиите набягвал елитни жребци и кобили. Странен човек, чудеха му се всички. Само дето не обичаше да присъства на седмичните съвещания на фермата... Седи си в ъгъла на гървената пейка, върти се в очакване на края на сбирката, не можеше да слуша отчетите за млеконагоя. Когато го питали нещо да каже, той винаги искал повече зоб за конете.

– Зоб, зоб за конете дайте – пулеше очи и гледаше домакината, който раздаваше фуража всеки ден на краварите.

– Хм-м-м, ха сега... – подсмивах се на себе си. – Не съм срещал скоро такъв циганин. Нали се говори за тях, че са мързеливи, крадливи... Пък тоя?

На другия ден палнах джипа и отидох в стопанския двор. Беше валял топъл дъжд, измил беше асфалтовите площадки до оборите и водоема, зад който отвързали се крави смучеха вода от калните локви. Погледнах към кантара, към млекопункта, после към оборите и видях Ристо да кове гъски по оградата, в която три кончета скачаха, играеха и пръхаха с нежните си ноздри във влажния въздух. Ристо ме видя, изправи се цял ръст и прибра с вила купчина разпиляна люцерна. После се почеса зад ушите и погледна слънцето над тополите по шосето за града.

– Чакам да ми докарат още храна. Няма да им стигне за цялата нощ. Конете обичат много люцерна – усмихна ми се той и със силно притеснение завъртя глава, когато усети, че го презърнах и приближих главата му към моето тяло.

– А защо, защо досега не си се хванал някъде на работа? А скиташ по пазарите, будиш съмнение и създаваш работа на милицията? Нали знаеш, че днешните хора на реда не се церемонят много-много с безделниците. Пък и работа... гнес има навсякъде.

Ристо не отвърна веднага. Наведе глава, дълбоко изпъшка, сякаш се колебаеше да отговори, защото видя, че около нас гождоха още няколко мъже и жени, които го заслушаха с интерес.

– Така де... Виждам, че си хубав човек, работлив... Я, я виж как си подредил конюшнията. За седмица-две и животните обърнаха гръб... – Ристо мълчеше, стоеше прав, гледаше ореха до пожарния водоем, мереше с мълчалив поглед дебелия ствол, клоните на който покриваха половината

стопански двор и през тъмните листа, едва-едва прозираха лъчите на следобедното слънце.

– Абе защо, защо... Защото... Постъпвах три пъти на работа, но след седмица напусках. Управниците все ми викаха, че циганска ми е работата. Не ме харесваха. А иначе не тръгнах лошо. Ожених се рано. Зелма, Зелма се казваше жена ми. Улучих с циганка. Добра, хубава, певица.

– Охо-о-о... – изкиска се един от пастирите – значи Лена Брена била, – но Ристо не обърна внимание на присмеха и продължи спокойно: – Три деца ни се родиха. Е, скромно, скромно, но добре си живеехме, нищо не ни липсваше.

– О, Боже-е-е... – подсмиваха се мъжете, невярвайки на разказа му.

– Добре де, добре – намеси се една от жените и дяволито смигна на другите – след като си бил толкова доволен, как така докара работата, та стигна до скитничество по пазарите, а накрая донесе маята и в нашето село?

Ристо сви вежди, избърса с кърпа влажното си лице. Искеше му се да е сам в тая минута, да няма нито едно от тия чужди лица, които с хитри очи следяха всеки негов жест и всеки израз на очите му. Вдигнах ръка, за да успокоя нещата, а и видях в Ристовите големи и тъмни очи да излиза влага, пламъкът угасна. Погледът му помръкна, стана безразличен като на един свършен човек. Но той все пак събра кураж и като огледа насъбралите се наоколо, продължи:

– Вярно циганин съм, но и ние циганите сме хора. Даже по-горещо любим и обичаме от вас. – Той прекъсна разказа си, отиде до стаята в конюшната, за да се върне след минути с окъсан албум в ръка. – Не вярвате ли? Те... Разглеждайте.

Хората разтваряха албума и от страниците на орфаните снимки гreeха лицата на Зелма, на децата, на братя, сестри... Голяма циганска рода. Всички цъкаха с език, гледаха образите на хубави, здрави лица с тъмни очи и мургав загар, събиран от слънчевите пътища, по които години наред беше расло тяхното циганско племе.

– С друг циганин се събрахме и уж направихме комбина. Събирахме старо желязо. Аз обикалях стопанствата, чистех дворовете от железни боклуци, а той с моята платформа и жена ми предаваха всичко във „Вторични суровини“. Радвахме се, веселяхме се вечер по кръчми и кафенета. Жена ми пееше, изкарваше още пари... От добре, по-добре... Аз вярвам в хората и никога не съм допуснал, че ще ме изиграят така хитро. Изненадан разбрах, че парите от желязото слагали в негова сметка, те си направили комбина, а и станали гаджета... Стигнахме дотам, че когато им поисках обяснение, те така ме набиха край едно кафене, щото осъмнах на другия ден в болницата с патерици. После изчезнаха, а аз останах с гипсирани крака три месеца и десет гена. И със строшена платформа... На гола поляна. Затова тръгнах по пазарите... Дано забравя всичко. Но забравя ли се животът с жена, която си обичал и от която имаш деца... Ами децата?

Хората слушаха притеснени и потресени. Те търсеха погледа на Ристо, чиито очи плуваха просълзени. Светът, в който Ристо беше потънал, за тях беше трудно разбираем.

– А защо, защо не я потърсиш още веднъж... Имаш деца от нея, обичаш я...

– Не знам – каза Ристо, – запали цигара и смукна така дълбоко от тютюна, щото бузите му хлътнаха между розовите му венци.

– Абе какво губиш? – погледна го жената до него. – Може пък да ѝ е дошъл акълът. Направи още един опит... нали няма да даваш пари?

– Чух, че по Златиите пак е отишла – каза Ристо и припали нова цигара, – пак пяла по сватби и кръщенета, но ѝ плащали малко... а и с ортака ми се разделили.

– Видиш ли – намесих се по-решително и аз в неговата история. Ще помагаме... ако трябва и гжипа ще ти дам.

Ристо се позасмя. Следобедният хлад попиваше умората от тялото му, умора от дългите скитания по пътища, пазари и цигански разправици, и затова новият му пристан в стопанския двор за него беше неочаквана радост и отмора.

След няколко дни го облякохме с нови работни грехи, напълнихме гжипа с цветя и с най-добро настроение циганинът замина за Златиите. Как и къде са се открили със Зелма не питах, какво са си казали не знам, но лъчезарната усмивка от лицето на Ристо не слизаше цяла неделя. И невероятното стана. След седмица във фермата дойдоха и циганката, и децата. Още на другия ден уредих потребностите и децата отидоха в училището, а нея назначих за гоячка. Всички я приеха. Харесаха я. В неспокойните ѝ кафяво-зелени и влажни очи хората усетиха топъл и хуманен поглед. Беше пъргава, енергична, работлива и весела. Само след година си купиша къща. А на селските празници Зелма пееше по цяла седмица. Животът на това циганско семейство започваше отново.

Сетих се за Ристо тия дни. Някакво настроение от спомени ме бе облядало. Това беше отдавна. Сега съм пенсионер. Бях си отишъл в Търнак и като билка за мене той дойде един следобед – към икундия... Да се видим... Разбрал, че съм имал ядове с кръвното. Та-а-а... Затова... А иначе... Нищо не бил забравил от онова време.

На запад хоризонтът се сниши мълчаливо и тихо избяга далече.

Яна Рагилова
СТИХОТВОРЕНИЯ

РИТУАЛ

Двама пиеха чай.
Помежду им – разбит самовар,
изхабена посуда и чифт неизказани мисли.
По средата на стаята – скришен, незнаен товар,
сякаш снежно кълбо посред август, внезапно увисна.

Незначителен, прост ритуал:
двама пиеха чай.
По привичка целуваха две незапълнени чаши.
Просто сутрешен навик. До болка познат обичай,
в който двама отпиват от делника,
скучен и прашен.

А декември промъкна се тихо в уютния дом
и разби тривиалната сутрин с невидима палка.
Двама гледаха празно.
В гушите им – малък погром.
Двама пиеха чай
Нито повече, нито по-малко.

УТЕХА

Намира всеки своята утеха
в неведомата слънчева система:
авлигите – в остатъчното ехо
на лятото сред клоните на клена;
влечугите – в застиналата сянка
над тихия и равнодушен камък;
гризачите – в последните останки
и късчета от чуждата прехрана.
Мечтателите – в спотаена дуря
на слънце в отводнителната яма.
Художникът спокойствие намира
и там, където нищо вече няма...

А ти – ратай на безпощадно слово -
 сред пустошта намираш си отдушник
 в звука на закъснялата си повест -
 когато вече никої не те слуша.

СЪЩИЯТ

Ти навярно си мислиш, че утре градът ще е същият.
 И си прав, и не си.
 Пак ще мигат бездомните лампи.
 Пак поетите – тъжни стопани на празните къщи –
 ще намират утеха отвъд изградените рамки.

Ще възпяват раздели с горчивия вкус на уиски
 и ще бъркат със голи ръце в забранените рани.
 Рейсът пак ще целува гъжговната спирка на Плиска,
 и когато го чакам с чадър,
 и когато ме няма.

Но градът ще е чужд.
 С други спътници, с други критици.
 Някой просто ще кресне: „Клише са красивите
 форми“
 и ще хвърли във кошчето всички пейзажи и скици,
 дето вече не са в унисон с възприетите норми.

Пак ще вози трамваят тревожни, загрижени мами.
 Но децата ще бързат – към нови места и маршрути.

Ти навярно не знаеш –
 смених цветовете си гама.
 Но за теб съм все същата.
 Даже градът да се срути.

ЗАТИШИЕ

Упоени. Спокойни. Безшумни.
 Тихо пишем поредния списък.
 Свободата е низ от куршуми,
 а след тях – само ехо на писък.

А след нас – лампи, вази и котки
украсяват уютната стая.
Някой ближе си раната кротко.
Някой има ли право – не зная.

Тишината е с тяло на щука
В плътни мрежи. Не мисли, не чувства.
Тя е впила в рибарската кука
мълчаливите девствени устни.

А след нас – всички звуци и думи
деликатно се сливат в двустишие.
Свободата – екстаз след куршуми,
а след тях идва ново затишие.

РАЗПАД

Моят дом няма праг, ни ограда.
Прилича на гара,
на която посрещам без патос
отсъстващи влакове.
Всяка липса фучи, сякаш кораб, нагълтал се с пара,
недоволства под тежката мачта на дългото чакане.
Всяко нищо кипи, сякаш някога пак ще е нещо.
Тича лудо, в несвяст, прекосява вагони и граници
и отива, където светът няма думи, ни вещи,
а прилича на книга с безброй ненаписани страници.
За какво да си нещо с начало, междинност и край,
ако можеш да бъдеш без форма, без пищна украса.
Абсолютът е временна власт, но безкрайният рай
се таи в ослепително бялата *tabula rasa*.
Моят дом – относително жив, относително пуст.
Няма праг – да посрещам. А как да делея без ограда?
Паметта и без друго нетрайна е, казал би Пруст.
Относително бързо се влюбвам.
И пак се разпадам.

НОСТАЛГИЯ

Аз още помня – беше неотдавна –
как плахо се люлееха балконите
под нямото небе на Тараклия.
По улиците мълчаливи паметници
протягаха ръцете към иконите,
а после се завръщаха в килиите.

И някак си не смееха да питат
защо гъждът е същият, а времето
се струва непривично развалено;
защо горчи обесената питка,
когато урожаят е покълнал
сред същите богати черноземи?

Единствено шегуваха се лозите,
под натиска на остриите си ножици,
че пак ще дойде времето на виното,
че пак ще се целуват розите
с възбудените устни на госпожица,
непреходни дори и през годините.

Но тъжните човеци по балконите
не се усмихваха, те само гледаха
как вятърът отнася всички спомени,
как крехките и незрели клони
се свиваха и търсеха утеха
далеч отвъд молдовските си корени.

И плахо се люлееха... Не плачеха,
а кротко се сбогуваха с Бугжака.

Денис Олегов
СТИХОТВОРЕНИЯ

СЪБЕСЕДНИК НА РИБИТЕ

всичко хубаво приключва преди да започне
всяка правда пониква в ерозирала почва
всеки свят сътворен е единствено с бурени
поколения нищожни от себе си неизлекувани
с всяко вдишване чувствам хиляди залези
катаклизми константни и провали на Аз-а
разпилените образи в хедонистка заблуда
възхваляваща его и осмиваща чудото
предпочитам да бъда в периферния ужас
сред морето-материя песъчинка ненужна
незапочнат портрет на измислени мигове
предпочитам да бъда събеседник на рибите

* * *

Сирази ли пристигахме в света,
сковани от усещане за смъртност?
Нашеване на тялото ни мръсно
ни вдъхва изначалната тъга.
Пресъхващи преди да полетим,
край извора оставаме безмълвни.
Проляли ненавреме кърви
прегръщаме арктически звезди.
Останали в чистилището кално
разтваряме се като смешен дим
Измама е, към което се стремим,
и прах ще е каквото е живяно.

* * *

отломка на грешна епоха
от реалното аз се отронвам
в умора от смешните тържища
оставям пера и оръжия
под сива небесна кутия
ще скрия душевните викове
защото е време за тръгване
далеч от морето на мъртвите

ПОЛЕТО С МЪРТВИ ЦВЕТА

Ще падна ранен от ръждиви куршуми
в полето от мъртви цветя.
Ще минат жътварки, ще гледат учудено
и гордо ще продължат.

И някой ще вземе и моите кокали
в колекция на вехнещи макове.
Ще се превърна във опиум – ценна отрова,
предвидена за забравяне.

Скитосват деца по пустините древни,
където тревите умряха.
Където останахме. Непогребани.
Застинали в слаба отбрана.

И аз в полумъртвата вечност изгнил съм
загърнат от ничие знаме.
От митологията ще ме изтрият
и споменът ще е срамен.

Кръвта се разтваря по плаagne
в пресъхнали женски сълзи.
Мъжете със слабост се хранят
и страх ги гори.

Прилича на гърло безгласно
кръгът на двуликите оплаквачи.
Съдбата е точна и ясна –
цветята са мъртви. Идва орачът.

Бисер Тошев
ДЕЦАТА НА ВОЙНАТА

Разказ

Марко и Марина бяха деца на войната в истинския смисъл. Той беше прогонен като малък от хърватския град Книн през 1991 г. Тя беше прокудена от родния си дом в Косово от мюсюлманите през 1999 г. После преживели бомбардировките на НАТО над Сърбия. И двамата бяха свидетели на кръвопролития, тъги и безчовечност. Имаха загинали близки. Техни роднини се издирваха. По някакви неведоми пътища съдбата ги бе срещнала и събрала в Белград.

Запознахме се в едно късно лято в Гърция. Бяха им изчезнали парите и документи. Колата им се бе повредила. Сегяха уплашени и объркани в таверната на селото, където от години отсягам. Успокоих ги и ги настаних при мен. Място имах достатъчно. После обиколих местните. Открихме портфейла непокътнат. Намери се и монтьор за пежото.

Нощта прекарахме на брега. И на терасата. С напумки и кумара. С Клептън и Ленън, с „Дугме“ и Джоле Балашевич. Видях начина по който смискам гланите и докосват слепоочията си на Джолетовата – Samo da rata ne bude („Само да няма война“). В нея се разказваше за сълзите по върховете на нослетата на момичетата, които изпращат своите момчета в казармите... Тогава се появиха сълзите и по върховете на нослетата на моите гости и ми разказаха своите тъжни, житейски истории. И по моя нос май се търкулна нещо... Сприятелихме се. Останаха още няколко дни. Обещах да им върна визитата, за което ми напомняха все по-често във времето.

Януари потеглих към Белград. Трябваше да съм там за Свети Сава. На този ден в семейството имаха кръстна слава – празник на светеца – покровител на дома. На дългата, обърната на изток трапеза, се беше събрала голямата фамилия. Бяха пристигнали роднини от всички части на света. Имаше и празни столове. Пред тях колачи, вино, свещи забучени в жито, икони и портрети. С черни ленти. На убитите във войните младежи, членове на семейството – Драган, Душан и Никола. Жени в черни престилки и забрадки им умиваха лицата със светена вода, прекаждаха с тамян и плачеха. Попът ги опяваше в молитвите. После се споменаваха и живите. И неуспелите да гойдат. Като бабата на Марко, която беше останала в Хърватска. Синът ѝ Вуядин, таткото на Марко, бил командир на взвод. Печелил битки, издавал заповеди. Подчинявали му се. Само родната му майка не му се подчинила. Били в отстъпление. Селото горяло. Всички вече били напуснали. Той отишъл за последен път в гома си. Пог

обстрел. С две от момчетата си. За да я прибере. Но тя отказала. Молил я, увещавал я: „Къща ще ти построя – казал – като писано яйце ще те гледам, само тръгни с нас сега. Какво ще правиш тук сама? Не чуваш ли снаряжите? Вече нямаме нищо тук! Остави всичко и тръгвай!“

– Имаме! Имаме спомени! Тях на кого да оставя?! – промълвила старата сръбкиня. И останала завинаги там. Да пази своята малка Сърбия. Сама, във вече чужда държава...

После, както си му е реда, отидохме в „Св. Сава“. Храмът още не беше изографисан, но всички носеха икони, събираха гарения и всеки даваше нещо от себе си за светинята. След литургията, на излизане ни срещат бременната сестра на Марко и съпруга ѝ. Мая е излязла от близката болница. На всяка цена искала да ме види преди да роди. Навън е декемврийски студ. Тя зъзне. Виждам буквално, че е разтворена, като с разкритие. Детенцето почти си е показало ръката. А пред очите ми майките още умиват лицата на убитите си рожби. Животът продължава...

В ресторанта ни очакват приятелите на Марко. Повечето бежанци. От Сръбска Крайна, Косово, Босна. Войната бе белязала съгбите им. И разговорите се въртяха все около това. Разказах им за моя приятел от детинство Евгени, който загина като доброволец в Босна на сръбска страна. И за Скърбящия воин във Вигин им казах. Умиращият гренадир е единственият паметник на победител във война, който плаче. От съжаление. За братоубийствената война, която водим със сръбите през 1885-та. Умирайки, плаче. Приведен. И сълзите му капят по пушката...

По време на Първата световна война, след като разчиствали труповете, намерили българин и сърбин, нанизани един-друг на байонетите си, но прегърнати, дочакали смъртите си. Едва ги разделили. Толкова силно били стиснати в ледената си, предсмъртна прегръдка... Много истории се разказваха.

Там някъде попитах Марина какво ѝ липсва най-много от изоставения ѝ дом в Косово? И тогава тя ме разстреля. Пое гъх и с насълзени очи, тихо, едва доловимо, рече:

– Играчките!

Попитах недоумяващо отново:

– Кое, кое?

„Играчките“ – каза – „Нямахме време да вземем нищо. От всякъде се чуваха стрелби. Хукнахме уплашени и играчките ми останаха там. Имах толкова кукли. И малко, бяло зайче... Оттогава все ги мисля. Дали са наранени, сресани, изгладени. Понякога сънувам, че ме търсят. Лутат се из Белград, но не могат да ме намерят...“

За миг се озовах с ротата си в селото ѝ в Косово. За да пленя играчките и да ѝ ги донеса, тук и сега, на масата. Всичко бих направил да ѝ върна на Марина куклите. И малкото бяло зайче. Но не можех. Неусетно бях заплакал. Плачеха всички на масата. Мълвата се разнесе. Заплака цялата кръчма. А Марина каза на целия свят, че никой не може да отнеме от душата ѝ Косово, изпявайки незабравимо песента „Видовден“. После, докато танцувахме, и обещах, че играчките ѝ ще се върнат. Няма начин да не се върнат. В този момент звънна телефонът на Марко. Мая бе родила момче.

– Видя ли, казах ѝ. Започват да се завръщат! После заваляха ракии. На другия ден изкупихме един магазин с играчки и напълнихме стаята на родилката.

– Не след дълго Марко от Книн и Марина от Клин се ожениха. Имах честта да бъда знаменосец на сватбата. Да нося фамилното знаме на младоженеца при вземането на булката и по време на сватбата. И да го опазя от сватобете. Справих се. Ние нямаме изгубено знаме...

Войната в Украйна ме свари във Виена. Проучвах виенския сецесион. Междувременно Марко и Марина се бяха преместили в австрийската столица. В търсене на по-добро бъдеще за децата. Живееха скромно в покрайнините. Чакаха легализиране на дипломите си и работеха каквото намерят. Уговорихме се да се видим в едно кафене на Friedrichstrase. Тя се появи с децата. Имала нещо работа в центъра. Марко цял да гойде покъсно. Беше погпнухнала и със зачервени очи. „Откакто започна войната не мога да спя“ – каза – „Чувам изстрелите, ракетите, бомбите, писъците. Виждам разделите. Пълно е със изоставени играчки, а децата в укритията нямат с какво да играят, рече като в унес.“

– Още ли страдаш за твоите играчки, попитах

– О, да, каза. Те ме следват и тук...

После стана и отведе децата до близкия пункт на Червения кръст, където виенчани гаряваха помощи за войната. Погали малчуганите по главичите и извади от раничките им по една играчка, която пъхна в ръцете им – кукла и малко, бяло зайче. Сетне ги подкани да дадат играчките си. Децата отказваха и плачеха. Плачеха и момичетата, доброволки в пункта. Марина приклекна. Целуна ги. Каза им нещо. И те подадоха играчките. Доброволките плахо ги поеха.

– Как ги убеди да си дадат играчките, попитах я.

– Много просто. Казах им, че те ще се върнат. Няма начин да не се върнат. Играчките винаги се завръщат...

**Христо Бараковски •
„Бой на петли“. Графика**

Ивайло Терзийски
СТИХОТВОРЕНИЯ

ХВЪРЛЕН КАМЪК

Не си приписвай нечия заслуга,
да бъдеш на вълна изящна – гребен.
Едно е да си пожелан, а друго –
с най-сладкия товар – да си потребен.

Издигай се, каквото и да стане.
Но нечий тежък дълг не опростиш ли
ти може и да властваш над имане,
но никога над сънища и мисли.

Възземай се над стръмните подмоли,
макар че всеки порив уязвим е:
едно е милост чужда да измолиш,
а друго да заслужиш честно име.

Прелей сълза в овошка с цвят попарен,
нали през мъчни радости премина.
Едно е да се чувстваш благодарен,
а друго – да обичаш без причина.

На мъртвите вълнения в средата,
е хвърлен камък гръзката идея:
едно е да познаеш свободата,
а друго – да си заплатил за нея.

НЕБЕСНИ ЛОЖИ

Градът не ме очакваше с фанфари –
като евнух бе свил душица плаха.
Подсмърквах емфие – мъглите стари,
на вечерта пред зъзнещата стряха.

Неделното пране жени любими
обесваха във часовете късни,
тъй както високосното ми име
със щипка или две – във паметта си.

Каквото казах – не дочуха всички.
Каквото премълчах – остана рана.
Съдбата – ахилесова петичка,
ще лъсне – мислех. Но е твърде рано.

А в кръчмата поетите на служба
насъскваха дактилите срещу ми.
И не за чаша вино да заслужи,
отчупих край от гладните си думи.

Нощта, подобно римски император,
със меч – лъч лунен – ще ръкоположи
загубилите битката с живота,
спечелилите в небесата – ложи.

ПОСЛЕДНА ДРЕХА

По пъна на звездите, разгадават враговете,
дали ме чака дълга скръб и радост бързолетна.
На радостта доведен син бях. Или по-скоро ничий.
Скръбта е сянка дълбова. Под нея коленича.
И моят сън е сладък. Така подремва бебе.
Какво по-сладко бreme от това – да си потребен?
Понеже с нещо съм красив, а с нещо – дважд по-грозен,
за друг да бъдат лаврите, за мен – бодли от рози.
За да богат, ревниво, смирените ми мисли,
лъжката, щом предпочета, пред бедстващата
истина.

За да призная, отрезвен, измамен и препатил,
как падат кеглите – като в игра – приятел след
приятел.

Понеже само думите, до днес, не ми отнеха,
от тях кроя, среднощем, последната си дреха.
Дано ми стигне времето, в тъмата неприветна,
и всеки паднал ангел – със нея да наметна.

ХВЪРЛЕНА РЪКАВИЦА

Каквото и да ми припишете:
предателство, несторен грях,
отгатнал мислите ви миши,
не хвърлям корен дълго в тях.

Като лекета ги отмивам
върху служебния си фрак.
И слагам по една усмивка –
за брат, приятел или враг.

И мамен, ала неизмамен,
под оскърбена синева,
не пея химн под чуждо знаме,
ни чужда нивица плевя.

Разпявам своята тревога,
приспивам болката си все,
която аз ако не мога,
виж: времето ще понесе.

В съня ви къс, ако се мерна,
понеже всичко ви простих,
наместо ръкавица черна,
ще хвърля гръзко този стих!

ГОЛЕМИЯТ МЪЖ

Той в кръчмата влиза стремглаво,
светът ще превзема.
Гласът му е грезгав – страничен ефект
от хроничната хрема.
Кръчмарката пазва надига и тежко ли, тежко,
въздиша,
надушила в джоба му как се спотайва учтиво
бакшишът.
Лентяите дълго му вярват, че утре, щом спрат
на баира,
не дъжд ще тече от възтоплото облачно виме,
а бира.
Разпитва на чашата дъното, в себе си вгледан.

На вицове, дето разказва, се смее неловко, последен.
 „Любовница имам“ – се хвали, жена му била вече
 стара.
 Но кой да му каже в очите, че тя се натиска
 с млекаря?!
 Как тропва с юмрук по сърцето на тънката маса,
 оспорват ли сладкото право да чува, възторжен,
 гласа си.
 Кандилка се пътьом. Еднакви са всички Марии.
 На пръсти пристъпва, под чехъл преди да се скрие.

КРИСТАЛЪТ НА ТЪГАТА

Глобалното затопляне е факт,
 но сякаш крачим в Северния полюс –
 на гумите под скъсания фрак
 сърцето ни премръзва и се моли.

За късна обич, прероген късмет.
 На камък да се възнесе тревичка.
 Ще ви оставя от тъгата – мег.
 Топнете пръст. Поединично. Всички.

На пън седнете, на провиснал праг,
 или връз шепотни листа в полето.
 Тъгувайте, изгубите ли враг,
 другар неискрен, в себе си детето.

Тъгувайте наум. Или на глас.
 Обичани. Внезапно обдовели.
 В най-тихото на онзи скръбен час,
 преди прозирна сянка да сте вплели...

...в нетрайните кристали на снега,
 на птиците в репризите тревожни.
 Че който с нас е споделил тъга,
 и радостта ни, утрешна – ще може.

Петко Недялков
СТИХОТВОРЕНИЯ

МОРЕ

Отново сам. На този водогел:
оттатък е смъртта, отсам – животът.
По пътя криволичещ съм поел
и призивна е сетната му нота.

На вечното завръщане в кръга
детето в мене то разплаква
и ме изплюва на брега
с илюзия, че ме очаква.

Стопилка от олово, откъде се взе
това море – в мечтите ми да влезе,
да се умилква в моите нозе,
а зад гърба ми – да се плези.

Заслушана в камшичния си глас
коварно пясъчна вълна подскача.
Потъващ кораб – туй съм аз,
а ти – маймунката на неговата мачта.

РАМКИРАН СОНЕТ

на Иван Колев

Затишие. По морската глазура
опъва струна немощна вълна
и се преплитат, чакайки лазура,
ята от чайки на валма.

Менхири от бетон в задруги
припомнят в чинното небе,
на роти в строй, един зад други,
какво сервилничане бе,
как се трезвее мълчешком.

В скъсени сенки с цвят на ром
Бургас осмъва като Бронкс.
И тази нощ се прекатуря.
Излято цялото от бронз,
море клокочи нейде... Буря.

МОРЕ И СЛЪНЦЕ

Морето ври – казан от ага –
незримо за човешките очи,
море, необещаващо пощада,
но стихващо – за миг да измучи

измъчена го смърт гушата,
да слее с канонадата му своя вик,
в съня от спомени да се премята
като внезапно уволнен войник.

Морето с облака бананен –
чаршаф след гостенин неканен
в разхвърляно легло в зори.

И, колело в каляската на Краля,
за нищо никой без да го кори
виж слънцето – все още се търкаля.

КЪПАНЕ С КЕНТАВРИ

В поредното си салто смъртоносно
подскача слънцето над залива в Пирея.
...И глъч – жените северни се реят,
наметнати с вълните къдрокоси.

Но изведнъж: мъжествен поздрав –
сред прахоляка хергеле се е задало –
и вдига пара потното му тяло,
пухтят димящите му тъмни ноздри.

В морето се изсипват на фурия,
разпенват се опашки, шиш, гриви
и святка чилест цвят игриво,
а пръските о гърбовете им се бият.

Разголено е всичко: във водата
гърди, бедра и рамене се люшкат
и тръпнат нежните им гушки
в омая сладостна на страст чудата.

А залезът смирен, на глътки малки,
се съгласява мракът да се гаври:
конете са превърнати в кентаври
а пък жените северни – в русалки.

БАДЕМОВА ТИШИНА

на Тома Върбанов

На прахоляка в усмирителната риза
към заник слънцето червено слиза.

Между земята и небето – връзки телеграфни –
източват стълбовете шии на жирафи.

От облаците ли или от тъмните корони
несговорчиви птици е денят изронил

с езика грапав на бадемовата тишина,
от глина сякаш ваяна, макар – от светлина?

И само в сенчести стени, на хладно сврян,
с корем на мряна блясва призрачен циан.

Милена Върбанова
ИЛИОН, ИЛИАДА
И ИМЕТО НА ХЕКТОР

Ако днешните средства за информация отразяваха Троянската война, представяте ли си колко и какво бихме научили за нея? Щяха ли хората – не потомците подир три хилядолетия, а дори нейните съвременници – да разберат, че изобщо се е състояла? Ако само една гледна точка бе натрапена на света, какво щеше да узнае той за погбугите, съмненията, страданията, доблестта и предателствата в гругия лагер? Как щеше да си даде сметка за триумфа и трагедията на победители и победени? Троянската война – най-великото събитие на дълбоката гревност, отправна точка в летоброенето на старите народи, щеше да остави измамна следа или да не остави никаква следа в историята – и нейните величави герои щяха дважди да погинат – веднъж пог стените на града или в неговите пепелища, и втори път – в паметта на човешкия род.

Какво щастие за тевкри (троянци) и пеласги от лагера на завоевателите (все по-ясно става, че гърците не са участници в това събитие), е фактът, че Омир – колосът на поезията и правдата, е съвременник на тази война, почти съизмерима с битката между богове и титани! Не вярвам в заблудите, че авторът на „Илиада“ е „колективна личност“ или че е създал творбата си векове подир Троянската война – по смътни разкази. Поемата кипи от жизненост и подробности, които могат да бъдат описани само от гениален очевидец – един-единствен, избран от Провидението, творец.

Лъжата и полуистината са най-опасният Троянски кон в една война. Само правдата, изречена от наблюдателя, за двете страни в един конфликт, може за бъде проява на неговото уважение към всяка от тях.

Въпреки осезаемия превес на симпатия, която певецът питае към троянци – заради трагичната им участ или поради родствени връзки с тях – той изобразява с любов и съчувствие всички герои на своята поема. Ето защо в продължение на три хиляди години Хектор и Ахил, Сарпедон и Аякс Теламонид, Приам и Нестор, Парис и Менелай, Андромаха и Елена, са по-живи от живите на тази земя. Какво би бил Илион без „Илиада“ – искра, угаснала в мрака на времето, безименно пепелище пог Хисарлъка на Мраморно море. И какъв би бил човекът без Илион и „Илиада“?

Величието на един-единствен поет е спасило гревния свят от забрава. Спасило го е от подмяна на историята и човечността. Но днес, трийсет века по-късно, няма гениален творец, няма политик с мъдростта на

Нестор, нито воин със сърцето на Хектор. Светът загива под удара на собствената си низост, съкрушен от собствените си лъжи. Лъжата е несъвместима с живота.

Изобличаващите примери за алчността на Агамемнон, коварството на Одисей, кръвожадността на Диомед и страхливия егоизъм на Парис, са малки греховни петънца на фона на катранените пороци не само на днешните лидери, но и на обикновената маса от оскотели потърпевши. Критиката на Терсит, хвърлена в лицата на царете, е несравнимо по-достойна от бръцолеването на платения трол, скрит зад компютъра.

В този текст искам да оглася мое важно откритие – смисълът на името на Хектор, стълб на Троя и любимец на Омир. Смятах да започна направо с него – но как да говоря за Илион, без да разоблича АнтИлион, отрицанието на всички морални принципи на човечеството? И кой мъртвец в тази съвременна морга се вълнува от живия Илион и неговите герои? Защо да убеждавам труп, глух за моята реч? Както е изрекъл Гео Милев – „Какво е за него Хекуба? Душата му гива и груба не чува ...“?

Но ако нейде насред мъртвилото, в скромен български дом, все още тупти учестен български пулс и святкам будни български зеници – към тях е отправено моето послание! Ако още пламти жив български дух, който търси спасение от настъпилата „хуманитарна криза“ и настъпващата Трета световна война не в продажбата на своята и националната чест, не в купуването на имоти и акции, не в запасяването с олово и злато, не в престъпните схеми и не в бомбоубежищата, а в примера на древните герои – на него посвецавам моето откритие. Хуманитарните кризи ни заливат, защото в криза е човечността – а човечност и чест са равностойни. Призивът за „хуманност“ на телевизионните оплаквачки е евтина имитация, фалшива грънкулка. Никой не е „хуманен“, ако се е отрекъл от честта си, няма „човечен“ безчестник.

Сигурна съм, че в планетарните трансформации, които предстоят, на българския народ – всъщност на малкото му останали достойни синове – е отредена велика роля. Тя е предвидена от нашия произход. Защото колкото и да не ни се вярва, ние сме най-чистите потомци на Илион. Името Хектор – загадка, измъчвала хиляди умове, може да бъде разкрита само чрез българския език.

Хектор е син на цар Приам (чието име означава „Първи“), внук на Лаомедонт и правнук на Ил, основател на Илион. Името Ил ще рече „Бог, божествен“ на арамейски и следователно Илион значи „божествен град“. Омир нарича Хектор с постоянния епитет „шлемовеецът“ и с обич го зове „Приамид“, за да посочи изключителния му ранг на престолонаследник и заслуженото му първо място сред 50-те синове на царя от различни жени. Хектор е най-големият син на царицата – Хекуба, гъщеря на фригийския владетел. Името му очевидно е пряко свързано с нейното – Хектор и Хекуба. Той стои в центъра на поемата и личността му съсредоточава всички троянски надежди за избавление. Хектор е млад, но зрял водач, опитен воин, пример за храброст и справедливост. Дарен е от природата не само с трезв ум, но и с мъжествена хубост – любим и любящ съпруг на Андромаха,

нежен баща на Скамандрией (Астианакс). Него едничък поетът представя в най-трогавелната и мъчителна – заради осъзнатата безнадежност – семейна сцена в световната литература. В Песен Шеста „Среща на Хектор и Андромаха“, героят, върнал се за кратко от бойното поле, за да призове с упрек брат си Парис към дълга му, в няколко томителни мига бърза да види обичната съпруга и детето си, излезли на крепостната стена да наблюдават сражението от градската кула. Нарочно възраждам в текста си дълъг цитат от тази Песен, защото – от една страна – само автентичният Омиров стих може да предаде тая тревожна среща на две сърца и да изрази душевното величие на Хектор, а от друга – защото така биха я прочели повече млади хора, които никога не са разлиствали „Илиада“:

„Той се усмихна тогава, загледан безмълвно в детето.
Близо до него се спря Андромаха, проливайки сълзи.
Тя за ръката го хвана и глуми такива му рече:

„Хекторе клети, погубва те твоята храброст. Не жалиш
своят невръстно детенце, ни мене, злочестата майка.

(...)

Хекторе, ти си ми всичко: и татко, и майка почтена,
ти си ми брат и съпруг неразделен във възраст цветуща!
Хайде, смили се сега, не напуцай високата кула,
да не оставиш жена си вдовица, детето – сираче.

(...)

А шлемовеецът, славният Хектор, тогава ѝ каза:
„Мила съпруго, това и за мене е грижа голяма,
но ме е срам от троянци и от дългополи троянки,
ако избягам далече от битката като страхливец.
Мен ми не дава сърцето, понеже съм свикнал да бъда
винаги доблестен, пръв със троянци да влизам във боя,
за да печеля най-хубава слава за мене и татко.

Вече разбирам в сърцето си и във
душата:

ген ще настане, когато свещената Троя ще падне,
заедно с нея Приам и народът на царя Приама.

(...)

В Аргос робиня ще бъдеш, платно ще тъчеш ти за друга,
от Месеида или Хиперейя вода ще пренасяш
волю-неволю със болка; принуда над тебе ще тегне.
Всеки ще каже, когато те види проливаща сълзи:
„Ето жената на Хектора, който по храброст бе първи
от конеборци троянци, когато се биха при Троя“.

Някой така ще говори и мъката пак ще те сграбчи,
тъй като няма да имаш съпруг да ти робството снее.
Мъртъв дано ме покрие надгробна могила в земята,
за да не чувам вика ти и твоята неволя не виждам!“

Рече блестящият Хектор, протегна ръце към сина си.
 С плач се пригуши детето в гърдите на своята дойка,
 силно смутено от външния вид на баща си обичан:
 светлата лъскава мек го уплаши и конската грива,
 щом я видя да се вее страхотно отгоре на шлема.
 Милият татко и нежната майка за миг се засмяха.
 Снажният Хектор веднага свали от главата си шлема
 и на земята го сложи, излъчващ сияние ярко.
 После целуна любимото чедо, в ръце го погруска
 и се обърна с молитва към Зевса и груги безсмъртни:

„Зевсе и груги безсмъртни! Дарете сина ми обичан,
 както баща си да стане известен сред всички троянци,
 тъй да е силен и храбър и Троя със мощ да владее!
 Нека да казват за него, когато от битка се връща:
 „Той и баща си по храброст надмина“. След тежка победа
 кървава плячка да носи и своята майка да радва!“

Рече и сложи детето в ръцете на своята съпруга.
 Тя се усмихна през сълзи, пое го на пазви уханни.
 Хектор това забеляза и жал му обхвана душата,
 нежно с ръка я погали и гуми такива ѝ каза:
 „Свидна, недей изтезава сърцето си с толкова горест!
 Мимо съдбата не може човек да ме прати при Хадес“...

Но съдбата вече е произнесла своята присъда. В Песен Двадесет и втора „Убиването на Хектор“, тя я изпълнява с неумолимото копие на Ахил. Яростен на Хектор, задето е погубил Патрокъл, най-мощният сред ахейците, синът на богиня Тетига, дори отказва погребение на сразения троянски вожд. Лишаването от погребение и погребален обред, е най-страшната участ за човешкото тяло и душа според разбиранията на древните. Но не само това – „гневният син на Пелей“ устройва в полето недвиждана гавра с бездиханното тяло на Хектор пред погледа на цяла Троя, ступана на крепостните стени и пред обезумелите очи на неговите майка, баща, съпруга, сестри и братя:

„Каза и дело позорно замисли за мъртвия Хектор.
 Той му прободе двете сухожилия задни в нозете,
 между петата и глезена, с ремък говежди ги стегна.
 Върза го за колесницата, за да се търтри главата;
 вдигна госпехите славни и сам в колесницата скочи,
 с бича подкара конете и те полетяха охотно.
 Облак от прах се развихри, когато бе Хектор повлечен,
 черните къдри се пръснаха, в прах се оваля главата,
 някога много красива, а Зевс я сега предостави
 да я сквернят враговете жестоки в земята му родна“.

Повествованието се пречупва, унието поглъща дори самия поет. Последните песни също са великолепни, но се чувства празнота, която се разстила и над стана на бъдещите победители. Действието се забавя в очакване на предизвестената всеобща гибел, която при целия си ужас сякаш носи облекчение и за двете страни – толкова дълго са я чакали, че вече част от душите им е умъртвена. Най-страшното се е случило. Няма го двизателят, няма го Хектор.

Но какъв смисъл е вложен в името на този герой, който през вековете се превръща в символ на защитник на Родината и в свършен пример за рицарство?

Диодор Сикул в своята „Историческа библиотека“ дава убедително свидетелство, че името Хектор е тракийско и в дълбоката древност е било разпространено в тракийския свят. Разказвайки за първичното заселване на Циклагските острови, историкът споменава имената на двама тракийски царе – Секул и Хекетор – явно второто е идентично с Хектор. Наставката „-ор“ в това име показва, че то произлиза от нарицателния субстантив за лице, заето с някаква професия или извършващо определена дейност. Тя е същата като „-ар“ в съвременния български език и като „-eur“ във френския. В „Илиада“, безбрежен океан от пеласго-тракийски понятия и имена, Омир ни дава множество подобни примери – Нестор, Аластор, Амнтор. Името Актор, носено и от дягото на Патрокъл, ясно показва, че преди да се превърне в собствено, е било нарицателно за човек, свързан с действие. Ментор е собственото име на възпитателя на Телемах, но то е и нарицателно – „Наставник“ – „този, който наставлява“. Пример за такова име в по-късна епоха е Виктор – „Победител“ – „този, който побеждава“.

Колкото го корена „Хек“ в името Хектор, той очевидно е свързан с името на богиня Хеката. От Хеката произлиза популярното в древна Мала Азия име Хекатей, прославно от известни личности като Хекатей от Абдера. Хеката е много древно божество, чийто култ претърпява доста преобразования, но основно тя е свързана с края на земния живот на човека и преминаването му в отвъдното. Веднага ни идва на наум думата „хекатомба“ – жертва от сто вола и ядрото на цялото смислово гнездо от понятия с корена „хек“ – словото „хекато“ – „сто“.

Разковничето е в първоначалния смисъл на понятието „хекато“. Няма „древногръцки“ – има тракийски език, чийто наследник е българският. Само българският език може правилно да ни ориентира за най-древния произход на „хекато“ – сто. Другите съвременни езици са безпомощни да отключат тази секретна ключалка.

На санскритски „сто“ е „shata“ – шата. В българския език междуметието „шам!“ означава „отсичам“ – най-често с един удар. Ето какво ще рече „хекато“ – „секамо“, „отсечено“ – „отсек“. Името на богиня Хеката означава „Сечащата“, „тази, която пресича земния живот“. Всъщност латинската дума „centum“ – „сто“ – е леко изменен вариант на „сек“ – отсек.

Смисълът на тракийското име Хектор е „Сечащият“. Същото ще рече и името на майката на защитника на Троя – царица Хекуба. Наставката „-уба“, според мен, е равнозначна с познатия тракийски умалителен суфикс „-уза“. Тази наставка – „уба“ срещаме и в името на куманката Целгуба, съпругата на цар Калоян, което потвърждава мненията за близостта на куманите с тракийския и българския етнос.

Не се отричай от паметта си и не продавай своята чест, унижен днешен българينو! Те са защитавани в миналото от най-великите герои на човечеството, чиято кръв нямаш право да предагеш!

Христо Бараковски • „Вярност“. Дърворезба

Янчо Чолаков

ЗЕМЯТА НА КРЪСТОВЕТЕ

Разказ

На Атанас Стоянов, вечното момче, което единствено съзираше невидимите жени с платинени прически и умееше да разговаря с клекналите във високата трева, смълчани телеграфни стълбове.

В онова вечно ежедневиe, където вчера е днес, и вчера е утре, се е вторачило страшното, черното око на пришълеца, а в ушите му се разгромяват вълни в мегалитите на вълноломи и свирени прибори. Свършила е вечността на вълшебната тишина, ето я и пустинята, последица от божественото неоглеждане при сътворението на света, довело до преходното, нетрайно състояние на излезлите от глината човешки същества; пейзаж, заграден от планини, голи като черепи, пустош с мръсно слънце, погълнала странни цивилизации и народи, огумена и опушена, покрита с кръстове, гробове и с армии на мъртъвци под тях, пълна с люде, жадни да реформират света с нож в ръка, за да не им бъде скучно после в тая непоправимо усложнена земна история; и пак пустош с вихрени кавалкади от негодници и добряци, които се срещат с трясък на кървообляното и страховито библейско поле Армагедон, за да се докаже в края на краищата безсмъртието на двете извечни сили, върху които се крепи мирозданието с небулзата на своя първичен хаос – онзи мистериозен стар хаос, който забулва през мъглата на столетията истината за големия взрив от последната голяма война и пръкването на първото ново светило, мъждукащо в дълбините на бездънния космичен мрак, обявян в гнета на мрачните си спомени за минали бранни дни.

Заливът на мъртвите...

Вие не сте чували никога нищо за този залив, но той съществува. В един от дните на най-студената есен на столетието някой стоеше с гръб към бяното море и мислеше за преходността на дните ни. Заг него вълните се мятаха пияни и обливаха скалите, миеха гърба на морския змей, по-стар от Вехтия завет. Но този сегнал и заслушан Някой гледаше вътренчено пред себе си, през полето, набучено от стоици, хиляди и може би милиони кръстове с надписи на архаични и неархаични езици. Този някой беше ти, Царг, ти, за когото животът бе болест, болезнена язва, докато мнозина други изобщо не се досещаха, че съществуват, макар и да бяха част от твоята плът и от твоята кръв. И ти тръгна, яхнал мършавата кранта, отпуснал жилавите си пръсти, с омекнали пестници

и превит гръбначен стълб, отправи се през мъртвото поле сред кръстовете, въздигнали се в сивия ден като паметници на омразата. Креташе, самотен езгач, като безпътна сянка...

Ти виждаше, Царг, виждаше пред себе си равнините на света, покрити с димящи тела на благородници и манихеи, умрели вкопчени един в друг; виждаше опустошените долини, с гниещата в тях червиба съвест на самозвани деспоти, стърнищата, опожарени от адски огньове, затрупани с почернели голи кости, между които никнеха макове, земите с омаломощени ресурси и селищата, брулени в продължение на векове от циклони и зли катаклизми, подгизнали от нападения на цунамита и оскубани от фуниите на безпощадни смерчове, изсмукали и обезкръвили всичко живо, напълнили въздушните си стомаси и вътрешности със съсирена кръв, като че ли небето бе тромб; в същото това небе помежду си се давеха все още надчовешките същества, създадени от въображението на низшите човешки създания, които от своя страна се кълчаха, сношаваха и самоизяждаха под облаците, обхванати от ярост, и се смिलाха едно друго бавно, в пристъп на хилядократно удоволствие в ситите си търбуси, гъвчеха, пускаха стомашни сокове и лизозомии в ход и хълцукаха, осенени от небегението на една изпразнена от съгържане вечност, в която принцовете, бяновете и идеалите се продаваха на килограм до момента на пълното си изчерпване.

Спомняш ли си, Царг, славните минали времена? Върви и питай какви са тези гробища без край, с изсъхнали мумии, набучени като насекоми от хербарий? Ще ти кажат, че много народ е изгинал през последната гревна война и сега гние под земята. И ето, тогава ти попита, Царг, отиде при мъртвите и срещна техния защитник, един потънал в пръст воин, възседнал гръглив тумбест кон, а воинът се казваше Дижико и беше най-бързият бегач на света, защото бе по-скоро силует, отколкото живо същество. Станахте двама. Тръгнахте при селищата от полето, а там видяхте исполина Нимрод, който изскубваше гървета из корен и ги трупаше на камара. Станахте трима и тримата отидохте при народа на морето, там видяхте Трикегор, рошав, изпотен и космат, да върти брадвата, затънал до кръст в солената вода, и да сече главите на морския змей. Станахте четирима, като многоглаво, крилато, рогато, разкрачено и хищно природно творение, което искаше да налага добрата си воля на света. Но старецът, който излезе от купчината въглища и пепел, останали от стар огън, ви сепна, щом ви каза, че вие имате меч и той ви служи, но и вие сте роби на меча, щом само чрез него знаете да печелите. А не бяхте единни; всеки вече бе започнал да тегли към себе си, да се налага, и само общата цел ви сближаваше. Но ти, Царг, пръв се откъсна. Влюби се в Неринга, гъщерята на царя на Свещените земи. И те те разбраха. Разделихте се на пращия кръстопът и обещахте да се срещнете тук след година. Но минаха много години, а ти не бързаше. Не бе лека твоята борба. Отначало, помниш ли, ти се отби от пътя си и влезе в прихлупено, разбито село. Скриха се, щом те видяха. Ти бе скитник – пришълец – иноземец, а пришълците, както знаеш, никъде и никога не са имали добро име. Но ти ги откри и те ти казаха за глада, за мизерията и проказата. Имало само един, който можел

да оправи нещата, той се казвал Гилвирдас и живеел там, където между две стръмни урви стои заклещено бледото зимно слънце и е безнадеждно, безумно тихо, вали сняг и в тишината човек може да полудее, защото се чува само как снежинките се сгромолясват върху преспите си от бял сняг, по скатовете и склоновете, по усойте и ридовете. Там, където цари най-страшната тишина на света. Ти не знаеше такава Тиха земя, но им обеща, че каквото и да стане, ще намериш Гилвирдас и ще го помолит да слезе при трапезата на хората. Отново тръгна – дни и месеци на безкрайно лутане пълнеха дните ти, а в следите ти оставаха само оглозгани кокали на глизани и скелети на убити врагове.

Отстрани те гледаха подозрително изцъклените очи на гората; вятърът те събаряше в яростни пристъпи от коня, но ти беше мъж и с няколко ругатни пак се качваше върху седлото, за да продължиш към целта на своя безконечен поход. Така се срещна с Царя на Свещените земи и той с напрегнато лице ти изброи неволите си, когато ти се опита да му обясниш, че положението на поганиците му е отчаяно.

Знам, каза царят, знам, и това, че знам, е единственото, което мога да направя за тях. Мислиш, че е лесно да си цар? Да имаш десет пикливи и пискливи жени? Да трепериш непрекъснато заради чужди интриги, козни и сплетни, насочени против живота ти от отровители, убийци, от членове на собствения ти дом дори! Да се събуждаш изпотен след кошмарни сънища, в които въстанали диви селяни са те пекли на шиш? Да се усмихваш на хора, които мразиш, за да ти отстъпят по време на преговори? Да виждаш как собствената ти владетелска фамилия се изражда пред очите ти, за да останат накрая от нея само шепа хералдически символи и знаци? Да имаш свои желания, а държавата да ти налага други? Да превръщаш хората около себе си в обстоятелства, да извлечаш полза от обстоятелствата и да си зависиш докрай от ползата си? Да обичаш, а да ставаш всяка година жертва на нов династически брак! О-о, тежка е, момко, царската корона! Не от злато, от олово е царският скиптер. Не е за всеки!

Тогавата ти, Царю, след като го изслуша прилежно, невъздържано му отвърна: „Не мога да занимавам нервите си с това!“ Той каза, че ще заповяда да те напердашат, а ти отвърна, че светът е пълен с напердашени герои, които не си знаят силата, и че вие тук си хабите напразно думите, докато мирозданието отвън чака да бъде спасено. „Ти си цар – каза му нагло – и твоята работа е да получаваш от време на време божествени обществени пристъпи на гняв. Аз съм слуга и моята работа е да изглеждам съкрушен като божа кравичка – добре, съкрушен съм. А после?“ Лицето ти бе изопнато, нахално, безцеремонно. „Ти с моята милост ли се успокояваш и на нея ли се уповаваш?“ – възмути се монархът. „Така е, успокоявам се – кимна ти, – мога да успокоя и тебе: много малко са царете, за които знам, че не са умрели от насилствена смърт. Затова търси на гъщеря си съпруг на място, а не грохнал старик или кандигат мухльо, ако искаш да умреш с миро помазан, а не с доспехи в леглото.“ Замисли се владетелят, не беше той никак глупав и ето че ти, Царю, бе изпратен на изпитание: да откриеш райското дърво. Тръбваше отново да пътуваш дълго из голи

и безплодни долини; да съсичаш мимоходом изроди; да се натъкваш на мимолетни видения и да изнасяш от гревни галерии стволоче на дървета, които се разпадаха пред очите ти, при допира със слънчевата светлина; да вкусиш преди да си изпълнил мисията си от плодовете на дяволския храст, които те карат половин час да се смееш неугържимо, независимо от това че въобще не ти беше до смях; да ядеш ябълки, които ти удължаваха и скъсяваха носа; да влизаш в корема на кита и да излизаш оттам; да играеш на кегли с призраци и да плашиш с противоестествените си наклонности дявола; да вадиш плешката на вола от окомото на годиначето; да учиш за мъдрец и после да пропиеш всичко спечелено с труг, за да се събудиш една сутрин с празна глава; трябваше да играеш на покер с лишения от темперамент Червен човек и да го победиш, макар че с тези зарове печелеше само той; трябваше да надхитриш говорящи зверове, които виждаха в тебе не жив разум, а жива мръвка; да бъдеш любовник на стари знатни гами с изопачени представи за света и да научиш, че битието на замъците свършва в мазето за мъчения. Веднъж уби един мъж, който местеше границите по картите, воден от собствената си низост на велик пълководец. Егноръкият великан те спаси от злите джуджета, самовили и вълхви, но ето че след поредното бягство ти се озова най-после и на необитаем остров. Там откри странно грахово зърно, а то, заровено веднъж в земята, даде стъбло на растение, чиито шушулки се издигнаха чак до небето. Боговете те подлудиха с палавите си хрумвания, те живеяха в друг свят и спазваха друг ред, който не можеше да приемеш и в знак на протест ти подпали селенията им, и излезе направо през райските порти, метнал ябълковото дърво на гръб; в пещерната дупка се натъкна на масата с човешката глава, тази глава говореше и тя те накара с псевдофилософиите си да се съмняваш, че има истина; искаше да си обясниш произхода на домашните фантоми, но не можеше да ги откриеш – говореше се, че са измрели, защото хората престанали да вярват в тях; искаше да си обясниш произхода на любовта, но уви, все още беше далеч от Неринга, а хората около тебе вече бяха отвикнали да обичат. Последните двама влюбени се били самоубили преди няколко века и за тях била написана велика пиеса. В света на арабите ти срещна един, който на халистански език описа твоите подвизи и ги приписа на себе си. В просторни дворци те улавяха склеротични халифи с многоетажни гуши и ти устройваха публични диспути с мъдреците си, а накрая те пускаха на лъвовете да те сдъвчат и само добрата случайност те спасяваше от предначертаната ти участ да се превърнеш на пихтиесто рагу във воднистите корема на хищниците. Дивите човечи от пещерите не можеха да те разберат. Ти им носеше огън, а те искаха да те опекаат на него като пържола. Бронирани те обвиняваха в ерес само защото не знаеше какво е ерес. В четирнайсетия век те сложиха на колело и ти разтегнаха ставите, за да те лишат от предразсъдъци. Малко по-късно намериха в торбата ти един от крайниците на четириглавия японски гракон, погарък от победителя Канзо, и те обявиха за рожба на черна магия, родила се в колбата на алхимик. После до ушите ти стигнаха първите оръдейни изстрели и топовни гърмежи; земята се тресееше. Хората се бяха размножили неимо-

верно, героите – също, не вярваха вече в бога, но вярваха в Апокалipsisа. Дочу, че някъде станали две световни войни. Нощем улиците се обливаха в светлина и метални човеци сменяха истинските. Не, моя свят не беше за тебе, това време не беше твое време, ти понечи да се върнеш по утъпканата пътечка там, откъдето бе изпъзлял – през гори и торфени блатата, пълни само с гарги и самота. През девет земи, та чак в Долната земя. Но времената се бяха сменили навсякъде, нищо вече не можеше да бъде както преди. На една пресечка едва не те размаза автомобил; на по-долните нива те подгониха като ято зли оси рогати конници без чет и брой. А ти, Царг, слизаше, слизаше надолу, бързаше назад и искаше всичко да бъде, както е било. Бързаше и конят ти се препъваше в черната угар, а черната ти мушама сълезеше в гръжда. Защото валеше. Пак валеше. И навсякъде, където и да бе ходил, ти не преставаше да търсиш Гилвиргас, за да изпълниш едно свое старо обещание. Търсеше ако не самия него, то поне някаква диря, белег, следа, че той съществува и е в състояние да извърши онова, което му приписваха и очакваха от него. Казаха ти, че Гилвиргас е гворянска титла, която се дава на най-доблестния. Казаха ти, че това е марка пистолети. Случайно научи, че високо в планината, в стъпаловиден храм живее мършаво старче, сегнало със скръстени крака, подпряло с бяла брада земята. Ти потърси този брамин, на който никои не знаеше името, и го намери, но дори той не успя да ти каже нещо повече от това, че Гилвиргас бил някой като тебе, който се щурал в неспокойните съдбовни нощи насам-натам, без да знае какво иска, някой, когото „там долу“ вече отдавна са забравили. Но трябва да признаеш, че най-много те изненада отшелникът, който твърдеше убедено, че Гилвиргас не може да бъде намерен, той трябва да бъде... постигнат. На тебе това не ти беше много ясно, пък и нямаше кой да го изясни.

Тогава ти пита Атлас, който подпираше Земята, а той те изпрати в бездните на космическия мрак да се скитаеш като Фаетон. Най-старият ковач ти пхна чук в ръцете и поиска да те научи на своя занаят. Въобще, тебе те харесваха за ученик, моето момче, харесваха те всички, от мъдреците до боклукчиите, а те мразеха мнозина, всевъзможни личности, от калпави държавници до бакали, и само хетерите като че ли не поискаха да те научат на своя занаят. Сред империи и държави като пътеводен знак, като победен флаг се вееше и те водеше името на моя непризнат Гилвиргас, твой предшественик навярно, един от многото може би, който беше мит само там, в една малка земя с един бесен залив, за който не се знаеше с положителност дали съществува. Много жени те изкушаваха и ти казваха да не бъдеш верен на своята Неринга, тя сигурно вече бе безнадеждно остаряла някъде, и ти казваха да не търчиш вечно към нея със стъкленуцата „жива вода“ на Абу ибн-Сина, а да погледнеш вталената и по-гъвкава плът на новите времена, които налагаха свои норми на живот, нови схеми и представи за мирозданието, дори и за твоя отминал свят те вече твърдяха не това, което ти знаеше, че е било, а това, което на тях им се искаше да е било. Но какво да се прави, теб те хареса дори Красавицата от историята за Красавицата и звяра, ала ти си знаеше своето, не я погледна повече, нощем бленуваше и блънуваше „Неринга“, а

генем обикаляше по пазари и търгове, сред чумави, крупави и спинозни, и питаше: „Къде е Гилвиргас? Кои е той?“

Понякога се питаше дали още съществуваш. Но съществуваше. Питаше се дали си това, което ти приписваха, че си. А не беше. Помниш ли дамата от полусрутения замък? Тя ти каза да забравиш всичко и разпредели деня ти на събития. Ти се усмихваше скептично, докато я слушаше. Защо? Трябваше да се събудиш в осем и да се намериш сред купища цветя, да я обладаеш там. Да седнете на трапезата... и седнахте, но тук театропро то се обърка, защото гождоха сърдитите рогати алемани с мечове и ти ѝ каза: „Видя ли, че нищо не стана! Развали се още в началото всичко! Дори събитията на един ден не можахме да предвидим, нали?“ Сърдитите изчадия искаха гуаманти, а ти не беше рудокопач! Опитва се да им обясниш същността на истината. Те попитаха: „Какво ни говори моя?“ Когато изтърбуши двама-трима, опиянен от кръвта и отвратен от себе си едновременно, ти се уплаши, че не си успял да се въздържиш, защото насилието в тебе се бе оказало по-силно от самия тебе. Нежното създаване ридаше до гясното ти рамо. Тя май имаше хубави крака, а?

Разбрал, че е дошъл часът на завръщането, без да знаеш дали си спечелил нещо или изгубил всичко, което си имал, и обсебен само от интимната мисъл да не скучаеш, ти обърна старата си кранта към Малката земя с бесния залив. Спря се пред морето. То пак беснееше, както преди хиляда години. Ти си призна, че не си открил Гилвиргас и че няма кой да ти помогне: в края на краищата моя Гилвиргас може и никога да не е съществувал.

Но ето, ти Царг, застана пред двореца от Свещените земи и езера. Той бе целият потънал в прах, скрибуцаха огромни каменни блокове и зъбки на плъхоци в подземията. Бяха се поизменили някои незначителни подробности в пейзажа, но какво от това? Царят бе мъртъв, народът погребан, Неринга липсваше в залата с помагите и мазилата, но какво – нали ти се бе завърнал, а райското дърво лежеше до краката ти, изтръгнато из корен, направо от рая, нали целта бе достигната? И една рибя опашка носеше със себе си, веднага щом я посади, изникна още едно райско дърво под прозореца със стъклописите. Нима имаше намерение да ги развъждаш, разплождаш, разсаждаш и размножаваш тия дървета? Цяла райска гора, но без богове, сатири и чешми за масло и мед – защо ти са? Да ги показваш на гругите, за да ги смаеш – ти, точно ти? Едва ли. Дрезгаво изцвили конят зад гърба ти, изграци грозно ръждивата ти шпора в прашния каменен под и остави крива резка след себе си – твоята гуря. Нали ти казах, сменили се бяха времената. Жълтата река бе станала Черна река. Нов деспот владееше тези земи и беше сменил стария владетел с мизербалната му хрема, с рехавите му кости и закони. Царг, помниш ли? Ти се огледа, въздъхна. Погледна нагоре – всичко се бе движило и се бе изменяло в твое отсъствие. Едно и също със своите облаци бе останало само непрекъснато променящото се небе.

Тогава ти, Царг, се зае да ровиш в миналото и да оправяш стари сметки. Там, където любовта не можеше да вирее, омразата пускаше зелени филизи и сплиташе клони в кошници.

Ти не се усещаше като сянка на собственото си минало величие, като повторение на самия себе си. Отново търсеше Гилвирдас. Искаше да разбереш какво е станало с Неринга и къде са вечните ти стари побратими, единствените, споменът за които крепеше духа ти, и за които си заслужаваше да те има, да бъдеш, поне днес, ако не утре. Ами... ако беше вече късно? „Ако си изгубил и тях, а, глупако Царг? « – смееше се в тебе и се пръскаше от злоба ехидното ти второ Аз.

Отново обикаляше, скиташе се. Къде скиташе? Защо скиташе? На тая възраст?... Би могъл да станеш търговец, да речем, нещастнико, или бакалин, или сараф, а? Но трудно е да бъдеш онова, което не можеш да бъдеш, онова, за което си некадърен. Отгоре на всичко ти бе и голям инат. Такъв искаше да те положат в гроба, такъв да гниееш докрая – аристократ по дух и мърляв несретник по природа. После, защото ти се живееше (на кой не му се живее, освен на самоубиеца?), ти се заля с половината „жива“ благодатна течност, а другата половина остави за Неринга, която може би отдавна бе станала на прах...

... и препускаше отново, ти, Царг, млад, великолепен и бравурен, в разцветта на силите си, сложил тюрбана, нарамил боздугана и праметнал през рамо стария си ведър дух, като че ли бе вечен, а нали всички ти казваха, че други са вече времената, друго е черно и друго е бяло. В уютния хан се събуди обран от човек, с когото се бе запознал и когото бе сметнал за свой приятел. Спомни си тогава за говорещата отрязана глава, която с псевдофилософиите си те караше да се съмняваш, че има една истина, а не много истини и не постоянни. Спомни си и за това, което диреше над път и зад път, под дърво и камък, по покрити с червени листа пътеки и кръстопътища, които отдалеч предупреждаваха никога да не минава по тях, ако му е мил животът. Защото там вече не змейове, а плагнешки разбойници се подвизаваха и правеха горския тих мир зловец и непроходим, а света на човешките същества – краткотраен. Спомни си, Царг, своя приятел Дижико, потънал в напукана, засъхнала кал и с живи очи, и своя побратим Нимрог с лице изцапано от усукани водорасли и синя благородническа кръв, и за Трикегор Могъщия се сети, и като че ли го видя пред себе си, в черна набръчкана роба без маншети, препасана с плетено лико по средата, и с наметнат отгоре голям черен капшон. А Неринга... тя не ти излизаше от ума. И още едно име се въртеше там, на първия герой, на мита, твой предшественик и култ.

Когато спря пред Двореца със стоте зали на новия свещен господар и отказаха да те пуснат, щом чуха кой си (защото ти приписваха какви ли не дела против феодалите в миналото и всички говореха, че Царг се е върнал по-млад, по-бесен и два пъти по-лекомислен отпреди), веднага те спряха с квадрант изрядно наредени копия и ти дадоха да разбереш, че не си желан. Тогава ти извика и ги попита, не знаят ли поне, дали се е показал от тайната си земя, дупка скривалище, небе или бог знае какво друго място, непобедимият Гилвирдас, дали не се е показал хич, поне за малко, колкото да възмезди правдата. А стражите се изсмяха, един сляп старец ти каза, че непобедими няма (ти, пътниче, би трябвало да го знаеш това, а кое е правда?), и така нататък, върви си по пътя, докато е рано.

– Няма ли кой да ви помогне, юрори нещастни? – изкреця ведно с ехото ти, Царг, а старецът, кекав и негуъг, уж бе сляп и уж бе наивен, отвърна на питането ти:

– Имаше един... имало е някога... казвал се Царг и бил такъв и такъв.

Нали чу, че времената се бяха сменили, преди уважаваха, тачеха и боготворяха някой си Гилвиргас, който май не съществуваше, а сега някой си Царг, който не можеше да бъде намерен, или щеше да се върне като заядливо старче с два щърбави зъба, за да каже през тях: „Аз съм Царг!“ И после всички щяха да се изсмеят.

Имало един Царг. Да, но това е било отдавна. Ще прихнат, ще се хият до насита, ще те напердашат, за да те изгонят накрая, младок такъв. Кой беше казал, че светът е пълен с напердашени герои, които не си знаят силата? Името ти е само страшно, но... само името, а те го приписват на груг Царг, живял през добрите стари времена на добрия, както сега им се струваше, стар цар на Свещените земи, гори и езера и неговата стройна и напета гъщеря Неринга.

Тогава, Царг, ти узна, че преди гвайсет, а може би преди повече лета, деспотът бе уловил Дижико, дошъл да те търси, и го бе пуснал да се бори за живота си. Най-бързият бегач се бе набягвал с живи жирафи, донесени от страните на тропика, слънцето и погравките. Той бе най-добрият и щеше да е жив сега, Царг, ако ти не бе тръгнал тогава в посока, която не се пресичаше с неговата.

Помисли си за това. Познаваше Калния Дижико, нали? Той ненавиждаше царете, смяташе, че те са виновни за всичко и че ако бъдат убити, световните работи най-после ще се наредят. Трябва хубавичко да е разхвърлял стражите, преди да са го уловили с мрежите си. Бас гържа, че е търколил около себе си поне десет трупа. Според хорската мъла те са сто.

И добре е направил.

Огорчен и бесен, ти се успокои накрая. Царг (какво груго ти оставаше), и заби един кръст на буренясалия му гроб, с надпис: „На този, който не можах да опазя“. Ако в тази земя кръстовете бяха милион, сега станаха милион и един. Ти се срещна най-после с Дижико на уговорения кръстопът, макар и този кръстопът да бе дървен, и ти да стоеше при живите, а той се бе върнал при мъртвите, и ти отговаряше от отвъдното. „Сбогом, приятели, дойде време да се разделим“ – нали така бе казано в древната епична песен за цитра.

И макар че времената са се сменили, разделите, особено невъзвратимите, изглежда бяха останали.

Прег Крепостта на Овчия хълм ти пак попита за Гилвиргас, а от бойниците и кулите те осведомиха, че местният алгар, охранен тиран, не бил чувал никога нещо за него, и че се боял всъщност от някой си Царг, чието име според Нартския епос значело живот; но тоя Царг вероятно сега не бил нищо груго освен гърто завистливо човече. „И би трябвало да са прави“ – призна си ти и измърмори, излъга ги:

– Така е. Старият Кобли, моят храбър баща, от когото някога се бояха всички алгари, самозвани монарси и чудовища уауги, сега е много гърт и безнадеждно завистлив, а синът му, ако има груг такъв освен мене, е още в пелени и нищо не може да ви направи.

Но те не те чуха и някой попита отгоре:

– Хей, ами ти кой си?

Съдбата на Нимрод, както се оказа, накратко била следната: побел след себе си тълпа от недоволни, свалил властта на Царя от скалите, но не знаел какво да прави по-нататък. Настъпил ужасен, агски разкол. Самите въстаници, преди да се разпръснат, прогонили с проклетия и камъни водача си, като го обвинили, че искал да се жени за принцесата, а той на свой ред се оттеглил да пости в планината и там, според слуховете, умрял най-после почитан, но неспособен на нищо друго. „Ти не беше лошо момче, Ним!“ – каза си, Царг, докато забиваше втория кръст в пръстта, кръст с надпис: „Тук лежи този, който, за разлика от някои други, може да поведе хората след себе си“. Някои други – това ти ли си, Царг? Ти ли си тези други? Обвиняваше ли се? Ти си знаеш.

Така стигна до последния дом по своя път. Гилвиргас? Не, стопанинът и жена му не бяха чували за него. Имало обаче един Царг...

– Да – отвърна ти – имало е, но вероятно сега той е безнадеждно стар и свидлив, и късоглед, а ако има син, то той още не е дорасъл, за да повтори баща си, независимо че този син всъщност би трябвало да е вече госта възрастен, а не да лежи в пелени.

Ти огледа гома Царг (на всеки кол от оградата имаше забучена вражеска глава), изкачи с развени грехи кулата, която опираше връх в небето (докато се качваше изтърва брадвата си, а нейната гръжка от своя страна изгни съвсем, докато падаше), накрая се върна при любезните домакини на гома и им разказа част от патилата си по време на пътуванията си в странство, а те се изсмяха и казаха, че това са лъжи, но все пак те те одобряват като гост и сътрапезник, именно защото си успял да ги излъжеш така дълго и така хубаво. Какви лъжи, възнегодуба ти, опита се да им обясниш с подробности как си се сдобил с райското дърво, клонка от което подари на стопанката.

– Докато обясняваше, ти уби всичко романтично – възкликна тя. – Просто ми дай тази клонка и аз ще ти повярвам, без да са ми нужни гребнавите ти уверения и клетви. Да ми дадеш клонката е единственото, което трябваше да направиш.

Тогави ти, Царг, се вгледа в лицата на любезните стопани и позна в Нея твоята възлюблена Неринга на преклонна възраст, а в Него – своя стар побратим и приятел Трикегор. Те вече не си спомняха за тебе, бяха те забравили... а и ти не се постара да им припомниш миналото. Поздрави ги за челядта им, за седемте им синове, спря се замислен пред четирнадесетте люлки на внуците им, а в себе си купеше, идваше ти да ги запалиш, но кой знае, може би те щяха да бъдат 14 пъти по-добри в начинанията си от тебе и затова заслужаваха да живеят. А кой знае, може би от тях щяха да се пръкнат и да разсият семето си по земята не 14 благородни мъже, а върли злодеи трикегорити, които щяха да убият собствените си родители и да заграт имането на своя прагядо, Царя на свещените земи, гори и езера? Неизвестно. Ти, Царг, се прекръсти, въздъхна, застанал вече зад каменния зид, представи си щастливите старини на Неринга и Трикегор (защо е трябвало да те чакаш – и то цели десетилетия? Не са

били дължни). Ти дори се зарадва, че е станало така. После си представи щастливите им младини и онова, което би заварил, ако бе дошъл тогава. Щеше да има гняв, кръвопролитие след изневярата... Трикегор те беше жертвал като побратим – за зло или за добро. Но все пак те беше жертвал.

Ти, разбира се, не им каза кой си. Нужно ли беше? Едва ли. Изводът бе, че не трябва винаги да бъдеш герой, ако искаш да си осигуриш богро и жизнеспособно поколение. Всичко останало е губене на време. Такава беше поуката, Царг. Какво би казал за нея?

И ето, че ти заби последния кръст, издялан от райско дърво, пред дома на живите двама, написа имената им и една дума само: „Сбогом“. Погреба ги живи, а те си останаха... Останаха в дома си. Фученето на вятъра се усилваше, от навъсения небесен свод забавля сняг на парцали, завиха вълци. Ти се качи на коня и тръгна в друга посока, през полето на кръстовете с мъртвите от последната свирена война. В галечината след дълга езда ти съзря подпухнали сини планини, две урви с приклечено между тях блего зимно слънце, като петно на небето, и бе погълнат от агска тишина, в която се чуваше само как снежинките се сгромолясват върху заснежението склонове, залегените падини и белите меки преспи, а от тях слизаше съвсем неясна и навярно въображаема сянка, която ти се стори твоята собствена. Ти изчезваше, обезкостяваше се, ставаше на призрачен дим във времето, струваше ти се, че се разтваряш в сивото и студено пространство, толкова нереално чувствуваше всичко, може би защото вече не беше на себе си.

Виеше зимната фъртуна... засипваше пъртините... трупаше... Свечеряваше се, скоро от небесната небулоза щяха да заблещукат безшумно и загадъчно звездите. Ти се почувствува много уморен, приседна в снега, конят тихо потропваше до вдървените ти нозе, главата ти бавно клюмна, натисната от съня. Ти заспа и никога повече не се събуди. А беше тръгнал към... но те те умориха.

Е, не, това дори аз, Гилвиргас, не мога да им простя, още повече днес, когато смахмузвам коня си сред гората от кръстовете, виждам вкочаненото ти тяло, подминавам го и продължавам, но все си мисля, че навсякъде ще ме посрещат и ще ми казват, че имало само един, който можел да промени нещата, наричал се Царг, ала никой в тази земя вече не си спомня как е изглеждал той и къде е отишъл.

Лалка Павлова
**145 ГОДИНИ ОТ
ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ПЛЕВЕН
ИСТОРИЯ, ЛИТЕРАТУРА, ЧОВЕК**

(фрагмент от монографията „Епически монументи на свободата в романа „Войната свърши в четвъртък“ от Неда Антонова)

Всеки роман (бил той исторически, криминален, научнофантастичен, биографичен и т. н.) има свои специфични особености и авторът трябва добре да ги познава, ако иска да създаде стойностно, запомнящо се произведение. Безспорно е, че „Войната свърши в четвъртък“ на Неда Антонова е исторически роман, тъй като в основата му са положени реални събития, свързани с Руско-турската война от 1877–1878 година. Това изисква от нея не само добре да познава документираните събития (от участници в тях, от историци и кореспонденти, съпътствали и отразявали хода на военните действия), но и уменията да ги съчетава с фикционални сцени и герои, които да „попълнят“ празните места в хронотопа им и в същото време да придадат художествена плътност на изображението, като доизградят образите с техния духовен и емоционален свят. В творческата биография на Неда Антонова обаче „Войната свърши в четвъртък“ е нейният първи роман. Именно това изненадва читателя, защото тя е съумяла да създаде произведение, което го интригува, завладява, кара го с вътрешно напрежение да следи развоя на бойните действия, заедно с героите му да изстрада случващото се, да се възхищава или да скърби в зависимост от конкретната ситуация. И това е така, защото авторката е представила правдиво човешките характери с техните добродетели, с таланта им на военачалници, но и с човешките им недостатъци, които ги направят близки и разбираеми. И въпреки спецификата – войната изправя хората един срещу друг като врагове на живот и смърт – Неда Антонова не дели героите си на протагонисти и антагонисти, а търси у тях онези човешки стойности, които ги сближават като индивиди. Проучила внимателно цялата документация за Руско-турската война от 1877 – 1878 година, тя някак със сърцето си усеща, че ако Съдбата ѝ е решила да я постави в това историческо време, не би могла да стои встрани от случващото се. Любопитен момент за читателите на моята монография е включената информация за творческата история на романа, представена лично от Неда Антонова (главата „Познатата и непознатата Неда Антонова“). При създаването на образната система на романа, писателката се ръ-

ководи от становището на такъв колос в сферата на романа, какъвто е авторът на „Война и мир“, Лев Николаевич Толстой: „За историята има... герои. За художника трябва да има хора.“ Затова и тя се стреми да използва всички възможни белетристични средства, за да „очовечи“ своите герои, въпреки че съдбата им ги поставя от двете страни на военната бариера. За нея те са врагове само по време на сраженията, в останалата част от ежедневието си те са хора, на които нищо човешко не им е чуждо: „До Скобелев поставих красивата българка Зография, гъщеря на богат търговец, учила в пансиона за благородни девици в Санкт Петербург, и Мария – възпитаничка на Мунковото училище в София и спасена от смърт от Осман паша.“ В палатката на всеки един от двамата пълководци тя въвежда по една жена, защото вярва, че любовта е най-човешкото и най-облагорожаващо чувство, което не признава национални, религиозни или военновременни граници и различия: „Пет месеца обсада, пет месеца щурмове на крепостта, кръвопролития, студ, смърт и любов.“ Затова образите на младия генерал Скобелев и на вече зрелия мушир Осман паша се възприемат от читателя като сходни характери, почти като братя, и двамата умни и мъдри пълководци, които по стечение на обстоятелствата Съдбата е поставила един срещу друг. И още от първата глава на романа те вървят един до друг и един срещу друг, свързва ги взаимно уважение, въпреки че се бият на две противоположни фронтови линии. И така, редом – до края на романа.

1.

Необичайната творческа зрелост на Нега Антонова, въпреки че това е дебютният ѝ роман, проличава в решението ѝ да започне своето повествование не с любимеца на плевенчани (генерал Скобелев), а с **Осман паша**, този, под чийто ботуш в момента се намира населението на Плевен. Знаково е и краткото мото на първа глава („Или командвам, или мълча“, Наполеон). То поставя проблем, защото „мълчанието“ може да има различни семантични измерения и читателят с нетърпение ще следи сюжета, за да си изясни неговото съдържание. Портретното описание на Осман паша, с което започва романът, извежда на преден план една сложна личност на пълководец, който въпреки високия пост в турската военна машина, е запазил човешкото в себе си:

„Маршал Осман Нури паша, подобно на най-скромния от всички отомански владетели Селим III, нямаше харем. Жена му Зумруд ханъм заедно с двамата му синове и петнайсетгодишната Лейля живееше в Истанбул и никога не бяха навестявали маршала по многобройните му главни квартири, пръснати из цялата империя. Никой – гаже най-близкият му приятел Агил паша – не беше виждал Осман смутен от жена или – вай, Аллах! – влюбен. На четиридесет и пет години той беше хубав мъж с малко ниска, но силна и стегната фигура, с гъста черна брада и тъмни очи. Лицето му бе едновременно лице на благородник и на човек, свикнал да изпълнява заповеди. Говореше малко, повече без обръщение и макар че бе изучавал френски, използваше го в краен случай и с неудоволствие. Носеше скромен

мундир без отличия и декорации. Всичко, което го обграждаше, бе просто и удобно. Роген да бъде войник, той се чувстваше щастлив само на война. Подчинените си избираше по ум, образование и грозота. (...) Строг, суров, честен, изключително надарен с всичко, нужно на големия пълководец...

Интересното е, че и Яна Язова (в романа си „Шунка“), и Нега Антонова говорят с топло чувство на уважение за Осман паша, за неговите качества като човек и пълководец. С кратка биографична справка Язова предупреждава читателя, че в лицето на Осман паша руската армия ще срещне достоен противник. При Нега Антонова информацията за миналото на турския мушир е представена в поредица от кратки ретроспекции, вмъкнати на подходящи места в хода на реалното развитие на действието в сегашността на Руско-турската война от 1877–78 година. Този ѝ подход позволява на читателя да осъзнае причините както за откритите му умения като стратег и пълководец, така и за аналитичната нагласа на мисленето му и някои особености на неговия характер и мироглед. В безсънната нощ срещу 25 април, 1877 година, в напрегнатото очакване телеграфът да гонесе най-после информация за преминаването на руската армия през Дунава, той внимателно претегля в ума си нейния команден състав, от който отделя трима души: военния министър граф Дмитрий Алексеевич Милютин („човек със съвременен поглед към войната, солиден познавач на руските бойни традиции и реформатор на руската армия“), младия генерал Михаил Дмитриевич Скобелев („поем на войната и човек с огромен авторитет, обаяние и практика на победител-пълководец от Суворовската школа“) и известния инженер-фортификактор Едуард Иванович, „чиято прозорливост, познаване на военното дело и боен опит бяха много полезно допълнение към качества на първите двама“. Явно е, че пълководецът Осман паша не е от спонтанния тип командири, които действат под напора на внезапно бликнали чувства, той е преди всичко аналитик и стратег, който внимателно проучва всичко, преди да вземе решение и да издаде заповедите си за действие. Затова, бързайки да изпревари руския корпус на генерал Шилген Шулднер, с изтощителен седемдневен поход той повежда войските си от Видин към Плевен („без почивка и сън“, „измъчени от пек, път и жажда“), още с влизането си в Плевен издава заповед да се започне укрепването на околните хълмове и успява да превърне за една нощ „никому неизвестния досега град в укрепен лагер, в солидна крепост, която спря руското настъпление и задържа западния отряд пет месеца, а опитите за овладяването ѝ се превърнаха в най-героичните и кръвопролитни страници от цялата Руско-турска война“. За това наистина се изискват поредица от личностни качества – предвидливост, съобразителност, физическа и психическа издръжливост, упоритост в отстояването на решенията и заповедите, които засягат не само войниците, но и него самия.

Такъв го е видял и такъв го описва в своите кореспонденции и руският писател-журналист Немирович-Данченко: „Осман паша е генерал внимателен. Той няма да рискува да премине в настъпление, няма да рискува да постави на карта своята армия даже с някаква надежда за успех...

Преди всичко това е човек суров, притежаващ голямо лично мъжество. Той обикаля лично позициите, не се бои от огъня, оглежда и проверява веригата.“ (Немирович-Данченко В. И., „Год войны“, 1879 г., т. I, стр. 119). Такъв го представя и Неда Антонова след втория щурм: „Осман паша, заедно с всички щабни офицери, обходи позициите на армията и нареди южният и югоизточният фронт да бъдат допълнително укрепени, тъй като там русите се оказаха най-силни.“ В същото време тя не спестява и някои нелицеприятни истини за военачалника Осман паша, който в името на целта, която си е поставил, не щади нито българското, нито турското население в града, нито своите бойци: „Насила ни карат да копаем окопи. Който не се подчини, го бесят на портата на собствения му дом. И брат ми обесиха... Два дни не ни дадоха да го погребем. И сега го виждам как се люлее посинял...“ Прекарал почти целия си живот в условията на войните, понякога Осман паша става честолюбив, високомерен и лицемерен. След отблъскването на руските атаки турците на пазара го гледат с преклонение, гаряват му най-хубавото от стоката си и въпреки че той оставя на мястото ѝ по една златна лира, с пренебрежение и снизхождение отвърща на поздравите им, разгразнен от тяхното „прекалено желание всичко да изглежда като че ли няма война“. Неповерчив и мнителен е дори спрямо офицерите от щаба на собствената си армия: „Маршалът уважаваше силата, историята и опита на всички народи, но дълбоко ненавиждаше онези чужденци, които се опитваха да влияят върху развитието на Турция и нейната армия. Не можеше да се очаква от двамата иноверци – Сюлейман бе евреин, а Мехмед Али – немец – да обичат империята и да разбират нейните интереси така, както истинският правверен.“

Интересен похват, който Неда Антонова често използва при изграждането на образите, е представянето на определен герой през погледа или на неговите подчинени, или на враговете му отвъд бойната линия. Преди атаката, оглеждайки с бинокъла си строената турска пехота между гривишкия редут и Плевен, Скобелев се опитва да си представи Осман паша, да разбере кое е онова, което го прави победител, да види очите му, в които се оглежда неговата душа, формата на устата му, която отразява неговия характер, жестовете му, които издават тайните страхове, надежди и пороци:

„Осман! Лице, което трудно би направило впечатление отведнъж. Очи на роден благородник. Скули на човек, способен да превъзмогне с воля и разум всякакви препятствия. Леко гърбав нос, гъсти вежди, разделени от бръчка. Аскетична, леко хищна уста. Овал – повече вгълбен, отколкото интелигентен. Тъмна брада, така добре допълваща лицето, като че бе рисувана от художник. И още? Какво още? Достоленост? Да. Прозорливост? Сигурно. Грубост? Може би. И още? (...) Обича войниците, но не ги жали и не ги забелязва, защото те са част от него самия. Има пари, но не се интересува от тях. Обича войната, но не я оправдава. Критичен вожд и верен поданик. Скромнен със скромността на богатите духом. Плебей по произход и благородник по поведение. Умен противник, надежден и силен враг. Враг, който със самото си съществуване изостря у теб вкуса към

победата. Недостатъчно образован за маршал, но твърде опитен и много умен. Мъж, достоен за история.“

Използването на този подход – да представи героя си през погледа на неговия основен опонент – изпълнява две художествени задачи: да избегне дидактичността на пряката авторова характеристика и в същото време да позволи на читателя да придобие информация и за личността на този, през чийто поглед е представен конкретният герой. Явно е, че и самият Скобелев притежава голяма част от качествата, които вижда в Осман паша. „Роден да бъде войник“, Осман паша се държи като такъв и по време на бойните действия, и при необходимостта да обяви капитулацията на командваната от него армия. За своите подчинени той е „точно и пълно олицетворение на шествековната мощ на империята“, те вярват, че в него „има нещо от Аллах“. По подобен начин го възприемат и своите, и естествените му врагове от представителите на руското военно командване. Тефик бей усеща тръпка в гърлото си при вида на този смел и горд човек с дълбока бръчка между веждите, с огромна покруса в погледа, изразяваща едновременно „обреченост и благородство“, а генерал Ганецки стои прав и с шапка в ръка пред ранения мушир, чувства се неудобно в позицията си да настоява той по-бързо да даде знак за окончателното си решение: „Маршалът свали сабята си и я погаде на генерал Ганецки. Тефик се разрида.“ (Според Немирович-Данченко се разплаква самият Осман – „Год войни“, 1879 г., том 1) Вих казаха обаче, че като своеобразен лавров венец за моралната му победа прозвучават думите на руския император Александър II в момента, когато връща на Осман паша сабята му в знак на признание за неговия изключителен талант като стратег и пълководец: „Поздравявам ви за блестящата отбрана, паша. Това е един от най-великолепните факти във военната история.“

В един исторически роман, чието повествование разгръща платното на военен сблъсък между две империи, водили многократно война за надмощие, белег за белегистично майсторство е умението на автора да индивидуализира своите герои, тъй като самите обстоятелства на живота им формират у тях поредица от еднакви или близки качества и навици, свързани с военния бит. И тук Неда Антонова отбелязва значителен успех. Осман паша е представен не само като стратег и пълководец, но и с някои специфични свои привички – запълва времето си с четене, опитва се да кали волята си, като спи на открито върху замръзналата земя или върви по тридесет километра пеша, без да си почива. Обикновено след трудна ситуация, лична или свързана с бойните действия през деня, той се самовглъбява, подлага на откровен и честен анализ собственото си поведение и взетите едни или други решения, като разговаря със себе си в множествено число:

„Нещастни сте, пашалар – той винаги говореше в множествено число – нещастни сте и нещастие то блика от вас самите, и за да не ви мъчи, които могат да се пипнат и видят – предвождате армии, изменяте стратегии, кичите се с орден и други висши благоволения, а иначе сте

болни и не ви се живее... Но смъртта не идва, когато я викаш. Смъртта и любовта. Те все гледат да ви сварят неподготвени, за да изглеждат по-силни от вас... Вие се мъчите да им извиете врата и все не ви се удава. Защото искате да се борите с Аллах, а това е грях, пашаалар... Грях е, но той изчезва, ако вътре в себе си сте съгласни с него. Тогава става вяра. И няма нищо по-силно от грешката, превърната в убеждение. Така се открива животът и само тези открития, които човек сам е направил, само те му принадлежат завинаги. Хайде, пашаалар...”

Най-ярката индивидуализация на образа на Осман паша Нега Антонова осъществява чрез допълнителната сюжетна линия, свързана с влюбването му в полуживата българка Мария, която прибира в къщата до църквата и с която живее, когато обстоятелствата на военния живот му го позволяват. Неочакваността на чувството, подчинило на себе си целия му интимен свят, го кара да се промени като човек, да започне да се грижи за една гяурка с непознатата го моя момент отстъпчивост и нежност като към крехко цвете – не я насилва, обладава я само когато почувства, че и тя го желае, дели хранителните си гажби с нея в най-трудните моменти на глад и болести в обсадения Плевен, свиква лекарски консулт след абортта ѝ, въпреки констатацията, че тя сама го е предизвикала, продължава да се грижи за нея като за малко дете, да я преоблича нощем, когато тя трескаво се мята в леглото, изгаряща от огън: „Той, който би могъл да има най-красивите жени на империята, да ги има с взаимността и волята им, сега се радваше на всяка сянка от радост по лицето на една малка гяурка. Омразата ѝ го забавляваше, а безсилието ѝ да му направи лошо го привързваше към нея.“ Един-единствен път през тези няколко месеца Осман паша чува от устата на Мериам жадуваните думи „Обичам те!“ Невярващо, като видение той я полага върху козяка и коленичи над нея като пред божество, а когато на разсъмване пришпорва рижиya си жребец („щастлив, макар и предаден“, „влюбен, та чак богоравен“), с бесен галоп преминава по улиците на града, за да „поведе към Вит своята гладна и въодушевена армия“. Животът до този момент го е убедил, че „когато Аллах отнема от някого любовта, той му дава в замяна друго“. Нега Антонова осезаемо подсилва драматизма на изображението във финалните страници на романа. Нейният Осман много добре знае, че „във войната и в любовта няма двама победители“, че „който се съгласява на война или любов, трябва да е готов да приеме поражението“. Ранен от шрапнел в крака, заобиколен от купищата ранени и убити свои войници, Осман паша вижда превърнатата негова зелена карета със златен полумесец, висяща от перилата на моста над реката: „От полуоткъснатата полюляваща се врата висеше черен шал с жълти ресници... Шалът на Мериам... В каретата нямаше хора. Маршалът загуби съзнание.“ Силният и уверен маршал, когото всички наричат „железният анаголец“, в края на романа е видян като човек, на когото Съдбата е отнела всичко – и славата, завоювана през годините с упоритостта и жертвеността на истински войн, и любовта, която се е оказала илюзия. Съдбата обаче не успява да му отнеме достойнството на войник, който има самочувствие-

мо на човек, изпълнил своя житейски дълг. Във финалната сцена, останал прав, въпреки поканата на руския император да седне, след голямото признание за „блестящата отбрана“ на Плевен, която ще се помни като един от „най-великолепните факти във военната история“, Осман паша, почти като дребен мъдрец, застанал пред обладаните от суетата на деня победители, спокойно отговаря: „Не всички дни са еднакви. Направих, каквото можах. Щастлив съм, че съм ранен.“

2.

Детството на авторката на романа „Войната свърши в четвъртък“ – Неда Антонова – минава по онези хълмове около село Брестовец, където са били палатките на Скобелевия отряд. Затова не е изненадващ възторгът ѝ, избликнал малко по-късно в нейната поема „REQUIEM“:

Зелените възвишения...
 Зелени от младост сърца...
 Алена кръв,
 огнена кръв –
 попила кръвта им завинаги...
 И един бял,
 безсмъртно бял генерал
 вихае над тях
 с коня си...

Не е изненадващо и това, че почти две трети от повествованието в романа ѝ „Войната свърши в четвъртък“ е свързано с личността на **Михаил Дмитриевич Скобелев**. Образът му е въведен още в първата глава чрез обобщена извадка от кореспонденциите от Макзахан, Форбс и Гранд в западната преса, преведена от Талаат бей по заповед на Осман паша. Откъсът е поднесен в различен ракурс от останалата част на текста, чрез което Неда Антонова откроява важността му, превръща го в своеобразна синтезирана програма, по която тя ще изгражда представата за своя герой в повествованието, поднасяйки конкретни аргументи, които потвърждават синтезираната му характеристика:

„Между многото офицери от щаба на великия княз има един, който би привлякъл вниманието ви, където и да се намира, и чието поприще е било винаги любопитно и бляскаво едновременно. Той е висок, с гъвкава, тънка и обаятелна фигура, с яносини очи и голям, но изящен нос, какъвто Наполеон, гледайки своите офицери, търсел, когато искал да си избере генерал – и с едно доста младо лице на поручик... Генерал Михаил Дмитриевич Скобелев – завоевател и губернатор на Фергана. Трийсет и три годишен. Световноизвестен. Богат. Храбър. Суверен. Честолобив. И разведен. Владее свободно три европейски езика и счита за щастливо всяко двадесет и осмо число от месеца. Облича се винаги в бял мундир, язди бял кон и се гордее с Георгиевския си кръст втора степен, получен заедно с генералмайорския чин като награда за присъединяването на

Кокандския край към Русия. Наричат го Скобелев-младши или втори, за да го различават от баща му, стария генерал Дмитрий Иванович. Намират, че прилича на Буланже, а го сравняват по храброст, пълководческо изкуство и достъпност със Суворов. За него казват, че вярва в три неща: народа, Бога и войника. Обича майка си, сраженията и любовта. Ненавижда мракобесието, солдафонщината и скудоумието. Има много врагове и непрекъснато ги увеличава. Във военните среди го уважават, но се боят от него и се стараят да го държат по-далече от стратегията. Войниците го обожават, следват го даже когато ги води на явна смърт и приемат за единствена своя награда да се наричат „скобелевци“...

Показателни са размислите, които този текст предизвиква у Осман паша, защото те открояват новото, прогресивното начало в личностните качества на Скобелев: „И в Русия е като в Турция. И в Русия командирите се избират по това дали умеят да си служат добре с четенето вместо с оръжието, дали знаят подробности от историческите науки, вместо тънкостите на военната стратегия и дали са близки на царстващата фамилия...“ Според Б. Костин Осман паша готолкова е впечатлен от качества на Скобелев, от неговите умения на пълководец и стратег, че в последното сражение при опита да пробие руската блокада избира място, което да е далече от войсковата част на младия генерал – реката Вит. (Б. Костин, „Воспоменания врача о М. Д. Скобелева“, Москва, 1990 г.) Общото между двамата офицери и взаимното им уважение, въпреки обстоятелствата на войната, изправила ги един срещу друг, Неда Антонова подчертава чрез различни средства от началото на романовото действие до неговия финал с краткия им реален диалог на френски език, който зарежда тишината в последвалата пауза с констатацията: „Двамата вече не са противници.“

Началните страници на романа акцентуват спецификата на отнoшенията между висшите офицери в щаба на руската армия. Макар че Михаил Дмитриевич Скобелев все още не е зачислен в действащата Дунавска армия, участва в обсъждането на стратегията за преминаването на румънската граница през река Дунав. В хода на дискусиите по време на заседанието на военния съвет, Неда Антонова подчертава някои съществени характеристики на младия генерал, доближаващи го до личността на императора Александър II: „И двамата бяха еднакво високи, със светли очи, ярки профили и тъмноруси бакенбарди, еднакво властни, макар и по различни причини, еднакво независими, но единият по-стар и с отпуснати устни, а другият изопнат и пламенен. Във всеки случай трудно беше да се отгатне кой е самогържецът.“ Синтактичният паралелизъм, акцентуван с трикратното повторение на наречието „еднакви“, не просто доближава образите на двамата висши представители на руската аристокрация (императорът Александър II и генералът Михаил Скобелев), а бележи и началото на частичната идеализация на младия генерал, чийто образ поддържа „скелето“ в градежа на целия сюжет на романа. Категоричната позиция, която заема по време на дискусиите, откроява неговата гръзка аналитична мисъл, съчетана с добро познаване на руската история и

умението му да я обвързва с философски обобщения, които прозвучават като житейски максими: „Войната изключва и човеколюбието, и лекомислието. Войната е страшна работа, но започнеш ли я, добротата става неуместна. Ако ние не ги задушим, ще ни задушат те. Гражданските теории тук са неприемливи. Човек, който обича ближния си и ненавижда войната, трябва така да разбие врага, че той да не може след тази война да започне друга.“ Интелигентният български читател добре познава тази философска позиция от творчеството на Йордан Йовков (военната му проза и особено „Последна радост“) и на Димчо Дебелянов (фронтовата му поезия и най-вече „Един убит“). В хода на разгръщането на сюжетното действие Неда Антонова непрекъснато допълва с нови елементи демократичните възгледи на Скобелев за войната като стратегия и тактика, философия и психология, гори и с необходимата дипломация, засягаща бъдещето на освободената държава: „Този, който е приел да бъде отговорен за политическата свобода на един народ, е глъжен да попомогне и духовното му освобождение. Българите са природно надарени – схватливи, емоционални и хитри – но им трябва две неща: прозрение за бъдещето и усещане за собствената им сила. Това, за което е късно за Русия, ние трябва да направим за България – да дадем път за най-прогресивното, да го издигнем до равнището на законодател, да го укрепим там и да му помагаме безвъзмездно. (...) Мислейки за бъдещето на Русия, ние трябва да го свързваме и с бъдещето на България – но не в границите на задунайска губерния. Не! Русия ще бъде лош пример за освободените славяни, а и благородната мисия, за която Бог я благослови, изключва всякакво посегателство върху свободата и поприцето на избавените.“

След неуспеха на първия щурм за освобождението на Плевен, Скобелев е единственият офицер от щаба на руската армия, който (в присъствието на негово Височество княз Николай Николаевич и негово Величество императора Александър II) открито сочи причината за поражението: „Аз лично се прекланям пред храбростта на руския войник, но да се разчита само на тази храброст е най-малкото неразумно. За никого не е тайна, че през цялото време на атаката не достигаха патрони и някои от ротите бяха принудени да отстъпят заетите позиции не само заради недостиг на муниции, но и заради невъзможността този недостиг да бъде преодолян. Смятам, че тези две хиляди и четиристотин убити войници от доблестната армия на Ваше Величество можеха да бъдат използвани по-разумно и доблестно.“

Грижата за руския войник! Тя не е просто първостепенна задача на Скобелев – да го разведри след сражението и преживените ужаси и загуби, да го снабди, доколкото това е възможно, с храна и тютюн – но и да му даде личен пример за себеприщипване в хода на самите сражения. При него няма разминаване между думи и дела. Сочейки отсрещните височини на своите войници, пред чиито погледи от умората, горещината и нажежената от изстрелите на оръдията земя, въздухът звъни, той произнася знакови и искрени думи: „...там трябва да стигнем, братя. Там. Половината ще бъдат избити, но те ще помогнат на останалите да овладеят възвишението. Това ще бъде честна и славна смърт. Турците ще ви

отблъскват, но вие ще настъпите пак. Запомнете, няма да има сигнал за отстъпление. Атакувайте го последния човек, го последния куршум. Довиждане, братя. Ще ви чакам на възвишението.“ И войниците вярват на своя пълковводец, обичат го, знаят, че по време на сраженията те наистина са братя и заедно с него посрещат куршумите, затова са готови да го последват навсякъде. Призивът му „След мен, момчета!... Напред, георгиевци...“ възпламенява у тях порива да дадат всичко от себе си, за да постигнат посочената цел. Защото знаят, че редом с тях неизменно ще бъде техният бял генерал, почти митологизиран и в съзнанието им, и в повествованието на Неда Антонова: „След мен, момчета... И непостижим за куршум или сабя, Михаил Дмитриевич пренеска от единия край до другия, турците се целят в мълниеносно прелитащата фигура, целят се дълго и старателно, но фигурата му все остава някъде между куршумите, а същите тези куршуми, дето уж бяха предназначени за него, стигат до гърдите му, но мигом се връщат обратно и поразяват тези, които ги бяха изпратили. „Вай, Аллах!“ А обикновеният руски селянин, войникът Тишка Воробей, който никога в живота си не е слушал приказки за богатири на силни коне, но е видял на календара на отец Пимен изрисуван млад мъж върху бял кон с копие в ръка, пробождащо огромна змия, с благоговение възкликва: „Свети Егорий!...“ (руският свети Георги – б.а.).

Кулминационен момент в героизацията на образа на генерал Скобелев представляват баталните сцени по време на третия щурм за Плевен. След отказа на руското командване да изпрати подкрепление за отряда му, Скобелев решава да използва последния резерв, който има – себе си. Честен и всеотдаен като своя кумир Суворов, забележителен оратор, младият генерал се обръща с огнено слово към своите войници: „Братя, не искам да ви лъжа... боят ще бъде жесток... ние трябва да вземем отсрещното укрепление... живи или мъртви... Помнете – живи или мъртви... Аз ви обичам... много ви обичам... но ще бъда безпощаден към всеки, който посмее да спре пред врага, да се огъне или – не дай Боже! – да се върне назад... Момчета! Нашият час удари. Светът ще запомни единайсети септември и целият български народ ще благославя тази дата и ще почита вашата памет... Готови ли сте, момчета?... Отекна гружен и мощен вик.“ Изключително драматично, с дълбок вътрешен психологизъм, Неда Антонова представя обратния път на генерала и усещането му за лична вина, когато е принуден да отстъпи на врага завоюваното с толкова много кръв и жертви възвишение. Вътрешният монолог, представен чрез накъсано от много емоционални паузи слово, разкрива разтърсващата му покруса в момента на прощаването със загиналите. Най-страшен е обратният път! Съзнанието, че е повел напред хиляди, а връща назад стотици, изгаря мозъка му, кара го да напъва докрай малкото останали му физически сили, но да предаде заповедта за отстъпление и да спаси поне последните останали живи: „Бог може да ми прости хилядите загинали вчера и днес, но тези, които ще паднат от тази минута нататък, ще тежат на съвестта ми... На моята съвест... Защото всичко вече е безсмислено... Ние отстъпваме... Отстъпваме... Чувате ли... вие, дето лежите мъртви и чужди на всяко вълнение... ние сме бити..., нас ни предадоха своите... ние се връщаме, а

вас оставаме тук... оставаме ви... вие единствени сте видели края на войната... Защо не паднах заедно с вас...“

В последната част на романа Неда Антонова представя генерал Скобелев в една нова позиция, откроявайки неговите лични качества, които дават перспективи за пълнокръвното му бъдещо участие в живота при едно мирно време. Назначен за военен губернатор в освободения Плевен, той се изявява като хуманист и демократ с изумителни административни способности. В действията си се ръководи от максимата, че „врагът е враг, докато се сражава срещу теб“, а когато вече е победен и паднал в краката ти, „ти си длъжен да го вдигнеш и да му помогнеш да живее“. Неслучайно турското население в града му дава прозвището Справедливия.

Още в синтезираната характеристика на Скобелев в преведената извадка от европейската преса, включена в първата глава на романа, Неда Антонова полага един лично-интимен шрих в неговия образ: „Обича майка си, сраженията и любовта.“ В хода на повествованието, използвайки поредица от ретроспекции, тя изяснява и уплътнява художествената представа за интима на героя си, за неговите срещи и раздели, за женитбата и развода му, за да положи върху тях яркия печат на рогилата се в условията на войната любов към гъщерята на търновския търговец Никола Ранков – Зография. Въпреки усилията му да се противопостави на зараждащото се чувство в душата му, воден от логиката, че „истинският войник не бива да има семейство“, зеленото люлеене в очите на Зография и знакът на подгънатите ѝ под софата колене го разтърсват до такава степен, че го карат да разбере не само че „нещото започва“, но и да осъзнае, че „връщане назад няма“. Връзката им е усложнена от драматичните обстоятелства на войната и дълга на младия генерал към каузата, на която се е заклел да служи – срещат се, разделят се, но в края на романа публичното му признание „Аз ви обичам, Зография Николаевна!“ поражда сълзи в очите ѝ и завършва с щастлива прегръдка. Тази допълнителна сюжетна линия обогатява наситеното с много батални сцени повествование, поради което не мога да приема твърдението на Никола Боздуганов, че Неда Антонова е използвала художествената измислица „твърде произволно“, че „изменя на здравия си реалистичен стил“, като кара Скобелев да пренебрегне с белия си кон по редута, за да търси „българката Зография“. (Никола Боздуганов, „Високият откуп за свободата“, в. „Вит“, ноември, 1979 г.). Тъкмо обратното – интимният шрих допълва и приземява романтично извисения му образ на войн и пълководец, като подчертава, че той не е някакъв студен паметник на свръхидея, а човек, на когото нищо човешко не му е чуждо.

3.

Второто издание на романа „Войната свърши в четвъртък“ от „Факел“ акцентува едно признание на собственика на издателството – Румен Леонидов: „Неда Антонова възпроизвежда не само премълчавани дотогава, а и доскоро факти, но и въвежда читателите в разтърсващи съзнанието ни подробности: поредицата от недалновидни военни решения на руския Генщаб, безкрайните боричкания за превъзходство между висшите руски

чинове, безволието на Александър II, императорът, който е под непрекъснатия контрол на своя брат – великият княз Николай Николаевич. Тук с изненада ще научим нещо, което не го пише в учебниците ни по история – почти през цялото време на войната руският цар е бил близо до войниците си, живял е на освободената българска територия, а не е седял удобно на престола си в Петербург.“

Прав е Румен Леонидов – от романа на Нега Антонова читателят наистина научава за **Александър II Николаевич, император на Русия от 1855 до 1881 г.** неща, които не ги пише в учебниците по история, като сблъсква многовековната представа на възрожденския българин за Дядо Иван с един реалистично изграден образ на руския цар – освободител, както той остава в нашата история. Всъщност присъствието му по време на събитията около Плевен през 1877 г. не е художествена измислица на Нега Антонова. Дори нещо повече – почти цялото царско семейство участва в Руско-турската война от 1877–1878 г. – великият княз Николай Николаевич, главнокомандващ на руската армия, брат на Александър II, както и трима от синовете на руския император, оглавяващи различни войскове части. Това е историческа истина, която доказват множество документи, както и писмата на Александър Александрович, син на Александър II и бъдещ император на Русия под името Александър III, който по време на описаните в романа събития изпраща писма до своята съпруга – великата княгиня Мария Феодоровна. В едно от тях младият Александър Александрович, командир на Русенския отряд по време на войната, споделя следното: „За голямо свое нещастие баща ми, който никога в живота си не е виждал нито едно сражение, е бил лично под Плевен по време на онези ужасни боеве и постоянно говореше за тях и плачеше. Не знам дали си е давал сметка за огромната жертва, принесена напразно и напълно безполезно, тъй като преди да щурмуват турските позиции е трябвало да предвидят и този изход. Ние всички сме уверени, че кървавата грама на 30 август е резултат от това, че са искали непременно да приключат бързо с Плевен и да го поднесат като ефектен подарък на баща ми за неговия имен ден. Искали, но не могли. Какво да кажа?! Непростимо и престъпно от страна на главнокомандващия (Николай Николаевич – б. а.) необмислено решение и без съмнение той е длъжен да понесе отговорността си пред цяла Русия и пред Господа Бога за тази отвратителна грама.“ („Из переписки царевича Александра Александровича и его августейшей супруги великой княжны Марии Феодоровны, 1877–1878 г.)

В романа „Войната свърши в четвъртък“ Нега Антонова въвежда образа на руския император Александър II във втора глава по време на заседание на военния съвет, който обсъжда стратегическите ходове на руската армия за преминаването на румънската граница и форсирането на река Дунав. Още с първият шрих от портрета му тя не само го доближава до обаянието на младия генерал Скобелев („еднакво високи, със светли очи, ярки профили и тъмно руси бакенбарди, еднакво властни, макар и по различни причини, еднакво независими, но единият по-стар и с отпуснати устни, а другият изопнат и пламенен“), но и го превръща в своего рода закрилник на Скобелев сред негативно настроените срещу

него офицери от щаба на армията. Пряката авторова характеристика акцентува важни черти от характера и стила на поведението на руския император, както и неговите възгледи за предстоящата война:

„Императорът обичаше да се изразява мъгляво и натруфено, речите му приличаха на костеливи, но облечени в коприна и кадифе фрейлини от двора на вуйчо му Вилхелм, а и да се разберат тези речи бе нужно, ако не изкуство, то поне опит. Приятно умен, доста образован, много интуитивен, но сантиментален, податлив на внушения, отстъпчив и понякога слабохарактерен, Александър II на младини често играел в домашния театър ролите на смели и великодушни владетели и по думите на очевидци така добре се превъплъщавал в ролите си, че Жуковски – автор на сценките и учител на бъдещия император – се просъзъявал от възхищение, а императрицата майка се молела шепнешком: „Господи, съхрани го такъв за славата на Русия!“

Оказва се, че поради липсата на личен боен опит владетелят на Русия наистина е „податлив на внушения“ – лековерно приема за истина твърденията на граф Игнатиев, че „неприятелят само изглежда силен“, и че „войната се предвижда като един мощен настъпателен удар, един победен марш от Дунав до Константинопол...“ За съжаление армията на Осман паша в Плевен опровергава очакванията и на граф Игнатиев, и на Александър II, а и на целия команден състав на руската армия. Натруфената, трудно разбираема в подтекста си реч на императора като водеща негова характеристика, Неда Антонова акцентува още един път в рамките на втора глава, но и многократно подчертава в хода на цялото повествование: „Никои не можеше да знае кога императорът говореше сериозно, кога се шегува. Умен, но недостатъчно решителен, понякога той се спасяваше от категоричността на собствените си съждения и затова ги прикриваше зад една шеговита интонация, която, в случай на нужда, можеше да бъде призната за сериозна.“ Така още в началото на романа, чрез умело подбраните епитети („приятно умен“, „доста образован“, „поякога слабохарактерен“, „податлив на внушения“, „отстъпчив“, изразява се „мъгляво и натруфено“) Неда Антонова дискредитира тежестта на императорската дума в публичното пространство, и то по време на война.

Войната обаче си е война, тя много често не признава границите между аристократа-офицер и обикновения войник, а понякога поднася унижителни страдания дори и на царете. Испитанията не отминават и Александър II, който се разболява от „стомашно разстройство“, според доктор Бодков – „резултат от прекалените възмущения по повод превземането на Никопол“, но оказало се впоследствие причинено или от гъбите, донесени на готвача от една българска девойка, или от разпространяващата се сред войниците треска. В лицето на руския император Неда Антонова изгражда един сложен, реалистичен образ и противно на очакванията на читателя – нито го „разкрасява“, нито спестява отразяването на негови качества, които му правят чест. Ако в словото си Александър II е твърде витиеват и трудно разбираем, което е знак за прикритост, то в ежедневието си на фронта в някои случаи е откровено лицемерен.

С открита ирония Нега Антонова пояснява, че Негово Величество също като Николай I носи „прост войнишки шинел“ и спи без друга завивка, но за разлика от баща си се старая „това да стане известно на войниците“, защото гържи на тяхната привързаност и се стреми да ги спечели „с евтини жестове“. Въпреки зле прикритото си лицемерие обаче той е значително по-близък до „войнишкия народ“ от брат си – главнокомандващия руската армия велик княз Николай Николаевич, който изпитва такова отвращение от мужика, такава „зелена неприязън“ към него, че „даже усмивката, навярно дълго репетирана в Аничковия дворец, не може да прикрие дълбоката му гнусливост“. В повествованието на целия роман Нега Антонова налага представата за огромното, външно и вътрешно изразено противоборство между двамата братя: „Николай Николаевич не обичаше императора по две причини, една от които беше, че като втори царски син той смяташе себе си за по-достоеен за короната, отколкото законния самогържец, но тъй като това се определяше от Бога, а срещу Бога не бива да се роптае, Николай Николаевич можеше само да наблюдава грешките на брат си, а пред близки приятели и да го иронизира.“ Като добър психолог и белетрист, Нега Антонова използва влошеното здравословно състояние на императора, за да разкрие и една друга типична за аристокрацията черта – неговото суеверие. Високата температура и неспокойният му сън раждат видението за жени, змии и ангели с мечове, което неподвластното на волята съзнание по време на съня свързва с донесената му информация за усиленото движение на военни части в Разград и Варна. В този критичен момент, вместо по най-бързия начин болният Александър да се оттегли на безопасно място и да освободи другите от ангажиментите им към него, той изрича думи, които прибавят нова грижа на Милютин и целия офицерски състав: „Позволете ми да ви съобщя, че възнамерявам най-напред да приключа с Плевен, за което ще дочакам Втора пехотна дивизия.“ Военният министър Милютин се бои, че ако треската навдвие все пак силната натура на Александър, „войната ще премине изцяло в ръцете на брат му и сигурно ще бъде изгубена“.

В писмото на Александър Александрович (синът на Александър II) до неговата съпруга от 26 септември, 1877 г., е акцентувана унизителната позиция, в която е поставен руският император, непрекъснато да слуша как офицерите ругаят главнокомандващия Николай Николаевич и неговия щаб, без да може да реагира: „Странното положение на Господаря се състои в това, че е заедно с армията, но не я командва той. И аз не разбирам как папа е могъл да изгържи досега това неловко, даже неприлично свое положение.“ („Из переписки царевича Александра Александровича и его августейшей супруги великой княжны Марии Феодоровны, 1877–1878 г.“) В романа на Нега Антонова обаче императорът Александър II в критични моменти от развоя на военните действия се намесва решително и неговата воля придобива тежестта на върховна заповед. Въпреки че все още е болен, той внимателно изслушва доклада на пристигналия граф Игнатиев за поражението, претърпяно от Гурко при Стара Загора, както и на военния министър Милютин за повсеместната мобилизация на всички войскове части на турската армия, и издава своята категорична заповед:

„Болният се надигна на лакът и продума хрипливо – „Викайте на помощ Карол!“ – Техни сиятелства излязоха.“ Едва тогава главнокомандващият изпраща двете телеграми – една до Букурещ за княз Карол, а другата до генерал Тотлебен в Петербург. По подобен начин се намесва и след неуспеха на третия щурм за освобождението на Плевен. Преценил внимателно становищата на военния министър граф Милютин и на генерал Левицки за необходимостта от възприемане на нова тактика и чрез блокада да принудят Осман паша да се предаде, Александър II не само приема предложението им като най-разумно решение, но и за да им вдъхне увереност заявява, че „той лично ще поеме наблюдението над бъдещата блокада“. И удържа на думата си, въпреки разногласията както със своя брат, така и с любимеца си генерал Скобелев: „Целият месец ноември руската армия воюва под командването на две главни кватирни – императорската и великокняжеската. Царят бе изцяло под влиянието на Тотлебен, а Николай Николаевич във всичко се съгласяваше със Скобелев.“ И пак Александър II близа като победител в Плевен след капитулацията на Осман паша:

„Царят пристигна с каляската си по гривишкото шосе откъм Пордум. Блед от студа, с насълзени от вятъра очи и скреж по бакенбардите, той твърде много се отличаваше от леенгарния образ на Дядо Иван. В края на града го посрещнаха гладни проскубани кучета, после насреща му излязоха сополиви окъсани малчугани и чак във вътрешността по плетовите се показаха жени и момичета, викаха нещо пресипнало и драгоманинът обясни на Негово Величество, че го приветстват с „Добре дошъл“. Александър се завърна в лейбгвардейския си шинел и благосклонно помахаше с ръка към плетовите, а в съзнанието му се мяркаше угризение. Нямахше го опиянението, с което той бе посрещнат в Свищов. Тогава руската армия започна войната като победителка, а сега свитата на Негово Величество вървеше през един полуразрушен и измъчен от обсадата град, а народът с гладни зеници следеше пъстрата група на генералите.“

И не се сдържа открито да отправи укор към своя брат и главнокомандващия армията му, който е могъл да превземе Плевен още през есента, когато младият Скобелев е завладял южните укрепления, а той не му е осигурил поисканата от него помощ. Това би спестило двата месеца глад и страдания на тези хора.

Надигнал се тежко от каретата си, Александър изведнъж усеща как, преди ботушите му да докоснат земята, множеството го понася напред и той, просълзен, целува ръка на плевенския архимандрит Константин, опитва от хляба и отпива от виното, което му поднасят плевенските девойки. А високо над него, „сякаш от самото небе“, зазвучава камбана.

Никола Иванов
ТРЕТАТА КЛАСИЧЕСКА ПОЕМА
В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА
(Иван Динков на 90 години)

В забележителната си книга „Почит към литературата“ Иван Динков е записал: „Българският народ се „състои“ от три песни: „Жив е той, жив е“, „Тих бял Дунав“ и „Върви народе възродени“. Ако съотнесем тази негова мисъл и определим три класически български поеми, към „Изворът на Белоногата“ на Петко Славейков и „Септември“ на Гео Милев трябва да прибавим „Поема“ на Иван Динков, защото това е третата изключителна поема в националната ни поезия. Това е истинска национална поема.

Във всяко голямо изкуство се съгързва онова, което никога не може да навява досада – съвършенството на човешкия дух, силата на човешкото чувство, отзивчивост към всичко, което ни заобикаля и отвън, и в нашия вътрешен свят. Тъкмо жаждата за покоряване на все по-високи върхове, жаждата за съвършенство движи живота.

В българската литература госта поети са писали поеми, но единици са успели да постигнат силата на художествено внушение, която е достигнал Иван Динков в своята „Поема“. Творбата е написана през 1971 година в нощта преди погребението на бащата на поета Динко, който почива съвсем неочаквано. Иван Динков е на 40 години. Преди няколко години е сътворил стихотворението „На мама“ – едно от най-силните драматични и трагични стихотворения не само в българската литература, посветено на майката, с което обезсмърти Тодора Динкова. В това стихотворение поетът си представя майката починала и изразява покрусата си от смъртта ѝ. А майка му е още млада и в добро здраве и сили. Тодора Динкова не беше разбрала стихотворението и майка и син се бяха разминали. Тя бе засегната и от реакцията на комшиите, на съселаните, на хлебоулата Махала, в която го няма народът, а властва отвратителното население, което одумва ли, одумва, и то най-надарените и духовно издигнатите. Най-често и загължително гениите. Неслучайно по-късно Иван Динков написа книгата „Цветя за махалата“, където се прости с Махалата, която стана причина за самоубийството на любимия му Яворов. И не само при него... По този повод Иван Динков беше достигнал го мисълта и убеждението, че ако творецът иска да създаде истинско изкуство, трябва да намери сили да се опълчи дори на люлката си. По-късно Тодора Динкова започна да разбира по-добре творбата. Всъщност големите творци, и в частност поетите, почти като правило, не са разбираани от

майките си. Вероятно майките интуитивно усещат белязаните си чеда, които не са като другите, нормалните, смуцават се от нагарените си деца и не могат да си обяснят защо пък точно през тях е трябвало да са преминали и пръкнали. Така е при майките на Ботеф, Яворов, Дебелянов, Вазов... Да не изброявам повече... Но докато в „На мама“ Иван Динков само си представя смъртта на рогилата го, то в „Поема“ вече става дума за реалната смърт на бащата.

Конкретният повод за „Поема“ е смъртта на бащата на поета, но поетичните натрупвания вероятно са били предварително готови и в трагичната нощ са изригнали като ослепителен вулкан, за да се рогу творбата. Ето какво споделя по повод написването на „Поема“ Иван Динков в Литературната анкета, която направих с него: „Когато на мен ми съобщиха, че баща ми е зле, колите бяха тръгнали по различни пътища. Баща ми може би нямаше да умре, но колата на военната болница от Пловдив тръгнала по един път, а колата от Панагюрище – по друг път и лекарските екипи не бяха успели да се срещнат по пътя. Ние тръгнахме с генерал Велев от София с друга кола... Настроението във „Волга“-та, с която пътувахме за Пловдив, беше спокойно, слушахме весела музика и помня как всички говореха, че е невъзможно нещо лошо да се е случило с него. Когато пристигнахме във военната болница в Пловдив, началникът на болницата побърза да рапортува на генерал Велев, който тогава бе командващ 2-ра армия. От рапорта запомних само „Бай Динко почина“.

Откарахме баща ми на село. Помолех в стаята с мъртвия да ме оставят сам. През нощта, и досега, това е невъзможно да се обясни, изпих 18 бутилки вино. Помня, че през нощта беше адски студ, казаха, че мъртвецът трябва да стои в студена стая. Ние пристигнахме в село около 11 часа вечерта и до сутринта, сутрин по селата е ясно какво значи, тя е 5 – 6 часа, значи за пет-шест часа съм изпил 18 бутилки вино и наум съм съчинил поемата. И най-важното беше, че този алкохол въобще не ми се беше отразил. (За случая съм разговарял с всички присъствали роднини и други хора и те потвърдиха фактите – б.м. Н.И..)

Как съм ги изпил, не знам, но по обяд я казах в гробищата. Там мама я чу за пръв и единствен път, изпълнена от мен. Селянките какво са разбрали, това не ми е ясно. Предполагам, че нищо не са разбрали.

Тази поема не бързах да я печатам. Освен това, когато я дадох в „Литературен фронт“ тя беше отхвърлена с много приказки от рода: „Нали разбираш, изключителна е поемата, но не може да се отпечати“ и т.н. И трябваше да минат 5–6 години, тази поема да излезе в „Литературен фронт“ със съкращения. След това я публикувах в „Антикварни стихотворения“. Това е единственият нов текст в тази книга, а всички други текстове са стари.

Така беше написана тази поема. Дали един ден ще мога да напиша отново поема, не знам.“ Сякаш Иван Динков е изпаднал в езиков транс, в словесна екзалтация и думите се редят на скорост, сякаш наистина някой му е диктувал, а той само е записвал. „Поема“ е сътворена наистина на един дъх.

Творбата е епично, трагично-оптимистично произведение. Епичността е постигната не само чрез поетиката на творбата, но е и резултат на майсторството, с което Иван Динков е предал живота, психологията, историята и житейската философия на народа си. Енергийното поле на тази творба е забележително.

„Поема“ започва с ключовата и силно експресивна дума „омъчен“, за която поетът споделя, че вероятно е чул като малък от майка си и тази дума определя настроението в поемата докрая на творбата. Тази съдържателна, богата и дълбока по смисъл дума говори за невероятната способност на Иван Динков да обобщава и характеризира само с една дума – в случая 13-вековната ни национална история, граматичната и трагична национална българска съдба. Защото в историческото ни развитие като народ почти отсъства период, когато българите сме живели спокойно и свободно. За съжаление войни, кръвопролития, робства, заплахи, прегателства съпътстват историческото ни развитие.

Панорамният поглед към пътя за рогното село е съпроводен с мотива за завръщането. Иван Динков беше силно привързан към рогното си място и рогния край. Там бяха творческите му кладенци, сирища и коренища, от които черпеше своите теми и сюжети. Всичко, което той пишеше, проверяваше как звучи в рогния край. С каква синовна обич е описано рогното село:

*Това, което свети по баирите,
е село Смилец – въздухът и млякото,
проглеждането, сричките на лирата,
илюзията, че си нужен някъде.*

В селото поетът не само е роден, както казва Ботев „и първо мляко засукал“, но тук са и първите му докосвания до стиха, до поезията, началните прояви на таланта., чувството за собствена творческа първост.

Оплакваческите традиции като народопсихология и обичай също са намерили израз:

*Жените си намигат и пред мъртвите:
„Аз, како, ще поплача преди ставане,
а след това да продължи свекървата“.*

„Професионални“ оплаквачки е имало във всяко село и населено място. Те са приемани като нещо едва ли не задължително. Даже рогнините на починалите са ги канели, за да оплачат заедно с най-близките мъртвия. Така се приема смъртта като нещо естествено и справедливо, за да се даде път на младите и новородени. На друго място Иван Динков казва, че „Смъртта е полицията на природата“.

Огромна е болката на поета от смъртта на бащата, гушата му е „измъчена“. Мъката, покрусата от бащината смърт намира конкретен традиционен емоционално-експресивен израз:

*Поръчвам първата бутилка гроздова,
присядам сам на камъка пред кръчмата,
надигам я – поливам с нея лозето,
възкръснало в душата ми измъчена.*

Това е традиционният български национален обичай, ритуалът с поливането с вино или ракия по време на погребението и след помен. Студеното ноемврийско небе е „подсирено“ в съзвучие с бушуващите чувства в сърцето и душата на поета. Появява се и майката Тодора, която е „жълта пленница на мъката“. С изключителна сила и въздействие са стиховете, в които:

*...така пристъпва, сякаш е помъкнала
след себе си по улицата къщата.*

Сякаш с личната трагедия на майката от смъртта на съпруга настъпва краят на доброто в живота и съдбата на майката, децата и семейството. Заедно с мъжа си тя сякаш иска да отнесе и погребее и къщата. Отчаянието е толкова силно, защото изчезва най-голяма опора в живота ѝ.

Неуверна е болката от загубата на бащата:

*И ето го гнездото ти – гнездото ни,
което ще рече, че се завръщаме:
нак същите – но вече без живота ти,
нак същите – но без да бъдем същите.*

След бащината смърт вече нищо не може да бъде същото като преди кончината му. Празнината, която оставя мъртвият, не може да бъде запълнена с ничие присъствие.

Следват автобиографични спомени от битието и съдбата на стиха на Иван Динков:

*Така се случи, че на път към хората,
стихът ми падна от гърба на времето
и много лошо си разкърти мордата.*

Както Ванцаров в „История“ споделя горчиво: „И стиховете дето пишем,/ когато краднем от съня си, /парфюмен аромат не дишат,/ а са навъсени и къси.“ Стиховете на истинските поети са равни на биографичните им. И тук виждаме класическата приемственост между поколенията големи български поети. Иван Динков в поемата сам се определя като „българският поданик на страстите“ и „българският гражданин на раните!“ Надеждата на поета е: „Дано надвия някога умората/ и пламна пак от чистите ни истини.“

Как само майката подготвя децата си да приемат невъзвратимото:

*Тодора казва: „Хайде да оплакваме.
„Баща ви тръгва на гурбет из тъмното
и може би ще се обърка някъде.“*

Майчиното сърце иска да смекчи и омекоми угара върху детските души и сърца, за да могат по-безболезнено да приемат нещастие.

Ето още една незаличима баладична картина с Ботева сила и въздействие:

*От палещите връшници на пладнето
красиво и трагично падат възлени -
навярно в оня баладичен кладенец,
из който плува сянката ни българска.*

Това е националната ни чувствителност, която българите носим

в кръвта, сърцата и душите си, и която ни прави различни от другите етноси и народи. Като всеки истински поет Иван Динков иска да е автентичен до мозъка на костите си:

*...простено е да взема плът от себе си,
да взема кост – да им разгледам порите:
да знам поне на вид какви са – есенни
или раздвижени от млади пориви.*

Като вопъл звучи стихът: „Ах, колко педантично в мен е ровено!“ Неустова е жаждата на поета за самопознание, за саморазнищване до гените, до собствено ДНК, самопроникване до клетките, молекулите и атомите, които изграждат собственото му тяло, както на биологично, така и на психологическо ниво. В поемата няма каквато и да е литературност, маниерност, съчинителство, никаква филология. Откриваме и наблюдаваме пределна автентичност във всеки стих, във всяка дума, до мозъка на костите. Толкова автентични са неговите стихове, защото са биография на най-съкровено.

Клетвено звучат стиховете:

*Българийо – безсмъртнице, обичам те!
Така го казвам – някак си отбрулено:
превърщам го в пожизнено обричане,
уплашен от кощунството на зурлите.*

Без каквато и да е поза и патриотарство, в свършени стихове Иван Динков се врича в България. За него тя е вечна и неунищожима. Простичко вричане в името на родината, в което безрезервно вярваме, защото е съкровено, безопасно, изтръгнато от сърцето и дълбините на душата.. А кои са зурлите е повече от ясно, това са майкопродавците, които са готови да служат на чужди интереси и да продават България. Тях винаги ги е имало още от Аспарухово време, има ги и ще ги има, има ги и навсякъде по света. Въпросът е да бъдат по-малко, да не им вярваме и да им се противопоставяме. От конкретния исторически момент поетът преминава към универсалното историческо време.

В момента земята, която се е отворила да погълне бащата на поета, не му е твърде близка:

*И ето я оная – ненаситната,
с измачкания троскот, с буболечките:
земята на дедите, на бащите ни –
дълбоко влажна, а отгоре спечена.*

Родната земя, която е упование за българина, защото го храни „Сега е страшна, зяпнала, гръклянеста“, зловеща, защото в нейната паст ще изчезне завинаги бащата. Като изтръгнат безнадежден вопъл от дълбините на сърцето и душата са стиховете:

*Снегът е мокър – пада някак лигаво
и някак страшно равнодушно в ямата:
разделя ни, отделя ни завинаги –
един от друг, налбантине, нас двамата.*

Това е жестоко, но непреодолимо, неизбежно.

И следват стиховете за поета, поезията и пътя, по който трябва да преодолее пречките, за да създаде изстраданите си стихове:

*Е, авторе,
подхлъзваш ли се още по хартията? –
сега разбирам колко са безвременни
и колко тъжни и безплодни фразите:
че трябва да достигаме до темите
по принципа на котешкото лазене.*

*Разбира се, не правя цип за стихове.
Цип-стиховете са удобна работа:
прибавянето става според лихвата
на тайно застрахованите ръбове.*

В изкуството много важни са фаталните проби, а в поемата тяхното присъствие е най-трайно. Личната трагедия от смъртта на бащата е намерила израз на няколко места като сравнението:

*....сега приличам на вълче сред макове –
така съм незащитен и безпомощен.*

Сред червените макове сивото вълче няма къде да се скрие, така както смъртта ни прави напълно безпомощни, няма защита от нея.

Ето и още изключителни стихове:

*Високо над лицето ти – изчистено
от топлото присъствие на вените,
разперени – ръцете на черницата
политат и така остават – сведени*

Нещо от Ботевата сила и внушение се усеща в тия стихове. Както при него природата е загрижена за героя, в „Поема“ природата сякаш покрива и забулва тайнството на смъртта. Това е неразривната връзка между българина и земята, която го ражда и храня, а след това си го прибира завинаги.

Трагично-оптимистичните тонове достигат своя връх в края на поемата:

*Внезапно съм останал само с вятъра.
Така навярно си отиват мъртвите:
полуреално – както във театъра,
а на гърдите ни оставят гърбици.
Студено е. Избягали са пилците,
красиво нарисувани от Яворов.
И няма сенки! Може би мастилото
е подсъдим, че създава дяволи.
Снегът блести – на мигове, на мигове.
Полето се вълнува под снежинките –
това поле – това дете усмихнато,
което вечно си играе с житото.*

Гърбиците са отишли на гърдите ни! Почти невероятно, но колко нечовешки вярно! Напълно изненадващи, парадоксални и необичайни рачурси на развихреното поетическо въображение, които създават и водят до съвсем неочаквани образи, състояния и метафори. В това виждане на нещата от обратната страна, от неочакван ъгъл се крие магията в поезията на Иван Динков. Дълбоко ни разтърсва не само поемата на Иван Динков. Творбата ни осигурява така необходимия духовен катарзис на човеци, помага ни да открием и намерим нужния ни като въздуха Смисъл, за да живеем смислено, да осъзнаем мисията си на земята, въздейства ни дълбоко със своята мистичност. В поемата поетът спонтанно споделя за поезията и творчеството:

*По дяволите всички изречения,
в които няма никаква метафора!*

Наистина Иван Динков беше машина за метафори, едн безотказен и съвършен инструмент за най-високо изкуство. И това го доказва цялото му творчество. Полето се вълнува под снежинките, сякаш земята е море, чиито вълни се гвижат и създават необичайния ритъм в стиховете. Просветва, полето се вълнува под снежинките, снегът заблестява, топчината расте, детски усмивки винаги ще има. Няма нищо страшно!

“Поема“ е едно от чудесата на съвременната българска поезия. С нея завършва изумителната стихосбирка „Антикварни стихотворения“. След „Поема“ няма как да не се съгласим със стиховете от нея:

*...и – струва ми се – вече нямам дългове
пред българската искреност на строфите.*

Наистина след „Поема“ Иван Динков нямаше повече дългове към българската поезия, защото се беше отплатил с класическите си творби, в които е равен на себе си, на огромния си талант. Но въпреки това той продължи да се отплаща и доизгължава и по-нататък със следващите си стихове. До самата си земна смърт той създаваше изумителна поезия, защото наистина бе инструмент за поезия, машина за метафори..

Голямата поезия и литература е далеч от конкретното ежедневие, тя се занимава с универсалното ежедневие, с универсалната социалност, с най-важните битийни въпроси, „които никога не разреши“ – Живота и Смъртта, Смисъла и т.н. Конкретното ежедневие трябва да бъде повод за универсалното такова.

Голямата литературна творба винаги надмозва и надскача замислите на твореца. Тя преодолява самия автор. Неусетно той постига неща, послания, внушения, които преодоляват, надскачат и превъзхождат конкретния повод, първоначалния замисъл (ако го е имало, разбира се), по естествен начин творбата разширява и авторовия хоризонт.

Иван Динков непрекъснато беше упрекуван, че поезията и творчеството му са прекалено черни, мрачни, изпълнени с тъмна енергия, песимистични, в едно време, когато бяха на мода фанфарите и високите фалцетни тонове на възторжените глупаци, на съзливите дежурни оптимисти. Но все пак Иван Динков е автор и на най-оптимистичната мисъл, която

също е записал в „Почит към литературата“: „В мигове на отчаяние при твореца винаги идва едно копеле, което с малко циничния си поглед му казва, че колкото и дълбока да е калта, след нея неизбежно следва земята.“

Иван Динков бе един от стожерите на българската литература, един от пазителите на нейните скрижали. Той постига нещо изумително. Защото да изпълзиш от калта, троската, кирпича и гюбрето, да се измъкнеш от дупката, от страшната битова мизерия, от почти безпросветността на заобикалящия те селски свят и благодарение на личните си качества и талант да се превърнеш в един от най-високите литературни върхове на България, това наистина граничи с интелектуален и духовен подвиг. Защото Иван Динков е самоизградил се, превърнал се във върховна еманация на българина творец. Беше не поет, а поетище, толкова автентична мощ и сила има в стиховете му. Той е първо поколение поет, писател, интелектуалец в рода си. И то на най-високо национално ниво. Сякаш чрез него е избухнал талантът на целия му рог от поколения назад.

Христо Бараковски • „Ваза“. Графика

Елена Алекова
**ЗА НОВОТО ЗАЧЕВАНЕ
 НА СВЕТА И МИСИЯТА
 НА ПОЕТА**

Очаквах новата лирическа книга на Атанас Капралов с вълнение. Тя излезе от печат в края на 2021 година под заглавие „По мярка на духа“. Включва емблематични за поета стихотворения, избрани сред всичко, написано от него през годините. Към тях – и стихотворения, непубликувани още в книга.

За всички, които обичат поезията на Атанас Капралов и самия него, е ясно с какъв поет си имаме работа и какви са подходите към неговата поезия. Тематиката, мотивите, образността, стилът, внушенията на творчеството му, от една страна. В цялост и поотделно... Гражданското поведение, поетът и другите, поетът и литературата, поетът отвън и поетът отвътре, от друга страна. В цялост и поотделно... Мнозина са писали за това. И моя милост – сред тях.

Но сега е друго време. Ново време. И заглавието на новата Атанас-Капралова книга е „По мярка на духа“. И ми се иска да подхожда към нея откъм посланието, закодирано в самото ѝ заглавие, и откъм повелите на новото време – времето на духа, което вече настъпва в света като цяло и в личния, индивидуален свят на всеки от нас, което носи добро, красота, светлина. Но докато то настъпва окончателно, ще трябва да издържим яростните, жестоки атаки на старото, което не иска да си тръгне – всичките тези „вируси“, „плазмодии“, „бълхи“, „змейчета“ и всякакви други „гадинки“, всичките тези „сприи“, кризи, истерии в глобален, в местен и в личен мащаб, често смъртоносни, както се вижда, за света и за всеки от нас (образите тук са от поезията на Атанас Капралов).

* * *

Помня, когато преди десетина години представях стихосбирката на Атанас Капралов „Жив и свободен“ (2012), колко се стъписях, че някой не просто е написал стихотворение под заглавие „По мярка на духа“, но и че е гръзнал да мечтае за живот „по мярка на духа“:

*Ще се изстрелям някъде –
 ехеееей! –
 отвъд звездите...
 В мен ще се разсъмне*

*От истини
и ще звучи:
ЗДРАВЕЙ,
ЖИВОТЕ НОВ,
ПО МЯРКА НА ДУХА МИ!“*

„По мярка на духа“

Още преди десетина години!...

Тези стихове прозвучаха за мен като откровение. Затова и онаслових думите си тогава „По мярка на духа“ – по едноименното стихотворение, гало заглавие и на една от частите в стихосбирката.

Неведоми са пътищата на читателя към творчеството на един или друг автор. При мен именно стихотворението „По мярка на духа“ катализира интереса ми към всички книги на Атанас Капралов. И по-късно отново писах, но вече за тенденциите в неговата поезия: под наслов „Приближаване до взрива“ – по едноименното му стихотворение и едноименната му книга от 2018 година.

Поемата „Завръщане в Слънцето“ (1996), по стечение на обстоятелствата, прочетох последна. И това като че ли се оказа най-точното време за четене. Защото само така бе възможно да се види и осъзнае, че тя е нещо като ядро, като семенце, от което сякаш са избликнали мотивите на Атанас-Капраловата поезия. Тази поема представлява сплитък от образи, мотиви, внушения, които, загатнати в „Нежен скитник“, утвърдили се в „Завръщане в Слънцето“ постепенно се „разплитат“ и разгръщат в прииждащите нови стихотворения на поета през годините. И разбира се – единна е посоката на поетовите възгледения: нагоре! От ниското и низкото на блатото – към високото небе. И разбира се – единни са посоките на пътта в жаждата и по пълнота и полетът на духа в устрема му към съвършенство. От митарствата на „Нежен скитник“ (1990) – към „Завръщане в Слънцето“ (1996). От беззащитността на „Голота“ (2002) и „Дамгосан“ (2006) – към „Жив и свободен“ (2012). От „Приближаване до взрива“ (2018) – до живот „По мярка на духа“ (2021):

*Раста и ставам все по-необятен –
бях болка,
бях небе...
Сега съм всичко!
Сърцето ми качи на стоп Земята,
очите ми в отвъдното притичват...
„Необятен“*

Затова и очаквах новата книга на Атанас Капралов с вълнение, защото знаех, че ще бъде за духа. А темата за духа, освен че днес е свръхактуална, е и близка на сърцето ми.

* * *

Да се живее в нашето опърничаво и сбъркано време „по мярка на духа“, разбира се, никак не е лесно. В лъжовни дни на прелом и подмяна сърцето се

проверява. Издържи ли – нищо няма да го пречуни нататък... Не издържи ли... Какво да се прави – всяка власт има нужда от своите лакеи и слуги... Чистото сърце ще издържи. Защото... Каквито и ветрове на промяната да духат, чистото сърце винаги остава в предните редици на всяка битка, дори – по Атанас Капралов – „в битките без смисъл“ (вж. „Жертва“). Каквито и воденични камъни на живота да влекат надолу чистото сърце, то винаги намира ангела в себе си, за да обърне посоката на своя път и да полети към горните предели (вж. „Към върха“)..

90-те години на миналия век например бяха пробният камък за съвестта на мнозина, по-скоро – на всички наши творци. Беше дошъл Видовден и нямаше как кой-то вече да се крие и таи в сенките. Към каквито и компромиси със себе си да бе ги тласкало статуквото по времето на соца, колкото и изпитни да не бяха издържали тогава заг онова, удобното, оправдание: „Такова е времето, такъв съм и аз...“, творците след 10 ноември 1989-та, когато нещата се промениха изгъно и безвъзвратно, се оказаха на кръстопът.

90-те години ни дадоха правото на глас и правото на избор. 90-те години ни поднесоха свободата да бъдем себе си, да творим това, което искаме, без страх, без цензура външна и цензура вътрешна, без озъртане, без уносказания и преклонена главица. Колцина избраха свободата? Не става дума за свободата да говорим и пишем каквото ни падне на езика, забравили що е срам, що е приличие, що е отговорност пред словото, хората и времето. Става дума за свободата да казваме на своя народ – по Атанас Капралов – „истините грозни“ (вж. „Обреченост“), горчивите истини, единствените истини, които ще го направят свободен. Става дума за това да сочим на загубилите ориентацията верния път, по който да тръгнат във врежа и купежа на промяната, та от „не-хора“ да се превърнат в хора („Необятен“). Става дума за мъжеството на всеки от нас да бъде „дръзка камбанка, / кънтяща досадно / в око̀то на Господ“ с онези, безответните, жестоките, безнадеждните, въпроси на живота, какъвто – по Атанас Капралов – би трябвало да бъде и е поетът (вж. „Въпроси“). Не бяха много истински влюбените в свободата наши творци. Но имаше и истински влюбени... Като него... Защото в дните на изпитание Атанас Капралов остана верен на себе си и на своите мечти. Не се хлъзна по излъсканата, гладката, измамната лайсна на новото време, по която много лековерни и несъвсем лековерни сърца се хлъзнаха, но – в резултат – се събудиха пред пукнатото корито на великите си илюзии. Стихотворения като „Безименният“ и „Високо“ недвусмислено илюстрират какъв точно е неговият избор. От една страна – „бомбеният ад“, тоест бойното поле, където се водят честните битки за България, за отстояване на личното достойнство, за доброто и красотата, в защита на любовта:

*Страхливците са там отзад –
те ще живеят сто години...
А ти си в бомбения ад
с присъда ясна –
да загинеш.*

„Безименният“

От друга страна – отказът, оттеглянето, оттласкването от застоя, от бламото, от мръсотата, пошлотата и низостта, от суетата и лицемерието на света и полетът към „космичните покои“... Колко шеметно, колко въздействащо е това негово издигане „чак горе“, „почти до същността си“:

*Не ме лови законът на Земята:
по него
глупостта решава всичко –
тя все залага честно на лъжата
и този свят
след низостта
повлича.*

*Отказвам този свят
да бъде моят.
Оттласквам се от мислите му мръсни
чак горе –
до космичните покои...
Издигам се почти до същността си!
„Високо“*

Но има и трета страна – любовта, ту отчаяно „есенна“, ту пролетно „цветна и единствена“, която възкресява и гушата, и тялото:

*Така ми липсва кълчето любов:
пак да ме вреже в твоето присъствие,*

*да станем тътен от потаен взрив
на сокове,
към връх и корен плиснати...
За да поникна –
по априлски див,
а ти –
по майски цветна и единствена!
„Преззимен апостроф“*

* * *

Стихотворенията „Приближаване до взрива“ и „По мярка на духа“ са според мен знакови за Атанас Капралов и равнопоставно важни в неговата поезия при оформянето на философската му концепция за човека, подвластен на двете в себе си начала: плът и дух в техния апогей: плътта – като „взривена бомба“ („Приближаване до взрива“), а духът – изстрелян „някъде – ехеееей! – отвъд звездите“ („По мярка на духа“).

Този чудоеен преход от земно/плътско към небесно/духовно битие, когато тялото се отказва от живота и отговорността за живота на татък поема духът, е предаден от поета чрез впечатляващ метоними-

чен обрат „Заменям кислород срещу крила!“ („Към върха“) – заменям тяло срещу дух, смъртен живот срещу живот безсмъртен. В този точно миг или може би малко след него се извършва чудото – когато тленната плът се отказва да живее, но не умира, не изчезва, а по някакъв неведом за нас начин преминава в друго, нетленно, състояние... Когато тялото обретява в духа своята безсмъртна природа... Може да се нарече и преображение...

*И нищо, че сърцето ще е спряло –
животът ще избухне отначало*

*в мистичната родина на духа...
Но само ако стигна до върха –*

*до спирката за вечността,
където
целуват се земята и небето.
„Към върха“*

Когато душата обретява в духа своята вечност:

*И стиснал слънчев лъч от старо лято,
пришпорваш смело пулса на живота.
Така растеш отвътре –
терминатор.
Отвънка пък –
на крачка от Голгота.*

*И тази крачка всъщност е начало
към избора ти най-щастлив,
човече:
душата да си няма свое тяло,
но вече да си има своя вечност!
„Замяна“*

Тази загадъчната връзка между плътта, душата и духа разяснява в едно от посланията си до коринтяни апостол Павел (който разбира – ще разбере, който не разбира – не разбира):

„Тъй е и писано: „първият човек Адам стана жива душа“, а последният Адам – Животворен дух. Но първом не иде духовното, а душевното, и после духовното. Първият човек е от земя, земен; вторият човек е Господ от небето. Какъвто е земният, такива са и земните; и какъвто е Небесният, такива са и небесните; и както сме носили образа на земния, тъй ще носим и образа на Небесния. И това ви казвам, братя, че плът и кръв не могат да наследят царството Божие, нито тлението може да наследят нетление. Ето, тайна ви казвам: всинца няма да умрем, ала всинца ще се изменим изведнъж, в един миг, при последната тръба: ще затръби, и

мъртвите ще възкръснат нетленни, а ние ще се изменим; защото това тленното трябва да се облече в нетление, а това смъртното – да се облече в безсмъртие“ (I Кор.15:45-53).

* * *

„По мярка на духа“... Някой уж доброжелателен скептик би, разбира се, контрирал: „Но имаме ли въобще понятие какво е духът, за да знае някой каква е неговата мярка?“

Да, знаем какво е тялото. Разшифровали сме какво е душата и дори ни е известен нейният грамаж – 21 грама. А какво е духът? Уж се досещаме, ала не знаем. И никоой не може да ни разясни. Няма обяснение или „определение“ за духа. Има неща на моя свят, за които гуми няма, а и не са нужни. Има познание на моя свят, което се предава без език и езици. То е от духа. Защото, ако не би било от духа, то въобще не би било възможно.

Познанието за духа не идва по наше желание – желанието човешко по своята природа е капризно и изменчиво. Познанието за духа е необходимост на духа да се яви, която сама по себе си намира начин да бъде удовлетворена. Всевъзможни са способите, чрез които познанието за духа стига до хората. Един от тези способности е поезията, която също е от духа.

Тук, струва ми се, следва да си спомним размишленията на Платон за поетите (колкото и да ги попържа и гони той от „идеалната гържаба“). Бог според гревния философ избира именно поетите, за да предаде през устата им своите послания на хората:

„...поетите говорят много прекрасни неща за различни работи... не с помощта на изкуството, а по божествено предопределение... Затова бог и им взема разсъдъка и ги прави свои слуги, божествени вещатели и пророци, за да може ние, като ги слушаме, да знаем, че не те, лишени от разсъдъка си, говорят тъй скъпоценни слова, а говори сам бог и чрез тях ни предава своя глас...“ („Йон“).

При Атанас Капралов има далечен отблясък от Платоновото разбиране за поетите. Най-красноречиво в тази посока е определението му за поета в стихотворението, дало заглавие на книгата:

*Поетът е божествен идиот –
катери го към светлината рискът,
но в сянката на живия живот...*

Не искам речи!

Бюстове не искам!

„По мярка на духа“.

Когато четем „По мярка на духа“, ние по някакъв начин гобиваме реална представа за духа, ако и в книгата да не е формулирано какво собствено е и представлява духът. Духът е саможертвен и безсмъртен (вж. „Жертва“). Духът е мъжествен (вж. „Обреченост“). Духът е всемогещ (вж. „Преодоляване“). Духът се родее с небесната светлина и отмива „земната кал“ от човека (вж. „Космична невеста“). Духът е необятен (вж. „Дъг“)...

Затова, въпреки съмнението на всички уж доброжелателни скептици, заглавието „По мярка на духа“ е закономерно и тъй добре пасва на новия лирически сборник на Атанас Капралов, защото който говори за духа – предчувства какво е духът. А който предчувства какво е духът – се досяга и до неговата мярка.

* * *

Стихотворенията в книгата са групирани в пет части – по дванадесет във всяка една. Тази съразмерност и стройност придават стегнатост на композицията. Уточнявам това, защото постройката на стихотворни сборници от този тип, за които авторът сам е направил подборката, е изключително важна за цялостното внушение на поезията му. Дебне опасност авторът да изпадне в „умиление“, тоест да се разпростре нагълно и нашироко при побора на стиховете и сборникът му – уж представителен сборник, а някак да се разпадне. Бях свидетел на това как Атанас Капралов „прецеждаше“ стихотворение след стихотворение, как постепенно и хладнокръвно се отказваше от една или друга своя творба. Честно казано, не вярвах, че някои от стиховете ще се откъснат от сърцето му. Но се откъснаха. И книгата се получи такава, каквато се получи. Устремна. Дръзка. Въздействаща. Хармонична.

С всяка лирическа част непримиримият с безрагостната, пошла и подла действителност поет наслажда мотив над мотив, внушение след внушение. Разширява обхвата на смисъла, вътрешния обем на образите си. Шлифова езика си. Напрежението в стиховете му расте. Расте – до степен понякога да не различаваш дали това е емоционално-смыслово напрежение на стиха като стих, или е напрежение електрическо, което ражда мълци, прави къси съединения, разпалва пожари – в делника и в душата... С приближаването до взрива, в подстъпите към небето... Сякаш не стихове, а стъпала... Не поезия, а стълба към небето...

През съразмерната композиция на книгата дори провиждаме стъпалата към високото небе. Самите заглавията на петте части са достатъчни като илюстрация: „Жертва“ (саможертвата), „Преодоляване“ (преображението), „Необятен“ (свободата), „Балада за лудите сълзи“ (пречистването), „По мярка на духа“ (светлината). Най-кратко казано. Иначе може да се каже и разширено, но не това е времето и не това е мястото за разширяване на темата.

За тези, които вече се досетиха... Не, не е случайна асоциацията с прочутата „Лествица“ („Стълба“) на преподобния Йоан Лествичник (ок. 570–649 г.), изгумена на монасите от Синайската планина, известен и като Йоан Синаит или Йоан Схоластик. Преднамерено е търсена. Защото изсред всичките изкуства поезията е като че ли най-прякото отражение на образа и подобие (вж. *„И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори...“*; Бит. 1:27).

Стиховете на Атанас Капралов указват на човека как да се отърси от бламото и да постигне високото небе, как да се върне към изначалното си предназначение на образ и подобие Божие. В земното му битуване например, когато властта в лицето на областените нищожества кове

позорен кръст за поета, той вижда не толкова своя непосилен път към Голгота, колкото как този път го прави човек, и то какъв човек! –

Човек,
решен да я пребори
с един самоубийствен жест...
На истината трябва хора!
На хората им трябва чест!...
 „Победа“

Или в битието му небесно – на онази нова звездица, посята от неговия праотец и правнук, където...

Заселени на новата звездица
не-хората
се учат
да са хора.

С не-хората
най-после става чудо:
от клетките им светлината плисва...
И този свят –
като след слънчев удар –
отключва изначалния си смисъл:

да бъде свят
на споделена кротост,
на утолена нежност,
на нирвана,
на радост,
обладана от доброто...
А аз раста като вселенска рана...
 „Необятен“

Уточнявам това, защото стълбата към небето, макар и привидно, от нашата „земна“ гледна точка, да е нагоре, не е непременно възходяща. Стълбата към небето може да е и низходяща, каквато е „стълбата“ на Христо Смирненски, защото е „стълба“ на илюзиите и лъжовните представи, създавани в ума на човека от дявола, по която наивникът младеж прекрачва наглед по три стъпала нагоре, но всъщност върви наголу, свлича се стремително към преизподнята (вж. „Приказка за стълбата“).

Колкото и да се мръщят съвременните модернисти и всякаквите там „исти“, високата поезия съдържа в себе си – в едно неделимо и неразлично цяло – етика и естетика. Сама по себе си високата поезия е добро, е красиво, е светлина, е нагоре към свършенството и светлината. И е противовес на всичко зло, грозно, омрачено, наголу към преизподнята и мрака. Без етиката, в този смисъл, поезията би била суха, плоска,

повърхностна – просто банално изображение, колкото и да е обкичена с най-причудливо-красиви, зашеметяващи метафори. Без естетиката, в този смисъл, поезията би оскъдняла, би се превърнала в нравоучение, погчинено на съвсем други смислови, езикови и риторически закони и правила. Каква е мярката и мярката? Как поетът да я намери и „измери“, за да не я прекрачва? Дали и писането на поезия не трябва да бъде „по мярка на духа“, защото тази именно мярка никога няма да поведе поета?...

„По мярка на духа“... От една страна – духът, който владее свободата, правото на избор, волността и знае, че *„всичко е позволено“* и възможно... От друга страна – мярката, която е стопер, нравствен и естетически коректив, *„ала не всичко е полезно“* (според както е при апостола: *„Всичко ми е позволено, ала не всичко е полезно; всичко ми е позволено, но няма да бъда аз обладан от нещо...“*, I Кор. 6:12).

* * *

Вероятно тук някъде се крие тайната на превръщението, на преобразяването на поета в Поем (с главна буква), на поета в Поем с мисия.

И пак ще се върна към Йоан Лествичник... В своя безпогобен труд „Лествица“, в специално слово, насочено към пастира на словесните овци, той дава наставления за това какво би следвало да прави духовният водач, възприеман от него най-често като лечител на болните и недъгавите души човеику:

„Пастирът да хвърля като камък сурова дума по онези овци, които поради мързел или чревоугодие изостават от стадото; защото и това е признак, че пастирът е добър.

Когато от жегата през деня, т.е. от телесно разпалване, тези овци започнат да дремят духом, тогава пастирът, взирайки се в небето, трябва още по-ревностно да бодърства над тях; понеже във време на подобна жегата много от тях стават плячка на вълците...

Когато тъма и нощ на страсти сполетяват паството, тогава назначи псето си, т.е. своя ум, за неотстъпен страж при Бога; защото никак не би било тук несъобразно да се смята умът за онзи, който ще погуби умствените зверове“ („Слово особенное к пастырю“. Научающее, каков должен быть наставник словесных овец 1:9-11; от рус. Е. А.).

Припомням гумите на Йоан Лествичник за духовния пастир, провокирана от онези стихове в книгата „По мярка на духа“, в които изкриснализира виждането на Атанас Капралов за поета (някъде на високото вижданията на двамата се доближават като смисъл)... Поетът според него е онзи, който лекува сбърканите души чрез енергията на своето слово (вж. „Вук от утробата“). Поетът според него е онзи, който изрича суровите думи, горчивите истини на народа си (вж. „Обреченост“). Поетът според него е онзи, който бди, който бодърства за другите, когато те са се отпуснали и заспали в уюта на своите илюзии, и който ходатайства за тях пред Бога (вж. „Въпроси“). Поетът според него е онзи, който без страх върви по пътя на Голгота, защото светът без неговата жертва

е обречен (вж. „Жертва“). Поетът, „*пулсар в окото на народа*“, според него е онзи, който винаги е нащрек и пази високото небе от лилупутите, бездарията и всякаквите нищожества (вж. „Жив“).

В стихотворението „Преодоляване“, където по изненадващ начин е показана взаимовръзката между човека и неговия дух, Атанас Капралов споделя съкровени мисли за мисията на поета и смисъла на поетовия труд. Думата всъщност е гадена на духа:

*И бързо от космичния трамплин
към сушата със дъх на мак и лайка
той литна клетвен:
Майко,
твоят син
г о т о в е*

*вече да ти служи,
Майко.*

*Повярвай му – ти имаш остър нюх...
Хвърли го в битки!
Той ще се пребори –
за него,
за всеможещия дух
на всички малки незначими хора.*

* * *

Откъде е у Атанас Капралов това ясно съзнание за призванието на поета? Ще направя тук малко неочакван завои...

Според разни учения името прегопределя характера и поведението на човека. А нашият поет носи името на Атанасий Велики (295–373 г.), един от най-изявените учители и мислители на Църквата, радетелят за чистотата на вярата, „*изсякъл тръните на злославието*“ и „*умножил семената на вярата с одъждяване от Духа*“, както се за него пее („Църковни песнопения“. Кондак, глас 2...). Кой знае, може би именно от големия църковник следва да се изведе корена на Атанас-Капраловата непримиримост спрямо падението на човека и на света в наше време, но и неговата вяра в бъдещето на човека и на света. Защото може би светците, чието имена носим, по някакъв неръкомворен, неумотворен начин ни съприобщават към себе си, подкрепят ни, облъчват ни със сиянието си и ние интуитивно ги следваме...

На Атанасий Велики принадлежи мисълта: „*Не всички измежду нас са богати, не всички са велики, но всички са призвани към святост*“ (вж. Любомир Попов. „*Лъчите и слънцето*“). Забележете хоризонталата – „богати“/„велики“, и внезапният изсред нея отвес – „светостта“. Не е ли по същия начин „построена“ и поезията на Атанас Капралов през годините: хоризонталата – на бламото, на пошлостта, на нищожествата, на позора. И внезапният отвес – от пръстта „с цвят, / вкус / и мирис на

родина“ („Безименният“), и „към спирката за космоса, където / целуват се земята и небето“ („Към върха“).

Верен на своята природа и на своя вроген оптимизъм, поетът намира смисъл дори в смъртта, довеяна от апокалипсиса. Обръщайки се към любимата с цялата си любов, на която е способен, той е сигурен, той вярва:

*В което и небе да хвъркнеш,
аз ще те стигна...
Непременно!...
Защото този свят е смъртник.
И трябва пак да го зачнем.
„Космична моя“*

Вероятно новото зачеване на света е също част от мисията на поета. Кой знае.

П.П. Благодаря на Атанас Капралов за „Жертва“ – стихотворението, което ми е посветил.

Христо Бараковски • „Устрем“. Графика

Георги Н. Николов

ПРАВОТО НА БИТИЕТО

И „ПРАВОТО“ НА СМЪРТТА

Книгата на Златимир Коларов „Отблясъци от далечни светкавици – следвоенни разкази“, е отпечатана за първи път през 1999 г. След време – 2016 г., тя излиза отново, като творбите, включени в нея и сега, както в първото издание, са издържани в стил „магически реализъм“. По далечна аналогия се доближава до великолепния роман на Ремарк „Време да се живее и време да се мре“, но само привидно. През 1999-та тя е посветена на загиналите в Косово християни и мюсюлмани. По-късно идва посланието на автора към читателите, преди да разгърнем страниците на първия разказ: „Изминаха шестнайсет години от написването и петнайсет от издаването на тази книга. За тези години нещата в света не се промениха. Напротив – станаха по-жестоки: Афганистан, Чечня, Либия, Ирак, Сирия, Украйна... Хиляди жертви, хиляди покосени от безумията през и след войната! На тях, както и на загиналите някога в Косово, посвещавам второто издание. Посвещавам го и на всички от всички религии и вери, жертви на най-ниското в Човека – ненавистта и фанатизма! Правя го, защото усещането ми за принадлежност към Човешкия рог е по-силно от пристрастието към която и да е религиозна и политическа идея!...“

В разказите на Златимир уморено, но и злобещо дишат следствията от барутните начинания на властени люде, за които избиването на „враговете“ е най-важното нещо в обърканите им мисли. След като станат реалност, заг местата на боевете остават обезлюдени села и градове, опожарени къщи, избити човеци – властва отчаянието и още нещо: отново заема своето безсмъртно място жаждата за живот. По реговете централни герои почти липсват. Местата им са заети от безименни, съсухрени жени, всяка с един или с по няколко кръста за храброст на гърдите. Какво символизират тези кръстове? Отново смъртта, защото за да бъдеш „удостоен“, трябва твоят брат, съпруг и който и да е близък да е оставил кости по бойните полета. Затова орденът, привидно желан и възвеличаван, е също символ на смъртта. Някой трябва да е откъснат от семейството си, да се влее в армейските редици и да стреля по посочения му враг, докато го убие или сам бъде убит. Кръстовете по дрехите на жените се превръщат в символ на безвъзвратна загуба. На болезнен спомен за любимия човек, който не ще се върне вече. И щеше да е свършено неопотребен, ако в политическото бласто бе надделял мирът. Ако връх бе взело разбиранелството, хармонията, добротата. Любовта на човека към

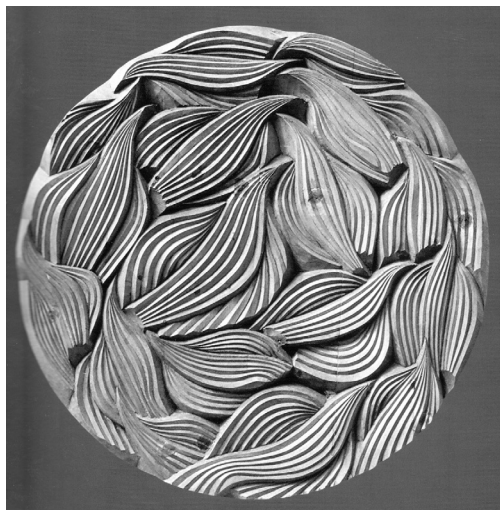
своя ближен, когото, преди да го убие, не е виждал никога. За да бъде и той на свой ред убит и зловещият кръгооборот закачи на поредната отчаяна жена следващия кръст за храброст...

Разказите на Златимир Коларов в този сборник са апологетика на мира: крехък, лесно нарушаван, мечтан и възжелен. Възпяват правото на личността да живее по своите си възприятия на жизнените закони, без някой друг, „отгоре“, да му сочи предполагаемите врагове, които трябва да бъдат унищожени. Защото Бог ни е предопределил за градивно съзидание, а не за стихииите на разрушението и братоубийството. И защото библейските Каин и Авел биха съществували в братско единство, ако не беше завистта и стремежът за доминиране над околните. Войната е продължение на дипломацията и политиката с други средства, но от това страдат само най-низшите слоеве в градежа на гражданската пирамида. В нейните пламъци изгарят мечти, надежди, възжеления. Семейства, влюбени, трудови хора. Изчезват всички ония, които най-малко се нуждаят от войната. След огнения ѝ вихър из разрушенията се настанява самотата, уничието, апатията, усещането за непотребност. Но това е само привидно. Защото, както узнаваме във „Вугов ген – ген за разплата“, окичените с кръстове за храброст жени разрушават паметниците в селото на загиналите християни, мюсюлмани и юдеи, за да не се повтори никога вече изживяното, но не и преглътнатите страдания. Настъпва времето за дълго чаканата разплата: „Жените разбиваха паметника, заслушани в ударите на сърцата си – туп-туп, туп-туп, туп-туп, без да усещат кръстовете. Като прочетяха върху гладката повърхност името на загинал син, мъж или баща, душите им изстиваха. Вместо със сълзи, очите им се изпълваха с кръв и забиваха с ярост кирката в гранита. Наближаваше мигът. Сега или никога! – мислеха си те и продължиха да удрят камъка с чуковете и глетата...“

В облечените с магическата реалност на жанра разкази Златимир Коларов разгръща своя човешки протест срещу войната. Защото каквато и причина да я разпалва, ще има убити, безследно изчезнали или загубили разума си войници. Ще има и ситуациите на абсурда, както в „№ 1999“, или пък жертви по погрешка – „Дов на зайци“, „Снайпериста“, „Отблясъци от далечни светкавици“ и т.н. Взети заедно, творбите в книгата се сливат в апофеоз на отрицанието срещу братоубийството, кръвнината, насилието и лицемерието на връчваните кръстове за храброст. За него най-важни са любовта към ближните, тихото, безметежно съществуване, правото на човеците да отглеждат децата си в мир, който никога не ще бъде прекъснат от изстрели и взривове. Самотните жени, накичени с оргени, представляват символ не само на протеста, но и на проклятието срещу любителите на войната. Неслучайно в едноименния разказ розовият храст се покрива с черни цветове и повяхва. Да, всичко има своето начало, но трябва да има и финал, който да не е непременно смъртта на собствените ти деца. Сборникът е ярко отрицание на войната, която, за жалост, продължава и днес в разни точки на планетата...

И е логично да се запитаме: защо толкова често злото с безкрайните си барутни превъплъщения надделява над доброто? Не е ли отмирал в съзна-

нието и душите ни атавизмът от времето на пещерите и първобитното общуване? Защо трябва да има победители и победени в кървави баталици, вместо на полето на съзидателния труд? Нима, убивайки ближния си, ставаме по-велики в собствените си очи? Или пък кръстът за храброст е по-ценен от току-що изпечения хляб от житото, отгледано с попуканите ти ръце? Авторът е пътувал по света много, бил е и в бивша Югославия, в Косово и има предостатъчно впечатления и критерии за сравнимост кое за личността е добро и кое – не. А и в светите книги за всеки и всички е писано: „По делата им ще ги познаете!“ За жалост, барутните начинания на планетата не свършват и кръстовете за храброст отново намират безсмисленото си приложение. Забравяйки повика на Джон Ленън „Правете любов, а не война“. Наистина, любовта и мирът, добротата, хармонията са онези двигатели на човешкия напредък, който ни води към едно по-светло бъдеще. Докога ще има войни и съсухрени вдовици, застанали край магистралата в очакване на мъжете, никоой не може да каже. Но истината трябва да се познава и тя е залегнала убедително в „Отблясъци от галечни светкавици“. Златимир Коларов е вещ психолог и повече от убедително ни сочи посоката, която без излишни трусове можем да изберем за собственото си битие. Според мен книгата трябва да бъде преведена на чужди езици и съм сигурен, че ще намери добър прием сред читателите от различни краища на света. Защото всички сме деца на майката планета и за всички ни има място върху нейната гръд, където над всичко грее равнопоставеността между религии, банкови апетити и властолюбиви химери. Да, има го това място, просто трябва да прогледнем къде се намира то. А то се намира в Родината, разбира се...

Христо Бараковски • „Птици“. Дърворезба

Прогрум Димов
„КОЛЕКЦИОНЕР НА МИГОВЕ“

от Ирина Велева

ВУЛКАНИЧНИ ПОЕТИЧНИ РИТМИ

Такива мисли ме обзеха, след като се потопих в поетичния свят на новата стихосбирка на Ирина Велева „Колекционер на мигове“ от издателство „Български писател“. Тази талантива авторка е представител на зрялата, впечатляваща поетическа генерация, която израсна и се утвърди като стойностно присъствие в българския литературен живот през земетръсните разрушителни години на така наречения безкраен Преход. Интелектуалната среда, в която израства, всъщност хвърля жалоните на нейния път, подготвя я и я ориентира да търси себе си в генезиса на националния ни духовен живот. Но наблюденията ми върху нейното творчество, категорично ми внушават, че Ирина Велева още от първите си творчески стъпки се вглежда твърде задълбочено в същността на парливите социално-икономически и нравствено– психологически процеси, които безпоощадно разграждат човешката личност. И не случайно първото ѝ поетично заглавие, с което навлиза в литературните ни среди през 1992 г., се казва „Апокалипсис“. В стиховете ѝ възкръсват обръканата съдба и внезапната безпътница, в която изпада неочаквано стъписаният ни съвременник.

Ирина Велева е мислещ творец, осъжда, възмуцава се от непрестанната разруха, остава вярна на здравите си житейски и творчески критерии и принципи. Събира опит, разсъждава, анализира нещата, постепенно изгражда своя творчески облик и се явява в търсенията си със свой собствен поетичен глас. Тази особена различност се чувства и в следващите ѝ произведения

– „Автонекролог“ (1997 г.), „Срещи и раздели“ (2004 г.), „Попиват сестивата“ (2010 г.). А в „Гилотината на времето“ (2016 г.) поетесата се представя вече като една от най– енергичните знаменосци на социално–гражданската ни поезия. В тази си творба Ирина Велева застава твърдо и непоколебимо на своята барикада, отхвърляйки настъпилата неугържима комерсиализация и брутална нравствена деградация на нашето време.

Именно благородните ѝ стремежи в сюжетно– тематичен и емоционален аспект определят идейно творческата същност, художествено естетическата насока и на новата ѝ поетична книга „Колекционер на мигове“. Тя се състои от два основни цикъла– „Чернобял квадрант“ и „Между приливи и отливи“. По своето съдържание и характер тематично

се различават, но имат сходна емоционална обаяреност. Авторката е с рядко чувствителни сетива и болезнено понася безсмислието в днешното всекидневие. Днешният ни ден потиска и гнети. Това дава основание на авторката да излее болката си:

*Защото денят днес е без значение
и времето увисва като кука в безвремието.
Свечерява се.
Светът е затворен.
(„Светът е затворен“)*

Подобно минорно настроение ни завладява в немалко от стиховете ѝ. Трудно се гуша в обстановка, в която:

*Сърцето ти почти не бие.
Сърцето е бездомник.
Щом сам си, щом помниш само самотата,
Какво искаш от света,
когато си бездомен.
(„Сто години самота“)*

Стиховете от този цикъл са загъхани от дълбоко вътрешно напрежение, породено от ширещата се безперспективност и необузdana обърканост в обществото. Докосвайки се до тези наелектризиранни стихове, имам усещането, че изтерзаното поетично слово на Ирина Велева е един морален барометър. Страданието покачва стремглаво своите градуси. Болката взривява наранената гуша:

*Секира след секира
рушат святото в мен.
И с все по-изтъняла душа
през времето вървя.
(„Космическа грешка“)*

Лирическата героиня не може да се освободи от легените окопи на бездушието и тръгва да търси избавление в света на неспокойните си интимни преживявания в цикъла „Между приливи и отливи“. Заживяла със спасителната мисъл, че обичта към любимия човек ще я освободи от тежкия товар на реалната действителност, тя се гмурва в примамливите води на любовта. Надеждата ѝ е в многообещаващите криле на това велико чувство, с което може да я гари избранникът на изтерзаното ѝ сърце:

*Само да протегнеш ръка,
Ще се разлея.
Само да протегнеш ръка
и ще съм щастлива.
(„Стоиш пред мен“)*

Нейните пориви са чисти, красиви, ухаят с романтиката на младостта. Мечтите ѝ витаят светли и ефирни. Всичко наоколо е в унисон и в сладостно съзвучие с крилатия полет на бликналата любов:

Ухаят пръст, земя, треви.

Като кобили диви

препускат към теб

желанията ми.

(„Като кобили диви“)

Няма сила, която да я спре по пътя ѝ към любимия човек. Споделеният интимен свят е населен с вдъхновени, нежни изблици, но в същото време душата ѝ е често връхлетявана от несъстояли се срещи, съмнения и сътресения във взаимните отношения. За отбелязване е обаче, че в случая лиричната героиня преодолява бариерите по пътя си, енергията никога не се изчерпва, не угасва вярата в щастливата развръзка. Незабравимите срещи и наскърбяващи раздели придават динамика и особен граматизъм на интимните преживявания. Но такъв е естественият ход на интимния свят. В това отношение стихът на Ирина Велева е искрен, всичко е дълбоко изстрададено, преживяно и това придава изключителна правдивост на поетичното ѝ слово, лишено от изкуствени емоционални превземания и сладникави пози.

Интимният стих на Ирина Велева ни грабва със завидната си изповедност, нравствена чистота, динамика на преживяванията и завладяващо въздействие.

Христо Бараковски • „Петел“. Графика

Оуен Галахър – Ирландия СТИХОТВОРЕНИЯ

Оуен Галахър (Owen Gallagher) е роден от ирландски родители в района на Горбалс в Глазгоу. В момент той живее в Лондон, бил е учител в Саутхол. Завършил е Лондонския университет и Университета в Гламорган.

Неговите публикации включват:

Sat Guru Snoutan, (Снежният човек-гуру), Peterloo Poets, Англия, 2001 г., препечатано през 2002 г.

Чай с талибаните, Smokestack Books, Англия, 2012 г.

A Good Enough Love, (Достатъчно добър за любов), Salmon Poetry, Ирландия, 2015 г. Номиниран за наградата T.S.Eliot.

Cludebuilt Smokestack Books, Англия, 2119 г. Номиниран за Шотландска книга на годината.

Илюстрираната (от Фиона Стюарт) детска книжка с картини „Сикхският снежен човек“ беше публикувана през ноември 2020 г. от Culture Matters и препечатана през декември 2020 г.

„Ден на Рабле!“ – негова пиеса ще бъде излъчена премиерно в Ирландия през 2022 г.

Награди за поезия от Лондонския съвет по изкуствата и The Society of Authors (Общество на авторите).

Оуен е печелил поетични конкурси и стиховете му са били изложени в лондонските автобуси и на обществени места в Ирландия. Стихотворението му „Направо“ беше стихотворение за Стихотворение „пазител на седмицата“.

ПРЕДИ ДА ВЗЕМЕМ РЕШЕНИЕ, ИМА ЛИ НЕЩО, КОЕТО ИСКАТЕ ДА ДОБАВИТЕ КЪМ КАНДИДАТУРАТА СИ ЗА РАБОТА?

Да. Позволете ми да работя за млад семеен мъж,
човек, който е съгласен с отпуските по бащинство,
който е гъвкав с часовете и си затваря очите
неведнъж
за всяко мое спешно тичане до училището;

говорещ директно, ипотекуиран-към-живота си –
 с очакване, без лустро,
 и без желанието за изкачване-над-всеки на всяка
 цена,
 който може да комуникира електронно, а не устно,

с татко с петна от храна по рамото на самото
 и който няма да се изненада, когато се появя
 с дете, завързано отпред, дошъл с метрото,
 с постелка за повиване и закачена хавлиена кърпа

и пелена на радиатора и пея „Нани-на“.
 Такъв шеф, който има пюре в хладилника в офиса...

СТРАНОПРИЕМНИЦА КЪМ НЕБЕТО

Когато мургавият непознат погреди
 шест чаши уиски на тезгяха,
 във формата на кръст,
 шест мънички чаши,
 светлините притъмняха.

Златната течност просветна,
 като всяка глътка потъна,
 както би потънала вода безцветна
 в човек, сред пустиня.

Тялото му излъчваше лъчи светлина.
 Докато вдигна шестата чаша,
 всички бяхме почти ослепени от нея.

С разперени ръце,
 той се издигна във въздуха
 и премина през тавана,
 който се затвори като кожа над рана.

ИЗВИСЯВАНЕ НА ГЛАСА

Нека свети утринното зарево
през заводските прозорци
над жените, работещи на струговете.

Нека слее гласовете им в едно,
хвърлете ги водонепроницаеми при другите,
тъй като настояват за увеличение, за порции.

Нека шефовете им усетят лъка
на кораба, който оре небето към тях
с безпрецедентно темно, да удави мъката.

и новините за победата им, нека,
пътуват със скоростта светлинна,
и със сила на вълна цунами.

СЪСТАВЕН СЪМ ОТ МНОГО

От тези, които са построили пирамиди и дворци,
положили железопътни линии и писти за мечти,
използвали прашки, копия и пушки

за да убият милиони заради Теб, безропотно.
робувах из плантации и в мини, бил съм намушкван,
и бил съм жертва на трафик за сексшопове,

от ферми и фабрики за лекарства; от гетото...
Вечерял съм от гладни купи с подигравана храна,
оставени за птици по дърветата.

Работил съм от векове, без никаква амнистия,
и възпроизвеждах се безкрайно пак за Теб.
Разходите ми за поддръжка са ниски.

Аз съм твой смирен слуга. Моля те,
считай това за моя препоръка, моето CV.

НЯКОЙ ВИНАГИ Е ЮДА

Майка ми носеше само външност и плат
в сватбения си ден,
и остави следи по окосената пътека.

Баща ми имаше търпението на камила
и я беше примамил
през златен обръч.

Тя ни извади от люлката на тялото си,
извади ни от обетите
и ни съпроводи чак до своя ковчег.

Ние бяхме нейната Света земя,
страна, разкъсана на две,
превързани в молитви.

Брат ми ходеше по вода,
аз бях рок звезда в стаята си.
А някой винаги е Юда...

Превод Деси Цветкова

Илиан Генюв
ВОДЕВИЛНИ СЕНКИ
ОТ ЗНАЧЕНИЯ НА ЛИЧНОСТТА
ДОСТОЕВСКИ – „БЕСОВЕ“
Фрагмент

Има разбиране за „Бесове“, като социалния роман на Достоевски, в плана на знаменитото петокнижие. Вероятно заради това, че екзистенциалната природа на неговото творчество третира човека в плана на обществената му същност в тази книга, по-целенасочено. Имената сочат към подобни изводи, предвид особеното значение, което имат у Достоевски поначало. Ставрогин е Всеволодович, Николай – водач на всички, победител, при това и стародавен, най-вероятно... Те засягат, така да се каже, множествения потенциал у човека, като същина на духа. Така че, как многото става един от тях и разказът за съдбата му, като човешка история, засяга значения на колективен герой, е въпрос на подход. Достоевски е не толкова летописец. Литературният му опис създава анализаторска яснота, защото е концептуален. И поради това героите му са с архитипичен мащаб. Възелът е от конкретна и обществена драма в човека. Така със „другите у себе си“ Ставрогин се явява в родния град.

„Бесове“ не е история за неговата съдба, а роман от съдби, откъдето и събирателното заглавие на книгата. Става дума за разказ събрал съдби, в общо състояние определено, като бесовско...

Въпреки това Ставрогин доминира по много причини. Разжалван за гуели офицер е оскъдно неудобната легитимация за него. Ала битието му разгръща богата история, чак до срещата с отшелника Тихон на чиято значителност автора гържи.

Бившият офицер идва предизвикателен. Губернаторският син в негово лице се стоварва някак физиологично върху самодоволно-безметежните дни на хората в градчето. Отдава се на необуздани действия. И в уж сгържаната разпасаност на своето поведение шокира обществеността:

На сватба интимничи с младоженката, като барин отнякога си по сила на някогашно право за потрес на околните. В чужд разговор, заслушан се оказва поведен от безобидни подмятания в шеги и без да го засяга каквото и да е, изпада в непристойност: Казал бил някой, около билярдната маса, че няма кой да го води за носа. Ставрогин става от стола си и без дума, отвежда човека из салона пред хората точно за носа. Вероятно им показва, че има кой да направи това и човекът е той. Стига дотам, че

под предлог да зашепне нещо, захваща ухото на губернатора. И чашата прелива, защото го арестуват, та се налага всемогъщата му майка да се обяснява с администрацията на властта, че е психически несъвсем добре. Болестта у Ставрогин е непоносимост към скверността у обитателите на градчето Скворешники или каквито и да са те... Освободен от Варвара Петровна, разюзданият галеник попада вече в ситуация. Провокира я обсебващата му същност. Колкото и нелюбопитни, непристойните истории на Ставрогин са малко стряскащ намек за прекалена широта в хоризонта на смущаващо поведение. Нека безпардонността му да е груба непосредственост. Тя няма да е с място в етикета на онова историческо време. Ала своеволието на неговия персонализъм се натъква на арогантна самодемонстративност у помещика Гаганов. Поведеният за носа човек се оказва негов роднина. И този шумен човек намира повод да направи нещо за известността си в повече. Гаганов се явява отмъстител за поругано достойнство и отправя покана за дуел. Сблъскват се

честолюбиво парвеню и безстрашен своеволник

в конфликт, където сериозното значение взема превес над водевилната лекота в разказа. Изходът в такава ситуация е обикновено смърт, поради което залогът е тежък. Противоборството е сянка върху живот във времена назад. Където победителят е всичко, а победеният се презира сам в тържеството на първия. Самото историческо време регламентира силата и честта в традиции на стара войнственост. **В последна сметка животът е победа и принадлежи на победителя.** Затова противоборството е основа на, така да се каже – нещо като царска история в съществуването на човека (властта). Нейният персонализъм свива в себе си хоризонти на правремена. Епохите са ги изменяли, но природата на войнството оцелява. Мярка е граничната ситуация за човешки живот. Не толкова заиграване с линия между живота и смъртта, колкото превръщане на гибелта в залог за оцеляване на живота. Войната е древна професия, а смъртта – принцип за живот...

Сигурно е недоумението у съвременния човек в разбиране на агресията за принцип на живота. Дори неособено щедрия на думи Ставрогин реагира по същия начин. Той заявява на секунданта си, че не иска да убива. По време на дуела отклонява изстрела от целта. Ставрогин съхранява живота на противника и лишава от смисъл унищожението на другия в името на себе си... От психологическата машинария на събитието при дуела остава само **пренебрежение към смъртта.** Макар и с опит в убийството при самото противоборство чрез дуел Ставрогин остава човешки обикновено същество. И загадъчната му различност от другите, като човек на геройския риск, се губи. След отказа да завърши дуела, той губи и примерната множественост в социалния мащаб на макар и условен героизъм на победността... Обратно, сам заявява, че „...е нищожен характер“ като човек и затова не се „пъха между силните хора...“ Кирилов потвърждава. От куража в неговото противоборство остава единствено **способността да се заиграва с риска за живот в очите на смъртта.** Предизвикалият гухове на обществото в Скворешники се оказва

между силните характери – слаб. С несъстояване на Гагановата гибел по време на дуела, противостоещото се оказва в друг нравствен формат. Нещо го превръща в преимущество от порядъка на заслуга. Ставрогин се излага на куршумите от Гаганов, ала с отказ да стреля в него, без да съзнава го е унизил. Ето как: С няколко изстрела парвенюто приближава осезаемо опасността за него (третият куршум отнася и шапката му...), ала не издържа и изпада в криза от пасивността му, като побягва от бойното поле. А Ставрогин какво?

Дали преосмисля победата си в хуманитарна демонстрация или изпада до наблюдател на екстремна ситуация в своя живот?!...

Отговорът е – и двете. Аутсайдерът в негово лице е свободен в съвременен смисъл човек. Същата свобода инженерът Кирилов обяснява от позиция на идеен приятел със **тежест в природата на духа си**. Дали от съзнание за безсмислие на саможертвата или от разбиране за невъзможност у човека да живее в двете страни на света – осезаема и не-такава, **като цяла действителност на реалността**. Затова тежестта – казва той, „...е бремене вътре...“ в него самия. И след като не може да обхване страните на живота, предлага решението си от позиция на свободната воля у човека – посегателство към своя живот. Кредото е атеистическо. В духа на епохата самоубийството се оказва висша демонстрация на свобода. За инженера Кирилов то е знаменателно дело. Най-сетне самоликвидационният ритуал на този луд човек е от значение за криминално-водевилната фабула на самото четиво. Той отрича Ставрогин, заради неспособността му да наложи решение. Дилемата е: **Убива в името на себе си или се оставя да бъде убит...** Ставрогин губи хоризонта на героически-обществено-множествено-човешката перспектива за духа и съществуването си и вместо персонален човек с „**множеството на хората в себе си**“, се оказва представител на непосредственото време. Суреч, не владетел в някогашно-човешки вид, а просто човешка личност из съвремието си...

Следващата оценка за Ставрогин е драматична до конфликт. Тя е от Шатов. Идеалистът в негово лице създава смут у Ставрогин като му нанася публично плесница. Причината за инцидент са не Ставрогиновите подвизи в женския свят (връзки със сестра му, както и бивша негова жена още в чужбина, за която мълвата споменава дори наследник). Гневът на Шатов иде от нетърпимостта на младежкия му идеализъм. Ставрогин предизвикателства с краха на своето неясно ала силно желано от него владичество. Инцидентът се развива, едва ли не като възмездие за помрачени илюзии, от юношеската младост. Времето помело реда на гетинската съобщност, като неумиращо желана реалност. Историята на Ставрогин, Кирилов и Шатов, с другите възможни погоници на въображаемата им гържава, изглежда в един момент и като сериозна метафора в представите на автора, за един вид, земско общество на Русия, ако приемем почвеничеството за неин символ. Дързостта на бедния Шатов се оправдава с обяснение към приятеля Ставрогин по време на късна среща още вечерта. От думите му става ясно, че причина е крахът на илюзорното

Ставрогиново владичество, нещо като младежко-детинския блян за своя истинска родина. Светът на отечеството през детинските очи се оказва въображаем. И в него, избраният владетел е приятелят Николай Всеволодович. Обаче той не успява да се впише като закрилник в представите им, въпреки че им помага, ако не с друго, поне да се приберат от чужбина по родните места след злополучен опит на имигрантство в Америка... Ставрогин не се задържа в хребета на младежките илюзии за единство. И не оправдава светлата момчешка надежда в многозначителната общност на рода. Не се превръща той в име на жагувана съобщност, което вецае мрачно и неясно бъдеще... И вече не през техните очи, бъдеще, което ще е между безнадеждния сепаратизъм в западното царство на алчността и злоещата идея за обществена ревизия на гържавите в света, която грузия приятел – Верховенски възнамерява да осъществи върху опричната традиция на още по-неясно минало за Русия. И ако липсата на социална алтернатива е болезнения въпрос, възниква и друг – **за сила на обществено чувство.**

Ставрогин не успява с водачество на своето поколение. Но бива оценен с предложение за месиянство. **Очертава му се път за месия.** Кани го приятелят от чужбина Верховенски. Той ратува за световна ревизия на обществата върху безпощадно разрушение на миналото, докато след дуела Ставрогин продължава пътя си сред обществото на Скворешници, без да криволичи:

След сватбата, оцпаная нос, ухапаното ухо на губернатора, и отказ да убие противника по време на дуел **той проваля практиката за саможертва в име на победата-живот въобще.** Понеже дуелът, ако не друго, поне изчерпва смисъла на войната като обезпечаваща живота образцовост.

Месия

Силно е да се каже, че Ставрогин се възползва от идеята за патрон на знаме за делото на Верховенски, най-малко защото водач и символ са две различни неща. При това остава, някак залутан между „голямото постижение на свободна воля у човека“ при лудия си секундант Кирилов – **самоубийството, и отстраняване на различността с убийство,** персонализирана като противник в противоборството, което символизира неговия дуел. В такова състояние на духа го застига Верховенски.

След всичко казано дотук спрямо Ставрогин, той се явява далеч по-съвременен човек. В духа на разсъжденията ни е не **действащ** в битка, а **делови.** Верховенски не познава безстрашието в подвига и няма склонност да рискува. Последното не възпрепятства бясната му активност да е деен. Границата между двамата приятели е ясна, ала не категорична. Защото принадлежат към един и същи свят, като историческо време, натоварени обаче със различни значения... Верховенски подава ръка на Ставрогин в плана на неговите отрицатели – Кирилов и Шатов. Социалният ревизионист се нуждае по някакъв начин от храбростта в самолюбието у своя приятел. Но преди да го запознае с плановете си, го предразполага с комплименти:

... – „Вие сте красавец, знаете ли това? У Вас има и простодушие, и наивност. Аз съм Ви изучил. Вие сте угол, който обичам. Вие не оскърбявате никого, а всички Ви мразят... Вие сте ужасен аристократ. Аристократът е с обаяние като демократ. За Вас е нищо да пожертвате и своя, и чуждия живот. Вие сте такъв, какъвто ми трябва – водач и слънце... А пък аз съм Вашият червей...“ Във този миг Верховенски целува ръка на Ставрогин, като на господар. Малко притеснен Ставрогин го нарича „политически честололюбив човек“... Сцената я има и в романа „Престъпление и наказание“, когато тайнственият занаятчия от квартала се прекланя пред разкаяния убиец Разколников, в знак на **дълбоко сродство и обща принадлежност**. Та, Верховенски продължава: „... – Аз не съм честолобвец в политиката, а просто мошеник... И не току-така Ви целунах ръка...“ Нататък обяснява на Ставрогин какво ще се руши и защо и какво трябва да се прави.

Предложението на Верховенски е галеч от персоналните подтици в самодемонстрации у Ставрогин. Либералствуващият мошеник от новото политическо време, като че ли се опитва да го изтръгне от церемониалния свят на „героическо действие – дуел“ в името на хората чрез себе си, в стара знаковост на минали времена и да го натика в съмнителния оптимизъм на деятелен човешки свят... **От действия, в дейност...** Ревизионистът на света предлага унищожение, чрез обществен срив. „... – Лошо е, че няма време и трябва да се бърза със разрушението. Ще разгрусаме света така, че земята да заплаче за старите си богове. И тогава пускаме Иван Царевич, суреч Вас...“ Какво обещава мошеникът на дворянския синковец? Обещава му **да е знаме**:

„... – Всичко трябва да се разруши и наново построи...“, му казва той. И другарят му от швейцарските години трябва само да го представлява. А питането – чия ще е бъдещата държава, не се нуждае от отговор. Досещането е, разбира се, за Верховенски, чието име я изразява... За аристократическата природа на Ставрогин място няма. Той ще я символизира само, а създателят ѝ – ще я притежава...

Няма и столетие, и героят на Достоевски оживява. Верховенски става реалност, а неговия литературен създател – прорицател, и – разбира се, предтеча на знаменития Оруел, но с **респектираща в мащаби метафора**.

Верховенски не ще участва в персонални губои като Ставрогин. Той знае за тези неща, ала не е предназначен за реалността им. Верховенски няма сили да понася залог за живота си в саможертвено действие, макар че един героизъм, към другите неща... би ласкал самолюбието му... Но Петруша е страхливец. Достатъчно жесток, за да говорши подвига на Ставрогин (само когато е наред да стреля), нещото, което Ставрогин отказва. Какво? Да убие противника. В победната страна на противоборството, Верховенски се чувства удобно, защото има сигурност за себе си... Той го демонстрира с разстрела на омразния му Шатов. Прави го внезапно и публично пред членовете на своята фамозна конспиративна петорка. Най-сетне, страхливецът у него се оказва добре прикрит зад целесъобразната природа на цивилизован човек. Верховенски изглежда като

визионерски идеалист и някакъв строител на бъдеще – обществена система, но безпощадна към самия човек. Той е най-безкомпромисна еманация на деятел в творчеството на Достоевски. И напористо ползва решението за самосмърт (самоубийство) у побъркания Кирилов. Тази маниашка гибел му е необходима, за да прикрие замисленото убийство на Шатов. И чака пред прозореца на бедняшката стая до изстрела на Кириловата кончина. Смъртта на инженера му създава алиби за предстоящото убийство на Шатов. Един изрод чака лудия да си тегли кушума (понеже инженерът бил силен и свободен човек...). Бесове!... Оттам нататък „творчеството“ на Петруша Верховенски се разгъва пред очите на Ставрогин. А „меси-ята“ го пита: „... – как ще накараш хората ти да те слушат?...“ И си отговаря сам: „... – като ги накараш да убият един от вас и чрез страх от възмездие за престъплението, ги вържеш във възел“. Те вървят един до друг – Ставрогин по тротоара, а Верховенски стъпва до бордюра на улицата – и са в различна височина. **Подчинението на хората в новия свят ще е последица на страх от съучастие в престъпление.** Животът им ще е в липса на утрешен ген. Верховенски ги обрича на ужас и безверие. Той замисля престъпленията си брилянтно. Съображенията си мотивира брилянтно. А действията – с безкомпромисна методика. И ако екзекуцията на Шатов разбъзва в ужас революционната петорка, следва бърза намеса на гържавата, от която обаче се изкочва само той. И докато съратниците му се каят под високите ботуши на полицейския в участъка, той вече пътува за чужбина с проектите за ново общество в главата си:

„... – Всичко трябва да се разруши и понижи... Образование, таланти, наука, заради равенството... За да си принадлежат хората, трябва да са равни в робството. Всеки ще следи за другия, за да донася. За равенство е необходим геспотизъм... Защо са ти образование и наука? Образованието е аристократическа жажда. Необходимо е послушание, то липсва на света... Любавта означава семейство и собственост. Затова желанията трябва да се умъртвяват в човека с пиянство, клюки и разврат. В новото единство на хора е нужно само необходимото. Дори и скуката е аристократично чувство. Затова желанията трябва да умрат. За нас – казва той – е и човешкото страдание дори, а за робите – подчинение... Мислех да дам света на папата. Той отгоре, ние около него, а под нас подчинението на подчинените. Ако папата остане на запад, у нас ще бъдете Вие!“ С тези думи се изчерпва идеята за „Ставрогиново“ царство на земята. И какво? **Бъдещето на света ще е в ръцете на един луд и неговия месия – деградиран дворянски аристократ... Бесове!...**

Верховенски се спасява от ареста. Но бяга и от властта на печалната традиция за управляващите **опрична** Русия. Очевидно е и обезкуражен от нелегалната борба, щом така бързо се спасява. А и Ставрогин не оправдава надеждите му занапред с колебания на съвестта си. В знак на приятелство Верховенски му предлага свобода от нелепия брак с Лебяжкина, като заедно с капитана ги убие с нает човек. Месията обаче вижда в това стремеж да го направи забвение и възмутен му забранява, дори и мисълта. Неподатлив се оказва Ставрогин за житейски-дейтелната формула на обществения

ревизор. И е чужд на обществото от негови хора в, така наречения от Верховенски „кръжок“. Разликата между тях се оказва непреодолима:

Ставрогин има и предлага единствено себе си самия като събирател на възможно общество. Той е неделови човек, а приятелят Верховенски предлага своята ревизия като творение. Бъдещето е система за живот на хора, подчинени в послушание. Делото на Верховенски е клетка за човечеството, извън която (с месия или не...) **да потъне в блаженствата на илюзии за себе си самия...** – Благодат за новата свобода на човека... Докато саможертвената природа на Ставрогиното самолюбие го спасява с предусещане за друга (най-вероятно), **нравствена същност на света**. Далеч по-дълбоки са движенията на духа у човек с реални възможности да рискува. Те са признак на по-висок мирогледно-исторически формат на духа, защо не и в епохален смисъл на думата. Че определено съвремие стиква мащабите му в егоистична матрица на съзнание у един, да га наречем – потребителски човек, няма и съмнение... Ставрогин прогължава митарствата си като сянка сред погобни на себе си, в нещо като криви огледала. Неговите опити да се загържи тук и там са без резултат. Следвайки погтиците на своя персонализъм той загълбочава самотата, която след необичайната развръзка на дуела с Гаганов го тласка към

Изповег

Ставрогин е предприел отгавна опит за гостояние на личния си живот пред хората като общество. Той е описал в тефтер живота си, в нещо като последно усилие за принадлежност към тях. В писмена форма би могъл да разчита на интерес, на разбиране – кой знае, а на съчувствие – едва ли... Неговата съкровеност ще се изтълкува като литературен похват за развлечение, а фактите ще са обект на интригантски интереси. Катастрофата за неговото съкровено споделяне ще е неминуема. Може би по-болезнена и от демонстрация на „нищожния характер“ след дуела с Гаганов. И ако Разколниковата демонстрация на площада в „Престъпление и наказание“, се приеме донякъде снизходително като пиянски брътвеж, публикацията на откровение за живота от Ставрогин, като писание я очаква безпощадно безразличие. Изповедта е възможност за обвинения. Защото ще ги интригува факта, че е губернаторски син на легендарната за Скворешници Варвара Петровна. Животът на Ставрогин е какво?

След ухапаното губернаторско ухо и дуела с Гаганов, иде брак със съдудничавата племенница на офицера Лебядкин; Ставрогин е богат красавец, а тя – саката. Освен, че ги изгържа материално, лебядкини нямат нищо общо с него. Има сериозен опит на Ставрогин да навлезе в съвместен живот със своята законна жена: След пророчески сън и приказно видение на праминало за човешкия живот, той е обладан от идея за нещо като романтическо бъдеще със съпруга в уединен живот някъде из швейцарските Алпи. Ала неочаквано следва ожесточен отказ от нейна страна. Изглежда е свикнала с изгръжката по свой начин, защото му споделя, че съвсем не отскоро е престанал да бъде приказан княз в очите ѝ. Личният живот на Ставрогин прогължава да е вял, въпреки интереса към сестрата на Шатов. Нея, всемогъщата мама отстранява на мига от социални съо-

бражения. Докато Луза Дроздова – от семейство помещици е съкровено желание у Варвара Петровна за подобаващо бъдеще на сина, остава с несподелена любов. Безделието го води още по-наголу. Според теорията си за руския човек, Достоевски го захвърля на житейското гъно, с педофилска история, която струва живота на малката Матрьошка. Маркионизмът означава падение в краен предел и според Достоевски, е възможна основа за спасение чрез възраждане на духа. В този смисъл се насочва и кризата у героя. Ставрогин стига до среща с дявола. Сатанинската персонализация на обкръжаващия свят има особено значение у Достоевски. Персонажът на злоещата представа има еволюция:

След Мишкиновите страхове в романа „Идиот“, където вижда тайнствени очи, впити у него отнякъде в пространството, при Ставрогин дяволът е вече завършено същество – злобно, подигравателно и разумно. Неговите образи са различни, характеристиките – също. Но самото то е едно и също – нещо, което го докарва до ужас. Чак обмисля посещение при лекар. Който обаче се оказва отшелник и като такъв е

спасител на духа

Срещата с Тихон е събитие с изключителна важност за Ставрогин, **не по-малко от гуела с Гаганов**. Той попада на човек с решаващо значение за себе си... Цензурата премахва цялата глава, описваща историята на Ставрогин при досег с „старческият“ свят на руското отшелничество, като духовен феномен от живота в ония времена. Отшелническата алтернатива у така наречената „старческа“ духовност има кардинално значение за смисъла на романа. В лицето на Тихон Ставрогин намира близост, която го обзема и той не се овладява, заявявайки на монаха, че **го обича...** Необяснимо!... Дълбокото сродство между тях има широк смисъл в **екзистенциален план**. За пръв път Ставрогин изразява чувство на близост, която отвежда към мащаби на друг свят. С една дума, той намира реални хоризонти за принадлежността си към нравствен и духовен формат, побрал цялото му съвремие в себе си и съществуващ непонятно забравен от хората. Духовният свят на отшелника се оказва съответност, която Ставрогин – човекът на действие налучква в него, като матрица на далеч по-широка, възможна реалност. Най-сетне единствено Тихон проявява отношение към неговата същност и му предлага начини за практикуване на живот. **Между отшелникът и Ставрогин се затваря най-широкия възможен кръг на реалността – екзистенциално поле, в което се развиват възможните исторически времена от живота на човека.** В „Бесове“ Достоевски бележи елементите на своята екзистенциална метафора за човешкия живот...

За покаянието на Ставрогин, след прочита от тефтера, Тихон е лаконичен. Той е пренебрежителен към пустославните деяния на опиянения от себе си светски мъж. И по-скоро го разбира като жертва на егоистично усилие, спрямо себе си самия. Нещо като дух на самопогчинителство, задоволяващ егоистичните му подтици, което прави зависима благородната воля, така че силата ѝ потъва като вода в пясъци. Самоовладеният светски човек в дух на успеваемост се вписва добре в цивилизационния калъп на

атеистичната хуманност у съвременността. Ала по този начин, в духа на сигнатурата от романа Ставрогин остава близък към богочовечето в свободата на един Кирилов, Шатов или Верховенски-млади..., а в нея, **Тихон съзира дяволска власт**. Оттук иде съмнението му в каквато и да е демонстрация на човешкия индивид. И предлага на своя посетител

себеотрицание наместо изповед

Според него светският човек Ставрогин се нуждае от наставничество в духа. Той обаче няма сили да понесе духовното самоотрицание. И вместо предано служене остава нещо като негов егоцентричен аналог – **служене на себе си по собствена воля**. И Ставрогин губи перспективи. В очите на отец Тихон той губи възможност да укрепи духа чрез самоотрицание в името на Бог, а го укрепва в името на себе си самия. Тихон вижда участието му като съдба не извън, а в него самия. Самотата се оказва непреодолима. И Ставрогин остава в граница на вярата, откъдето до тавана на бащината къща са просто крачки в примера на секунданта Кирилов. Такъв е краят на историята с „любимото литературно дете“ на Достоевски – Николай Всеволодович Ставрогин.

В „Братя Карамазови“ аристократично действена природа е обречена по груб начин. Дмитрий Карамазов намира чувствата на другите към себе си като превръща своето присъствие в тържествен и разточителен гуляй. Дали печели чувствата им в опиянението на веселие и празненство. Така или иначе той създава свое множество у тях в покъртителния празник на любовта към Груша, с което тържествува персонално чувството му към живота въобще. Ние изричаме някаква формула на житейска пълноценност, чиято сянка тлее ефимерно в течение не една-единствена нощ от живота му.

В „Бесове“ има смешност, ала не веселие. И въпреки внушения за събирателната природа на човека, романът засяга цялото измислено от автора общество. Достоевски бил упрекван, че измисля реалността. По-скоро я приспособявал към мащабите на мисълта си, в нещо като опис на възли от идеи. Типажите са ярки, ала не монолитни. Светът – пластичен, ала не материален. След прочит зрителната представа е нетрайна, в огромния си мащаб, като в океан от очертания на силни значения в странна прозрачност за руския свят. Свят на колебливи очертания във фокуса на авторски поглед, тикащ читателя към неспирно изопачаващи се контури на живота. Сложността е в обстоятелството, че обществото е не просто **множество хора**, а отделният човек – не просто **единица същество**... Бесове е водевилна книга, ала с мрачна и потискаща веселба...

Никита Станеску – Румъния

1933–1983

АФОРИСТИЧНА ПРОЗА

Колоритен характер и широка душа, Никита – както го наричаха колегите и читателите му без фамилното име – е легендарна, странна фигура в румънската литература. Световно признат поет, превеждан на много езици, също и у нас, той беше достоен за Нобел, но Нобел, както знаем, невинаги получават най-големите.

Имаше особено чувство за хумор, жонглираше виртуозно с думите, при това по един неповторим начин. В новаторската му поезия има много абстрактна мисъл, космически мащаби и много мъдрост.

Огнян СТАМБОЛИЕВ

ХИПОКРАТ

Хипократ ми каза: Човекът е тръба, в началото той се връзва на възел.

Хипократ добави: Човекът е възел, което означава, че може да бъде убит, като се разреже възела.

Хипократ заключи: Не, всъщност, няма нужда да се срязва възела.

Хипократ е установил отдавна: Храната не влиза през устата и не излиза от другата страна.

Беше ми споделил някога, замечтан: Уви! Влиза през очите, сине мой – повтори той отново, –

и излиза през устата пог формата на гуми.

– Но какво да кажем за ушите, попитах го, „не мислиш ли, че те вземат за храна?“

– Не – отвърна ми той, – влиза само през очите, и музиката, и мелосът, и звукът,

за който говориш, те също влизат през очите, в никакъв случай през ушите и излизат и през устата пог прикритието на гума.

– Тогава, попитах го аз, „това, което чувам, става за ягене или не става?“

Хипократ ме предупреди: – Само това, което виждаш, сине мой, само това става.

– Това, че прегръщам любимата си – попитах баща ми, – яде ли се?

– Не, сине мой – фактът, че я виждаш, трябва да те нахрани.

– Но аз съм гладен, татко.

– Бързо, сине мой – извика той, – въздържай се.

– От какво да се въздържа? – попитах го аз.

– Възгържай се да не гледаш с очите си, не се насочвай към глагола,
– посъветва ме той.

– Пиенето – не, яденето на риба – не, и целуването на любимата жена – също не!

Тогава го попитах:

– Каза, че човекът е тръба, която се връзва на възел?

„Ти не разбираш, сине мой“, – рече той. – „Но понеже случайно те кръстих Гордий,

имай търпение, докато дойде някой грък и ти отговори.”

– Ще дойде ли някога? Попитах.

– Да, непременно ще дойде – поклати глава и се усмихна той.

ФРАГМЕНТИ

I

Човекът спокойно може да се разглежда като продукт на еволюцията на животинските и растителните царства на земята през праисторическите времена. На финалната линия той би представлявал едно абсолютно съвършенство,

сбор от качествата на цялата фауна и флора, върховен смисъл на природата, фрагментиран и замръзнал през различните,

етапи на развитие преди самата му поява. Съвременната трева тогава би била изглеждала като едно неосъществено човечество,

като неговата зелена, листна младост.

Насекомите, рибите и животните тогава биха били някакъв вид опити за въплъщение,

неуспели да се реализират, преди човекът да стане техен съвременник.

По същия начин можем да признаем, разбира се, чрез дискусия, и точно обратното.

А именно, че човекът е първобитно същество, а животните и растенията не са нищо повече от изродени, деградирали хора, мутанти, съществуващи едновременно с референтния си вид.

И накрая, ние можем да разглеждаме човека като форма на някаква болест на природата или,

напротив, природата – резултат от болест на материята, произлизаща от човека.

II

Няма да коментираме тези генетични варианти, ще ги разглеждаме като метафори, като метафорични хипотези.

Нека се опитаме обаче да разсъждаваме върху появата на идеята за морал у човека,

която го отличава от всичко, което не е човешко същество.

Етика, морал, вина, митът за първородния грях, митът за изгонването от рая (тоест от закона),

митът за собственото име са същността на границата на разликата между човек и всичко останало.

Определението за човек е почти немислимо от човешка гледна точка.

Необходимо е да се постави директно в природата, за да се посочи вида на неговата автономност – чрез примера за сравняване на разстоянието между устата и храната, както и начини за премахване на това разстояние.

III

Етиката, моралът, тоест състоянието на осъзнаване на греха, фалшива стъпка,

възникват от космическата отдалеченост на устата на човека от неговата храна.

Това космическо пространство или разстояние между устата и храната изолира човека от природата,

изолира и индивидуализира, създава у него здрав разум и се приема като такъв.

За човека съществуването не е едно цяло, някаква неделимост;

за него няма нито един голям живот, в който всички участват, а много различни животи в борба

пomeжду си и в състоянието на взаимно поглъщане.

IV

Камъкът не може да бъде морален – не и неморален. Той не знае какво е това грях.

Той не може да бъде честен или нечестен. Устата на камъка е и храната на камъка.

Всъщност, при камъка няма разлика между устата и храната. Той се храни от самия себе си.

Вземете едно гърво: устата му (корен) е слята с храната му (земята).

И в този случай не можем да говорим за гървото дали е морално или не, нито за неговата вина или невинност.

V

Разстоянието между устата и храната при хората е космическо.

Човекът има много уста, едни са конкретни, други – абстрактни.

Очите му, ушите му, ноздрите му, самият му мозък са всички тези уста гладни за всякаква храна, конкретна или абстрактна.

Но ако можехме да направим количествено сравнение, несъмнено цял хме да видим, че микробите,

тревата и дори някои животински видове значително превъзхождат хората по отношение на броя на микробите.

Възможно е в качествен мащаб, ако качеството се разбира като способност за оцеляване,

човек да заеме едно от междинните места.

VI

Ако решим да отхвърлим здравия разум в името на по-широка гледна точка,

ние непременно ще открием пълното равенство между всичките форми на земен живот,

защото, всъщност, те взаимно се допълват, създавайки това, което се нарича „екологичен баланс“.

VII

От тази гледна точка, може определено да се каже, че човекът е само една от допълващите се форми на живот.

VIII

Ето защо е толкова важно да алармираме за замърсяването на околната среда.

Това е резултат не само от бързото развитие на технологиите, изпреварващи етиката на използването им, но и от прегубената представа

(на която дължим здравия разум), за човека като господар (бих казал, фараон)

на природата, което е една велика грешка!

А плодовете на тази неограничена сила вече се усещат.

Разбира се, не само човекът замърсява природата.

Бактериите и микробите също замърсяват много природата.

И тук би било възможно да се изгради цифрова скала на отрицателните стойности.

IX

След като се отрече от фалшивата си корона като цар-повелител на живота,

човек може да се събере отново с пространството и да намери своя изгубен смисъл.

Човешкият ум вече не е достатъчен за нашата цивилизация.

Човешкият ум вижда как етичната празнина в неговото въздействие върху нея непрекъснато се разширява.

X

Може би някой ден, не знам точно кога, но вярвам,

ще има хармония и мир и както гласи един гревен апокриф:

„двама ще станат едно, и което е отвън, ще бъде и отвътре, а мъжът и жената няма да бъдат нито съпруг, нито съпруга“.

КОПЕРНИК

ИЛИ ОБЕДИНЕНИЕТО С КОСМОСА

I

Най-забележителната идея от последните хилядолетия – тя е и конкретно откритие –

принадлежи на Коперник. Може да се представи най-просто и точно така:

Не слънцето изгрява и залязва, а земята изгрява и залязва.

II

Тази идея отрича здравия разум. Тя поставя под въпрос здравия смисъл на чувствата като цяло.

Предполага се, че реалността може да е обратното на това как я вижда здравият разум.

III

В своята светлина здравият разум стои пред нас като форма на една частна истина,

противопоставена на общата истина. Освен това здравият разум е пред нас като форма на човешка изолация в пространството.

Нещо като приемане на ограниченото пространство от сетивата, като възпътен спомен за майчината плацентна.

IV

Като начин на мислене и възприемане в ограничено пространство здравият разум обявява човека за „пъпа на Вселената“, поставяйки го над всички останали царства на природата, над целия растителен и животински живот. И така е всъщност, ако вземем частната истина.

V

Но ако можехме да направим количествено сравнение, несъмнено щяхме да видим, че растенията, дори тревата, та и дори някои животински видове, значително превъзхождат хората по отношение на броя на микробите.

Това е възможно в качествен мащаб, ако качеството се разбира като способност за оцеляване, човек да заеме едно от междинните места.

VI

Като отхвърляме здравия разум – в името на по-широка гледна точка, ние сигурно можем да открием пълното равенство на всички форми на земен живот

А всъщност, всички те взаимно се допълват, създавайки това, което наричаме „екологичен баланс“.

VII

От тази гледна точка, би могло да се каже, че човекът е просто само една от допълващите се форми на живот.

VIII

След като се отрече от фалшивата корона на царя на живота, човек може да се събере отново

с Пространството или с Природата и да намери своя изгубен смисъл. Човешкият ум вече не е достатъчен за човечеството.

Човешкият ум вижда как етичната празнина в неговото въздействие върху човечеството се разширява.

IX

Вече няма нито морал, нито здрав разум. Вече няма и гостатъчно лоялност.

Да нашата лоялност е толкова оскъдна по отношение на Земята.

X

А може би сме по-лоялни към Космоса, отколкото към Земята, която е нашият дом?!

САНДАЛИТЕ НА МАРК АВРЕЛИЙ**I**

Първо си измих ръцете, за да бъдат чисти, преди да взема перото и листа хартия;

Измих и лицето си, особено внимателно очите си, за да могат да видят всяка написана буква поотделно,

както избягват случайностите и небожествените внушения. Накрая, измих и сърцето си.

II

Казват, че имало възраст на пътуването и това било юношеството...

Трябваша ми няколко дълги години, за да разбера какво е това юношеството

като способност да се променяш от това, което е извън самия теб.

Отне ми още повече години, за да осъзная, че естествените неща и естественото, че видовете реалност,

без значение колко силни и красиви са те – не са преувеличени и следователно не са способни да събудят мисълта ми, да променят съзнанието ми, освен да бъдат нещо като пригатък към паметта ми.

Едно обикновено пътуване в реалността може да ви състари чувствително.

Само едно пътуване към идеята и мечтата за истинското, може да ви промени и ви направи вечно млад.

Но това може да ви даде само Изкуството.

III

Когато бях в Рим, първото което направих е да отида до Капитолийския площад.

В центъра му, както всеки знае, се издига конната статуя на император Марк Аврелий.

Много обичам идеята за вечното величие, възплътена в тази статуя.

IV

Конят е като истински, но три пъти по-голям.

Фигурата на императора е човешка фигура, но три пъти по-голяма. Това е всичко!

Всичко е направено прецизно и безупречно: от зъбите на коня до императорските сандали.

Но: зъбите са три пъти по-големи от обикновено; сандалите са три пъти по-големи от нормалните сандали.

Или може би 3,14 пъти повече, колкото радиусът е по-малък от окръжността.

Окото, като лист от девесил от двора на баща ми, ме гледа право в очите, което е като приемственост за мен.

Да, ще повторя: окото на Марк Аврелий, като лист от девесил, от двора на баща ми, но три пъти по-голямо,

гледа право в очите ми, и ми се струва, че е самото възплъщение на Небето.

С вик се завъртях цели три пъти около големите императорски сандали.

Да, тази невероятна, величествена статуя сякаш е замислена така, че когато я гледаш да се почувстваш малък, поне три пъти по-малък, отколкото си всъщност.

А конят, конят се оказа общият знаменател в това уравнение...

V

Преувеличението е първият закон в Изкуството.

Дърво, три пъти по-високо от гърветата около него, или три пъти по-ниско,

се превръща в природен паметник, тоест в предмет на Изкуството.

Този, който обича подобно дърво, непременно ще стане различен.

А самото дърво ще бъде преобразено, като го приемем чрез любовта си.

А от любов към гърветата, можете да създадете дърво три пъти по-голямо от нормалното дърво,

като по този начин промените любовта си към нормалните гървета.

Увеличаването на дървото означава по същество да се уплътни дървото в идея.

Следователно Изкуството е област с високо напрежение и стойността в изкуството

се измерва преди всичко от интензивността на това, с което комуникира.

VI

И все пак, дори три пъти по-големи от обикновените сандали, сандалите на Марк Аврелий изглеждаха като всички друг сандали.

VII

От гледна точка на чувствата същността на

Изкуството може да се оприличи, за по-голяма яснота, на състоянието на силна, възнуваща любов.

VIII

Аргументът в полза на факта, че обект на Изкуството (образ, хармония, стих)

е едно творчески изразено състояние на любов (възторженост, тревота, сълзи)

е копнежът за втора среща, който възбужда обекта на Изкуството.

В този копнеж, в тази жажда, като архетип, основната черта на Изкуството,

без съмнение, е преувеличаването на реалността.

IX

Воден от любовта си към невероятната конната статуя на Марк Аврелий, се заех да чета различни книги за Рим.

В една от тях прочетох, че Микеланджело е открил тази забравена до 16-ти век римска статуя през 1538 г. и я е поставил на собствен пиедестал на Капитолия.

Първоначално е била позлатена, а народната легенда от Рим гласи, че краят на света щял настъпи в деня, когато върху него отново ще се появи позлата, сама по себе си.

Това обаче е единствената оригинална конна статуя, открита в Рим, датирана от осемдесетте години на втори век.

От любов към нея бих искал да видя зеления ѝ бронз сега позлатен.

Но от страх да не изчезне заедно с края на света, аз се моля в душата си да остане такава,

каквата е сега – бронзова, леко позеленяла...

X

В момента, в който видях Пиета на Микеланджело, се почувствах като умен и високообразован човек.

Видях скулптурата и се разплаках; но не изпитах никакво облекчение.

Плачът ми донесе само сълзи, а и те не ми измиха лицето.

Опитах се да избягам, да спра, да остана сам със себе си,

да се преструвам, че съм пиян, но името ми сякаш изсвирваше,

бръмчеше около тялото ми като стрели, които светнали сред огън,

за да маркират гобитък в обширните полета.

XI

Това е единственото нещо, върху което Микеланджело е оставил своя подпис;

върху мраморната лента между мраморните гърди на чудото.

Той постави името си там като баланс.

Без него мраморът сигурно щеше да отслабне, да омекне и да се издигне като прах в небето.

XII

Да, ни най-малко преувеличение в пропорциите!

Или пък илюзия за най-гребното преувеличение!

Въпреки това, три пъти по-чиста, претендираща отвъд всички права, сияйна като мрамора,

гори повече от мрамора, е жената!

А омекналият мрамор е мъжът!
Мраморните пръсти на жената докосват гънките на отпуснатия мрамор –

тялото на мраморния мъж; да, мраморният мъж е отдавна мъртъв.
Лице на мъж? Не, не се вижда от гледната точка, за която е предназначена групата.

Микеланджело обаче отделя внимателно невидимите части на статуите си. –

Ами ако някой ангел ги види? – рече той.

Намерих точката, от която можах да видя лицето на мъжа, сякаш гледах от тавана с едното си око.

Доволна усмивка. Меланхолия след коштуса.

Дрон, който се срива, след като мъжкото му се счупва в кралицата.
Меген мрамор.

XIII

Да, наистина, след като видях „Пиета“ на Микеланджело, се почувствах като образован човек.

„Пиета“ е референтна рамка.

Да си образован означава да имаш и критерий.

Например: окото е критерият за светлина.

XIV

Състоянието на левитация, приложено върху камъка, може да бъде реализирано чрез скулптура.

Скулптурата е изкуството на докосването.

Дактилно, възвишено за идеята.

Това, което е прегърнато от това, което не може да бъде прегърнато.

Вижте – усетете го с пръста си. Нашият нокът е всъщност ретината на окото.

XV

В катедралата „Сан Пиетро ин Винколи“, като съзерцавах прочутия „Мойсей“ на Микеланджело,

урокът на преувеличението в Изкуството се превърна в сублимация на назиданието.

Ако в „Пиета“ преувеличението се изразява не във физически размери, а във физиогномична нетипология, то в този случай, като следва почерка на метафората,

преувеличението не се изразява нито в пропорции на разтягане (в литературата асинхронността на физическите пропорции с рутинни социални връзки е илюстрирано от Гъливер), нито във физиогномични (конвенционално метафорични) ефекти.

Завладяващото чудо на този шедевър идва от преувеличеното погичнение на една идея на материала,

който я изразява. Усетих, почти с кожата си, как художникът буквално „извива“ визията си по извивките на мраморния блок, който е наследил.

Дясното рамо на статуята е безкрайно по-малко от обикновено, при това и в дисхармония с цялата конструкция.

Но дори и така, за внимателното и развълнувано око, подчиняването на грандиозното, грубо длето ни разкрива идеята за мета скулптурата,

не съпротивлението на скулптурата спрямо материала.

Преувеличението – „минус“ дясното рамо на „Мойсей“ на Микеланджело установява трети вид преувеличение (ако преувеличението се счита за основна черта на изкуството):

фалшива идентификация с материята, чрез която художникът изразява себе си.

XVI

След видяното си позволих да си спомня стаята на Пикасо в Пражкия музей на изкуствата.

Тогава, преди десетина години, никак не го харесвах.

Сега, десет години по-късно, след като станях „образован човек“, вече мога да изразя в нюанси чувството на отхвърленост, което изпитах тогава.

В случая с кубистичния период на Пикасо (представен с няколко десетки картини в Пражкия музей)

функцията на преувеличението е загубила своето основно значение.

Тук вече не става дума за преувеличение на реалното. А за преувеличение на вече преувеличеното...

И ако изкуството е независимо от обекта, чрез който се изразява, използвайки го като само средство.

(Скулптурата е камък и длето, Живописата е цвят и бои, Музиката е звук, Поезията е дума),

тогава: ако Поезията приема самата поезия като материал за изразяване вече имаме работа не с поезия, а с нещо повече – „мета поезия“.

Поезията е и „мета лингвистика“, а истинската музика е и „мета звук“.

Мета поезията и мета скулптурата могат напълно да потъпчат нормалния човешкия критерий.

Тогава сигурно ще се почувстваме, че сме в позицията на учен-математик, който е забравил дори таблицата за умножение.

Но нека да не забравяме, че това е въздухът, който поддържа крилото.

Да не забравяме, че единственото преувеличение, което може да се толерира в допълнение,

не е, че едно плюс едно е равно на две, а че едно може да се добави към едно.

Превод Огнян Стамболиев

Огнян Стамболиев
АЛБЕР КАМЮ
ИЛИ МЕТАФИЗИЧНИЯТ БУНТ
НА САМОТНИКА

Втората световна война бе воден между двата периода на философията на екзистенциализма. Прег историческите събития Албер Камю и братята му по перо бяха длъжни да направят своя избор между свободата и робството. Избирайки първото, Камю не можеше да не преразгледа философските си възгледи, които неизбежно го заведоха до загънена улица. За това той започна да търси един по-хуманистичен вариант на екзистенциализма: „Когато дойде война, безполезно и срамно е да се изолираш под предлог, че не си отговорен за нея!“ По този начин Камю до известна степен опроверга предишните си схващания за аполитичността на изкуството.

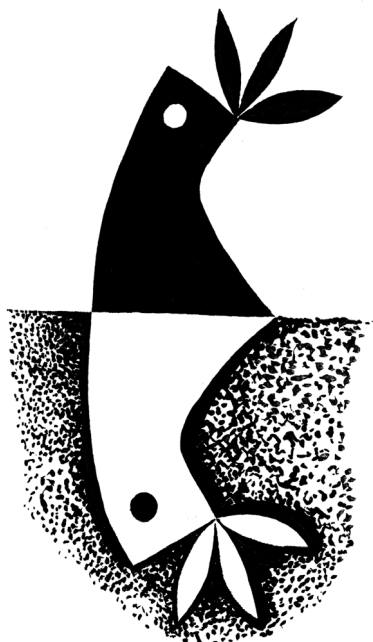
Като размишляваше за своето поколение, Камю писа, че то е „наследник на развратената история, в която са размесени падналите революции, обезумялата техника, мъртвите богове и обезсилената идеология...“, където разумът се е унижил до там, че да служи на ненавистта и угнетяването...“

Съвременната действителност, без съмнение, е ужасна, но Камю дълбоко се съмняваше, че тя може да бъде променена. „Продължавам да мисля, че този свят е лишен от смисъл. Но знам, че нещо в него има смисъл и това, все пак, е човекът. В крайна сметка този свят се заключава в правдата на човека и нашата задача е да го защитим от... собствената му съдба. Светът според Албер Камю, се състои от самотници и мисията на твореца е да се опита да облекчи страданията им, да им помогне да излязат от мрака. Към края на живота си той се спира повече на темите за самотата и абсурдния страх („Падането“). Поривът на писателя да достигне света бе наистина прекършен. На двете нива – философски и социално – концепциите на Албер Камю се изляха в метафизичния бунт на индивидуалния самотник. След автомобилна катастрофа в калта на крайпътния ров откриха неговършения ръкопис на „Първият човек“ в кожената му чанта между неговия дневник и томче от Ницше...“

Когато работел над „Разбунтуваният човек“ (1950) Албер Камю често повтарял, че: „злите гении на Европа носят имена на философи: Хегел, Маркс, Ницше... И ние сме принудени да живеем в сътворена от тях Европа.“ По това време сталинската система е стигнала своя апогей, а марксисткото учение е държавна идеология. В тази забележителна

книга авторът на „Чужденецът“ и „Чумата“ разглежда трагедията на философията, превърнала се в „пророчество“ и идеология, оправдаваща държавния терор. „Пророчеството“ притежава своя логика на развитие, различна от намеренията на философите – бунтари. Според Камю нито Маркс, нито Ницше биха одобрили деянията на своите „ученици“, но от техните теории са се родили нови цезари, докато от етиката на Кант или Толстой, от политическите теории на Джон Лок и Монтезкьо не е произлязла необходимостта от масови убийства.

При всяка разработена идеологическа система историята се преосмисля, дотолкова, че не само съвременните, но и античните мислители могат да станат „предтечи“ и дори „борци“. Всичко е въпрос на интерпретация и политическа конюнктура. Тоталитарните режими се появиха в Европа след Европейската война, която, както знаем, не подготвиха нито Маркс, нито Ницше. Моралните и политическите принципи на европейската цивилизация, възхвалявана до този момент от Стефан Цвайг, рухнаха в окопите на войната, която оправдава в парламенти и университети, в църкви и по площади. „Ако не беше тази проклетата война, твърдеше Албер Камю, Адолф Хитлер би си останал неизвестен художник – бояджия, а за Троцки и Сталин – Джугашвили щяха да знаят единствено историците на руското работническо движение.“...

Христо Бараковски • „Черно и бяло“. Графика

**АЛБЕР КАМЮ:
„ПРИЗВАНИЕТО
НА ПИСАТЕЛЯ Е
ДА ОБЕДИНИ ХОРАТА
СРЕЩУ ДИКТАТУРАТА
НА ЗЛОТО!“**

Нобеловата награда за литература Албер Камю (1913 – 1960) получава на 10 декември 1957 за: „... значението на литературните му произведения, поставящи с проникателна сериозност проблемите на нашия ден“. Получава я след Киплинг в момент, когато в културна Европа блестят имената на: Малро, Сартър, Пастернак, Сен Джон Перс и Бекет. Това, разбира се, предизвиква полемика във френските медии. На остра критика са подложени политическите му възгледи, които не се нравят на повечето от френските интелектуалци. Самият Камю заявява, че наградата трябвало да получи Андре Малро.

За тема на речта си в Стокхолм и Упсала Албер Камю избира „мястото на писателя в обществения живот“. По този важен за него въпрос той споделя свои мисли и в „Бунтуващият се човек“ (1951).

КАТО ПРИЕМАМ НАГРАДАТА, с която вашата свободна Академия най-великодушно ме удостои, изпитвам чувство на огромна признателност и напълно съзнавам до каква степен това високо отличие превъзхожда моите скромни лични заслуги. Всеки човек, особено ако е творец, се стреми към признанието. Това се отнася и за мен. Но узнавайки за вашето решение, неволно сравних неговата значимост с това, което всъщност представлявам. Всеки, който е още гостатъчно млад и богат единствено със своите съмнения и още не е усъвършенствал писателското си майсторство, би изпитал чувство на уплаха при известието за това решение, поставило го под ослепителния прожектор на славата. И как би приел тази висока чест, след като в Европа други наистина големи писатели са осъдени да останат неизвестни?

Да, аз познах този панически страх, този вътрешен смут. И за да си възвърна душевния покой, трябваше да сравня моята скромна личност с този незаслужен гар на събата. И тъй като ми бе трудно да се сравня с наградата, опирайки се единствено на собствените си заслуги, аз не открих нищо друго, освен да призова на помощ онова, което през целия ми живот досега, при най-различни обстоятелства, ме поддържаше и крепе-

ше, а именно представата за моето литературно творчество и ролята на писателя в обществото.

Позволете ми сега, изпълнен с чувства на благодарност и приятелство, да обясня това, доколкото ми е възможно.

Аз не мога да живея без моето творчество. Но никога не съм го поставял над всичко останало. Напротив, то ми е необходимо тъкмо за това: да не се отдалечавам от хората, да остана верен на себе си, да живея като другите. В моите очи творчеството не е единствената утеха за художника. То е средство да развълнува чувствата на повече хора, да им даде „избран“, възвишен образ на всекидневните страдания и радости. Ето защо то не загължава твореца да се уединява, подлага го на най-банални изпитания, предлага му универсални истини. Случва се така, че човек избира участието на артиста, защото се чувства „избран“, но твърде скоро се убеждава, че неговото изкуство черпи сили от един извор: признанието за равенството с околните. Творецът се създава и укрепва именно в това непрекъснато лутане между себе си и другите, по пътя към красотата и към човешкото общуване, без когото не може. Ето защо на истинския творец е чуждо високомерното презрение: той уважава другите и не ги съди. И ако трябва да избере нечия страна, избира страната на обществото, което според великото изречение на Ницше „Да царува е дадено не на Съдбата, а на Твореца“.

По тази причина ролята на писателя е неотделима от човешките задължения и грижи. Той не бива да бъде слуга на политиците, на онези, които правят историята, а на тези, които я изтърпяват. В противен случай го заплашват самота и отлъчване от изкуството.

Само мълчанието на никому неизвестния затворник, обречен на унижението някъде накрай света, е достатъчно да избави писателя от мъките на обособеността. Но нито един от нас не е достатъчно велик за това призвание. При всички обстоятелства в своя живот – неизвестен или прочут, окован във веригите на тиранията или относително свободен – писателят трябва да бъде солидарен с хората. Единствено това ще оправдае неговото съществуване, разбира се, ако разчита само на себе си и служи на истината и свободата. Призванието на писателя е да обедини хората срещу диктатурата на Злото. Той не може да разчита на робството и лъжата, които са навсякъде. Каквито и да са личните му слабости, благородството на занаята ще се основава върху тези две трудно изпълними задължения – в отказа да лъжеш и в съпротивата срещу робството.

Повече от двадесет години аз, изхвърлен и безпомощен – като всички мои връстници – в лудия водовъртеж на времето, поддържах у себе си смътното усещане, че професията на писателя днес е почетна, че това занятие загължава и загължава не само да се пише. Ние, родените в края на Първата световна война, навършихме двадесет години в момента, когато Хитлер заграби властта и започна кошмарът на Испанската гражданска война, а след нея и Втората световна, с ага на концлагерите.

Днес трябва да възпитаваме своите синове и да създаваме ценности в свят, застрашен от нови войни. Затова не мисля, че можете да искате от нас да бъдем оптимисти. Дори поддържах мнението, че сме задължени да разберем – естествено, без да преставаме да се борим – грешката на

онези, които не устояха пред отчаянието и пагнаха в бездната на съвременния нихилизъм. Но фактът си остава факт: повечето от нас – както в моята родина, така и в цяла Европа – вече отхвърлят този нихилизъм и потърсиха нов смисъл в живота. Ние трябва да овладеем изкуството да живеем във време на несигурност, пред прага на нови световни бури.

Нашето поколение повярва, че е призвано да преобрази света, всъщност това иска всяко ново поколение. Но за съжаление ние не успяхме да направим нещо голямо, въпреки желанието си. И все пак се борихме за истината и свободата. Затова мисля, че това поколение заслужава да бъде похвалено, особено там, където се принася в жертва. По тази причина аз искам да преагресирам почестите, които днес ми оказвате.

И сега, отгавайки дължимото на благородния занаят на писателя, аз бих искал и да определя неговото истинско място в обществения живот, макар той да не притежава други титли и достойнства освен тези, които дели със своите събратя по перо и борба: беззащитни, но твърди, несправедливи, но влюбени в справедливостта, раждащи своите творения без срам, но и без гордост, пред очите на всички, вечно раздвоени между страданието и красотата, и накрая, призвани да извикат от дълбините на двойствената гуша на художника образи, които той упорито и безнадеждно се мъчи да утвърди сред разрушителния ураган на историята. Кой след това би се осмелил да иска от него готови решения? Истината е нещо загадъчно – тя вечно се изплъзва – трябва да се завоюва отново и отново. Свободата е опасна – да я обладаеш е трудно. Трябва да се стремим към тези две цели макар и с повече труд, но решително да се придвижваме напред, при все че знаем колко неуспехи и падания ни дебнат по този трънлив път. Що се отнася до мен, аз никога не бих се отказал от светлината, от радостта на битието, от свободния живот. И макар и стремежът към всичко това да е бил причина за моите грешки и заблуди, той действително ми е помогнал да усвоя своя занаят, помага ми и сега, подбужда ме инстинктивно да се държа за всички осъдени на безмълвие и немота хора, които поднасят своя живот единствено благодарение на спомените или на кратките, неочаквани мигове на щастие.

И така, определил своята истинска същност, своите предели, дългове, а също и символа на трудната си вяра, аз чувствам колко по-леко ми е сега. В заключение искам да благодаря за вашата необятна щедрост, за отличието, с което ме удостоихте. И в знак на моята признателност, да дам тук клетва за вяност, която истинският творец всекидневно си дава мълчаливо, в гушата.

Откъсът, който ви предлагам е из най-оспорваните книги на френския философ-екзистенциалист. Написана е през 1950–51 година, като части от нея излизат в периодичния печат и предизвикват нападките на Брьотон, Жансон и Сартр. Последният написва пиесата си „Дявола и Добрия Бог“ като „реплика срещу тази скандална книга на 2-н Камю“.

„Разбунтуваният човек“ е история за идеята на бунта – метафизичен и политически – против несправедливостта на човешката съдба. В миналото, според Камю, „революционното движение никога реално не се е откъсвало

от своите морални, евангелистски и идеалистически устои“. Сега политическият бунт се обединява с метафизичния, като заедно с това освобождава днешния човек от всички ценности. Сам по себе си метафизичният бунт също има свое оправдание, доколкото въстанието против „Небесния властелин Демюур“ означава отказ от примирението със Съдбата.

Обединението на метафизичния бунт с историческия е предизвикано от немската идеология. Камю твърди, че „злите гении на Европа носят имена на философи. Казват се: Хегел, Маркс и Ницше... Ние живеем в създадената от тях Европа. Европа на тоталния нихилизъм, според Камю. Но не бива да забравяме, че тази книга е създадена в годините, когато сталинската доктрина достига апогея на своето могъщество, а марксизмът се превръща в господстваща държавна идеология.

МЕТАФИЗИЧНИЯТ БУНТ В РАЗЕДИНЕНИЯ МОДЕРЕН СВЯТ

Метафизичният бунт това е протеста на човека против съдбата – собствената и цялото мироздание. Той е метафизичен, защото оспорва крайните цели на човека и Вселената. Робът въстава срещу участта, отредила му това уничително положение, докато метафизичният бунтар протестира против участта, отредена му като представител на човешкия род. Въстаналият роб споделя, че в душата му се таи нещо, заради което не би могъл да се подчини на същия господар докато метафизичният бунтар заявява, че е... прелъстен и измамен от Мирозданието. И при гвамата не става дума за просто и голо отрицание. Наистина, и при единия, и при другия се сблъскваме със съждение, в чието име метежникът се отказва да приеме собствената си участ.

Трябва да подчертаем, че въстаналият роб отрича своя господар, но никога в качеството на равен нему. Отрича го като господар. Робът не е съгласен, че господарят му има право да го нарича роб и изисква отмяната на това право. Ако хората не са в състояние да се позовават на общочовешките ценности, признати от всеки и от всички, тогава човек за човека остава неразбран и неразбираем. Въстаналият човек иска тази ценност да бъде недвусмислено призната, защото се досеща или знае, че без този принцип в света ще се възцарят произволът и престъплението. Тогава поривът за бунт у него ще възникне като „копнеж за ясност и единство“. И най-баналният бунт всъщност изразява стремежът към ред, но по един твърде парадоксален начин.

С всеки ред това мое писание се приближава до темата за метафизичния бунтар, надигнал се над разединения модерен свят, за да се бори за неговото обединение. Своят принцип за справедливост противопоставя на принципа на несправедливост, който, както установява той, ръководи света. Накратко казано: бунтарят жадува едно – да разреши това противоречие и да построи, доколкото е възможно, единно царство на справедливостта или пък царство на... несправедливостта, ако, разбира се, съумее

да доведе своя принцип докрай. А догогава той просто ще разобличава противоречията. Като протестира срещу несъвършенството на човешките стремежи, обусловено от смъртта, и против разединеността на хората, метафизичният бунт е всъщност мотивирано искане за блаженото единство, антипод на страданията в живота и страха от смъртта. И ако всеобщата смъртна присъда определя човешкия живот, то в известен смисъл и бунтът възниква едновременно с нея. Като протестира против своята смъртна природа, разбунтувалият се човек отказва да признае силата, която го принуждава да живее в подобни условия. Метафизичният бунтар не е непременно атеист, както би могло да се предположи, той е богохулник по неволя. Богохулства в името на реда, уверен, че Бог носи смърт.

Но да се върнем към разбунтувания роб, за да изясним този въпрос. Чрез своя протест той утвърждава съществуването на господаря, против когото се е разбунтувал. В същото време доказва, че властта на господаря му зависи тъкмо от него и сам утвърждава своята власт, за да постави отново под въпрос превъзходството на този, който е господствал над него. В това отношение робът и господаря са исторически свързани: временното господство на единия е относително, както и подчинението на другия. Двете сили се утвърждават една подир друга в момента на бунта, докато в тази борба – не на живот, а на смърт – едната от тях временно не изчезне в небиътието...

Историята на метафизичния бунт не бива да се смесва с историята на атеизма. До известен смисъл тя се слива със съвременната история на религиозното чувство. Бунтът е по-скоро призив, отколкото чистото отрицание. Отначало той не отстранява Бог, а само разговаря с него като с равен. Но тук не става дума за някакъв куртоазен разговор, а за полемика, при която той иска да вземе връх. Робът започва с искане за справедливост, а завършва със стремеж за господство. На него също му се иска да властва. Бунтът против човешката участ тук е съчетан с безогледен шурм към Небето, чиято единствена цел е да се плени Небесния властелин и да бъде осъден той на смърт. Човешкият бунт прераства в метафизична революция. Денги-то се превръща в революционер. Тронът на Всевишния е прекатурен, бунтовникът признава, че тази справедливост, този ред, това единство, което напразно е търсил в живота си, сега трябва да го създава наново със собствените си ръце и да оправдава детронирането на Бога. Тогава започват отчаяните усилия – да бъде основано Царството човешко, дори с цената на престъплението, ако се наложи!

Всичко това, разбира се, не минава без ужасяващи последствия, но малко от тях осъзнаваме навреме. И тези последствия не са обусловени от бунта като такъв или се проявяват когато той забравя своите извори, уморен, от мъчителното напрежение между „да“ и „не“ и накрая се предава на всеобщото отрицание или на тоталното подчинение. В своя първоначален период метафизичното въстание е изпълнено с най-положително съдържание, както, разбира се, позитивен е и бунтът на роба...

Бележка и превод от френски Огнян Стамболиев

„ЛИПСАТА НА ВДЪХНОВЕНИЕ НАБРЪЧКВА ДУШАТА...“

**Интервю на Георги Н. Николов
с писателя Тео Буковски**

Драги Тео, по силата на годините ти принадлежиш към генерацията на все още младите български творци. Какво е впечатлението ти от техните идеи, естетически и тематични предпочитания? И има ли според теб приемственост между литературните поколения у нас?

– Георги, скъпи приятелю, преди всичко ти благодаря, че за пореден път проявяваш интерес към мен и това, с което се занимавам напоследък! Признателен съм ти, че за годините, през които се познаваме, изградихме едно истинско творческо приятелство! Ти си човек, който с най-добри, чисти помисли популяризира българската литература не само в Европа, но и отвъд океана от САЩ до Аржентина.

Прав си, че понякога годините на човек не съответстват на възрастта на неговия дух. Ще ми се и с мен да се случва точно това, защото погледна ли числото в личната си карта, не бих се определил като млад. Но има една мъдра поговорка: *Възрастта може да набръчка лицето ти, но пък липсата на вдъхновение набръчка душата*

Може би и затова хората, които се занимават с различните видове изкуство, се чувстват млади през целия си живот. Въображението, което те кара да летиш, не само когато си се навел над белия лист или седнеш пред светещия монитор, съчинявайки поредната история, но и докато се разхождаш вечер по празните улици или се катериш по високите пътеки в компанията единствено на планинския вятър, сякаш то ни дава непрестанно нови и нови сили за живот.

В началото на 2019 година по идея на писателката Весела Люцканова и с безрезервната подкрепа на Христо Славов и Българския културен център в София се събрахме няколко десетки млади български писатели и успяхме да поставим началото на Асоциация на младите български писатели. В нея често има четения, в които авторите – поети и белетристи, представят най-новите си творби, направихме няколко конкурса и десетина представяния на книги. През последните години участвам редовно и в четенията „Истории от някога“, в които се представят разкази от млади и не толкова млади български фантасти. И тъй като напоследък неизменно присъствам и на конкурса за дебютна литература Южна пролет в Хасково, спокойно мога да твърдя, че имам известни наблюдения върху това, което пишат младите български автори. Според мен тенденциите са няколко. В идеен план – младите се стремят все повече

да универсализират своите послания, нерядко използвайки българската топка и идентичност, опитват се да звучат модерно, понякога излишно претенциозно, но това е неизменен етап от порастването на всеки автор. Жанрово – поезията поради своята краткост и синтезираност е предпочитаният литературен род. Тук причините са и в забързаното време, в което живеем, самото то сякаш определя предпочитанията ни за краткост във всичко – от емоции до литература. Голяма част от младите белетристи се насочват към т.нар. остросюжетна литература – крими, фантастика, хорър. Чувал съм негативни мнения на утвърдени български писатели за това, че начинаещите автори се спускали да пишат във фентъзи жанра, вместо да се занимават със сериозни социални и политически проблеми на съвремието. Не са прави. Добрият разказвач може да бъде открит във всеки жанр. Какво учудващо има в това един 20–25 годишен автор да разкаже една смислена фантастична история, в която да разгърне идеите си за света, за нашия свят, само че пренесени във фикционална действителност? Та нали на тази възраст житейският ни опит не е толкова голям, но пък идеите ни могат да бъдат много полезни.

От работата ми в Съюза на българските писатели, от ежегодните ми срещи с журитата на Южна пролет, от стотиците книжни премиери, на които съм присъствал през последните 7-8 години убедено мога да ти кажа, че за огромно мое съжаление приемствеността между поколенията в българската литература е илюзорна. Има литературни кръгове, групи, отделни клубове, но в тях няма истинска приемственост между по-млади и по-утвърдени. И ми се струва, че тъкмо ние, поколението на 40 и 50 годишните трябва активно да работим, за да може тази разпокъсаност и взаимно неразбиране между различните поколения да бъдат преодолени.

Считаш ли, че съвременната българска литература има свои „световни“ образци на литературно майсторство и в какво се изразяват те?

– Много е трудно в този момент да оцениш едно произведение на съвременен български автор като образец на литературно майсторство. Това е като да оцениш дали дадено политическо събитие, случващо се в съвремието, ще има и каква историческа стойност след векове. Затова ще се въздържа да споменавам имена на съвременни автори и техните произведения. Ще ти споделя по-скоро от кои български писатели съм се учил и кои често-често препрочитам. Ще започна с Чудомир – тези негови кратки литературни шедеври според мен могат да съперничат на най-добрите световни образци, написани от автори като П. Г. Удхаус, Марк Твен, Илф и Петров, Джером К. Джером. Любим комедиограф ми е Ст. Л. Костов. „Големанов“ от години стои на нощното ми шкафче. При писането на фантастични истории съм се учил от Агон Мелконян, Весела Люцканова, Любен Дилов. За съжаление в криминалния жанр не бих казал, че има български автор, пред когото да „сваля шапка“, така както бих го направил пред Агата Кристи или Томас Харис.

Ти си автор на няколко книги, които, без преувеличение, разбуниха читателските духове. В последната издадена засега – „...А те прелитат нощем“, по думите ти има голяма доза фантастика, криминале и щипка хорър. Срещали сме ги и в други твои книги. На какво се дължат тези твои духовни предпочитания?

– Да, в „... А те прелитат нощем“ има всичко това – много фикция, изразяваща се във фантастичните сюжети, крими историите и щипката хорър, но за разлика от предишните ми книги в тази има и една огромна доза реализъм. Казвайки реализъм, визирам наистина преживени от мен събития, които съм облякъл в литературна форма, но не само това. В книгата има и пет авторови вметки от по няколко странички, в които споделям случки от моя живот, накарали ме напиша този или онзи разказ, и случаи от лекарската ми практика. Спокойно мога да споделя, че с този сборник с разкази се получи „най-личната“ ми книга. Разбира се, чисто реалистичните истории ми харесват, но никога не са ми били гостатъчно интересни. Затова може би винаги добавям и някакъв „призрачен“ детайл – нещо неодоказано, нещо недобре видяно, детайл, който ще позволи на въображението на читателя да си съчини собствена история, взимайки моята за основа.

Според теб, реализмът трябва ли да ни говори за архаизъм и духовна застарялост, или има своята равнопоставеност в новите интелектуални търсения на по-младите писатели?

– Има много добри млади автори, които пишат на социална, политическа или историческа тематика. Не бих ги определил като писатели-архаизи. Въпросът е в майсторството. Един фокусник може да те остави безмълвен, разполагайки само с кибритена клечка, а друг за да те шашне ще ти докара слон от Африка. Както е написал Ивайло Петров: *„Писателите имат подло въображение. Понякога от нищо правят нещо, а понякога от нещото правят едно голямо нищо.“*

Над какво се трудиш сега, когато лекарските ти задължения ти позволяват? Какво ново искаш да напишеш и пак ли ще бъде в хоризонта на нетрадиционното, анормалното, „плашещото“?

– Последните няколко месеца след излизането на „... А те прелитат нощем“ се отделих от листа и химикала. Защото може и да е малко странно, но аз пиша по стария начин – с писалка и тефтер в ръка. Паузата вероятно ми е била необходима, защото малко преди края на 2021 година завърших една нова по-дълга история – роман, може би, но за да го изпишам добре, ми се щеше да се откъсна за известно време от сюжета и героите. Май някъде споделих и заглавието – „Седем капки кръв“, но само времето ще покаже дали за него ще има място под слънцето.

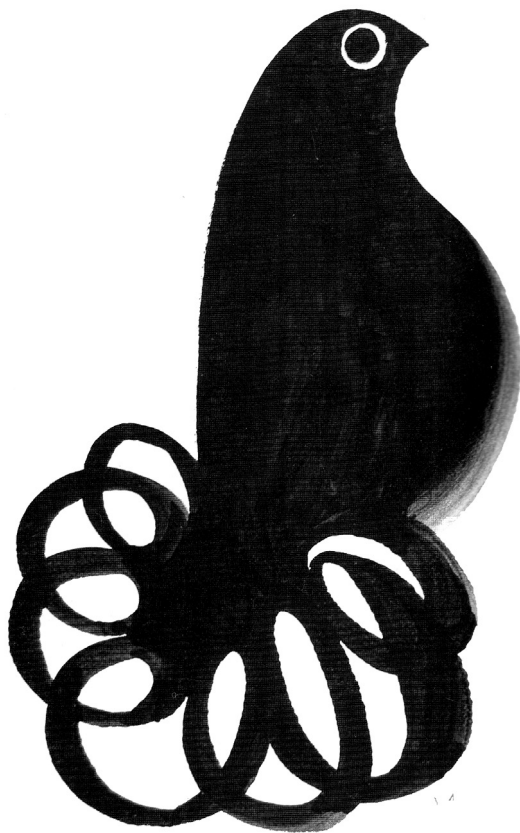
Какво пожелавах на себе си като писател?

– Много би ми се искало българският читател да се обърне с доверие към родните автори, които пишем в криминалния жанр, така както посрещат с широки обятия авторите на исторически и социални романи.

Съзнавам, че това не може да стане с призиви и молби, а с доказване на качество – интересна фабула, запомнящи се герои, добре написана история. Пожелавам си някога да разкажа именно такава история и след 100 години някой отново да я прочете.

А към българските читатели какви напътствия ще отправите?

– Четете! Колкото повече, толкова повече. И се усмихвайте! Дори и най-страшната книга няма за цел да ви убие. Нали все пак трябва някой да я дочете докрай.

Христо Бараковски • „Нежност“. Графика

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
98 ГОДИНИ –
ТВОРЧЕСКИ ПЛАМЪК!

ГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 40 лева
ПОЛУГОДИШЕН АБОНАМЕНТ – 20 лева

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2021 година ще бъде без помощта на Български пощи.

Може да се абонирате в редакцията на адрес: София 1142, бул. „Васил Левски“ 60, списание „Пламък“, а така също и във фирма „Доби“ (тел. 02-9632047).

Или на банковата сметка на списание „Пламък“:

БДСК, РК „Батенберг-1“

BIC: STSABGSF

IBAN: BG67STSA93000001682901

Издателска къща „Списание Пламък“

Главен редактор **Георги Константинов**

Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**

Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,

Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев

Редактор на броя **Румен Шомов**

Коректор **Ганка Петкова**

Препечатна подготовка **Мариана Христова**

Редакция и администрация – бул. „Васил Левски“ 60, II етаж

Формат 16/70/100. Печатни коли 10

Интернет страница на „Пламък“:

www.spisanielamak.com

E-mail: haini@bgcell.net

Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.